

ISSN 2312-1815

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА**

ВІСНИК ПРИКАРПАТСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ.

ПОЛІТОЛОГІЯ Випуск 10

Видається з 2006 р.

**ІВАНО-ФРАНКІВСЬК
ПРИКАРПАТСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТЕФАНІКА
2016**

*Затверджено до друку
вченою радою Прикарпатського національного університету
імені Василя Стефаника (протокол № 9 від 28 вересня 2016 р.)*

Редакційна колегія: д-р політ. наук, проф. О.БАБКІНА (Національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова (Україна)), д-р політ. наук Р. БАРОН (Академія наук Чеської Республіки (Чехія)), д-р політ. наук, проф. В. БУРДЯК (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (Україна)), д-р політ. наук, проф. В.ВОЙНАЛОВИЧ (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України (Україна)), д-р габ., проф В. ВЛОДАРКЕВИЧ (Природничо-гіманітарний університет в Седльцах (Польща), д-р політ. наук, проф. В. ДЕНИСЕНКО (Львівський національний університет імені Івана Франка (Україна)), д-р політ. наук, проф. С. ДЕРЕВ'ЯНКО (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р філос. наук, проф. Д. ДЗВІНЧУК (Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу (Україна)), д-р політ. наук, проф. Й. МАРШАЛЕК-КАВА (Торунський університет ім. М. Коперника (Польща)), д-р політ. наук Р. КАМУНТАВІЧУС (Інститут Великого Князівства Литовського в Каунасі (Литва)), д-р політ. наук, проф. В. КЛИМОНЧУК (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), д-р політ. наук, проф. А. КОЕН (Центр зовнішньополітичних досліджень ім. Дугласа і Сари (США)), д-р політ. наук, президент Української академії політичних наук В. КОТИГОРЕНКО (Інститут політичних і етнонаціональних досліджень імені І.Ф. Кураса НАН України (Україна)), д-р іст. наук, проф. М.КУГУТЯК (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р наук, проф. політології А. ЛЮ ПРЕСТІ (Папський університет «Анжелікум» (Італія)), д-р іст. наук, проф. політології В. МАРЧУК (*голова редколегії*) (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), канд. політ. наук М. МІЩУК (*відповідальний секретар*) (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), д-р політ. наук, проф. І. МОНОЛАТІЙ (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р політ. наук, проф. М. НАГОРНЯК (ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника". (Україна)), д-р іст. наук, проф. С. ПАЩЕНКО (Загребський університет (Хорватія)), д-р габ., проф. політології С. СУЛОВСКИ (декан факультету політології і соціології, Варшавський університет (Польща)), д-р політ. наук, проф. В.ЦВИХ (Київський національний університет імені Тараса Шевченка (Україна)) д-р політ. наук, проф. І. ЦЕПЕНДА (ректор ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника" (Україна)), д-р габ., проф. суспільної етики П. ШАЛЕНБЕРГ (Падерборнський університет (Німеччина)), д-р політ. наук, проф. Г. ЩЕДРОВА (Дніпропетровський університет ім. Альфреда Нобеля (Україна)).

Адреса редакційної колегії:
76025, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
Факультет історії і політології
Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

Вісник Прикарпатського університету. Політологія / Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. – Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.10. – 2016. – 152 с. – ISSN 2312-1815. – Резюме укр., англ., рос. мовами

У збірнику розміщено наукові статті, присвячені актуальним проблемам теорії та історії політичної науки, політичним інститутам і процесам, геополітиці й міжнародним відносинам і дослідженням молодих науковців.

Newsletter Precarpathian University. Political science /Vasyl Stefanyk Precarpathian National University. - Ivano-Frankivsk: LIK, Issue 10. – 2016. – 152 p. – ISSN 2312-1815. – Summary ukr., eng., rus. languages

This book contains scientific articles devoting with actual problems of the theory and history of political science, political institution and processes, geopolitics and international relations and the research results of the young scientists.

© Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника, 2016

ЗМІСТ

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЗАРУБІЖНИХ І ВІТЧИЗНЯНИХ ПОЛІТИЧНИХ УЧЕНЬ

<i>Геник Микола.</i> Проблема миру в католицькій суспільній доктрині.....	9
<i>Жекало Ганна.</i> Теоретичні підходи до детермінації політичного конфлікту.....	17
<i>Лодин Павло.</i> Роль Богдана Осадчука в розробці концепцій інтеграції в регіоні Центрально-Східної Європи.....	23
<i>Міщук Андрій, Міщук Мар'яна.</i> Національна ідентичність та етико-моральні принципи побудови держави в поглядах Владик УГКЦ.....	27
<i>Штерн Валерій.</i> Лобізм як явище політичного життя (теоретико-методологічний аспект).....	32

ПОЛІТИЧНІ ІНСТИТУТИ ТА ПРОЦЕСИ

<i>Березовська-Чміль Олена.</i> Порівняльно-типологічна характеристика моделей соціальної політики.....	39
<i>Дерев'янка Сергій.</i> Електронні петиції до органів влади України як інструмент електронної демократії.....	43
<i>Кобута Лариса.</i> Фантомні партії України	53
<i>Корнелюк Ірина.</i> Соціологічні опитування як технологія політичного маніпулювання.....	59
<i>Мадрига Тетяна.</i> Використання можливостей фізіономіки при дослідженні сучасних політичних лідерів в Україні.....	62
<i>Марчук Василь.</i> Концептуалізація громадянського суспільства: сучасний політологічний дискурс.....	69
<i>Матвієнків Світлана, Юрій Цюпа.</i> Особливості трансформації вітчизняної політичної культури в умовах становлення демократичного політичного режиму.....	75
<i>Насадюк Юлія.</i> Соціалізація особистості як система втілення політичних цінностей.....	79
<i>Шотурма Наталія.</i> Інтернет як механізм здійснення державної інформаційної політики в місцевих органах виконавчої влади.....	85

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

<i>Монолатій Іван.</i> Політична участь етнічних акторів Західно-українських земель у 1867-1914.....	90
--	----

ГЕОПОЛІТИКА ТА МІЖНАРОДНІ ВІДНОСИНИ

<i>Голуб'як Наталія.</i> Модель інституційного забезпечення регіональної	
--	--

політики Республіки Польща.....	99
Зварич Ігор. Міжнародно-правові стандарти захисту прав етнонаціональних меншин у контексті їх імплементації в Україні.....	104
Кобець Юлія. Особливості регіональної політики сучасної Греції крізь призму політики Європейського Союзу.....	113
Федорищак Христина. Порівняльний аналіз досліджень «політики пам'яті» та «історичної політики» в Україні та Республіці Польща.....	117

ДОСЛІДЖЕННЯ МОЛОДИХ НАУКОВЦІВ

Гураль Любомир. Політичні права людини і громадянина в сучасній Україні....	125
Лецишин Олег. Євроінтеграційна тематика в парламентській передвиборчій кампанії 2014 р.....	130
Томашик Ірина. Проблема наступництва президентської посади: досвід Венесуели.....	133
Черниш Тетяна. Формування та інституціоналізація політичної науки.....	138

ЮВІЛЕЇ

Відомий політолог і талановитий педагог : до 60- річчя професора Анатолія Романюка.....	145
Дмитро Дзвінчук – вчений, педагог, громадський діяч.....	147

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ	149
------------------------------	-----

СОДЕРЖАНИЕ

ТЕОРИЯ И ИСТОРИЯ ЗАРУБЕЖНЫХ И ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ПОЛИТИЧЕСКИХ УЧЕНИЙ

<i>Генык Николай.</i> Проблема мира в католической общественной доктрине.....	9
<i>Жекало Анна.</i> Теоретические подходы к детерминации политического конфликта.....	17
<i>Лодын Павел.</i> Роль Богдана Осадчука в разработке концепций интеграции в регионе Центрально-Восточной Европы.....	23
<i>Мищук Андрей, Мищук Марьяна.</i> Национальная идентичность и этико-моральные принципы построения государства во взглядах Владык УГКЦ	27
<i>Штерн Валерий.</i> Лоббизм как явление политической жизни (теоретико-методологический аспект).....	32

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ИНСТИТУТЫ И ПРОЦЕССЫ

<i>Березовская-Чмиль Елена.</i> Сравнительно-типологическая характеристика моделей социальной политики.....	39
<i>Деревянко Сергей.</i> Электронные петиции к органам власти как инструмент электронной демократии.....	43
<i>Кобута Лариса.</i> Фантомные партии Украины.....	53
<i>Корнелюк Ирина.</i> Социологические опросы как технология политического манипулирования.....	59
<i>Мадрыга Татьяна.</i> Использование возможностей физиономика при исследовании современных политических лидеров в Украине.....	62
<i>Марчук Василий.</i> Концептуализация гражданского общества: современный политологический дискурс.....	69
<i>Матвиенкив Светлана, Цюпа Юрий.</i> Особенности трансформации отечественной политической культуры в условиях становления демократического политического режима	75
<i>Насадюк Юлия.</i> Социализация личности как система воплощения политических ценностей.....	79
<i>Шотурма Наталья.</i> Интернет как механизм осуществления государственной информационной политики в местных органах исполнительной власти.....	85

ЭТНОПОЛИТОЛОГИЯ И ЭТНОГОСУДАРСТВОВЕДЕНИЕ

<i>Монолатий Иван.</i> Политическое участие этнических акторов западноукраинских земель в 1867-1914.....	90
--	----

ГЕОПОЛИТИКА И МЕЖДУНАРОДНЫЕ ОТНОШЕНИЯ

Голубьяк Наталья. Модель институционального обеспечения региональной политики Республики Польша.....	99
Зварыч Игорь. Международно-правовые стандарты защиты прав этнонациональных меньшинств в контексте их имплементации в Украине	104
Кобець Юлия. Особенности региональной политики современной Греции сквозь призму политики Европейского Союза.....	113
Федорищак Кристина. Сравнительный анализ исследований «политики памяти» и «исторической политики» в Украине и Республике Польша.....	117

ИССЛЕДОВАНИЯ МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

Гураль Любомир. Политические права человека и гражданина в современной Украине.....	125
Лецишин Олег. Евроинтеграционная тематика в парламентской предвыборной кампании 2014 г.	130
Томашик Ирина. Проблема преемственности президентской должности: опыт Венесуэлы.....	133
Черныш Татьяна. Формирование и институционализация политической науки	138

ЮБИЛЕИ

Известный политолог и талантливый педагог: к 60-летию профессора Анатолия Романюка.....	145
Дмитрий Дзвинчук - ученый, педагог, общественный деятель.....	147

СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ	149
---------------------	-----

CONTENTS

THEORY AND HISTORY OF FOREIGN AND HOME POLITICAL STUDIES

Genyk Mykola .The issue of Peace in the Catholic Social Doctrine.....	3
Zhekalo Ganna . Theoretical approaches to the determination of political conflict...	11
Lodyn Paul . Bogdan Osadchuk role in the development of concepts of integration in Central and Eastern Europe.....	17
Mishchuk Andriy, Mishchuk Mariana . National identity and the ethical and moral principles of nation-building in the views of Bishops of the UGCC	27
Shtern Valeriy . Lobbyism phenomenon of political life (theoretical and methodological aspect).....	32

POLITICAL INSTITUTION AND PROCESSES

Berezovskaya-Chmil Elena . Comparative typological characteristics of the models of social policy.....	39
Derevianko Se E-petitions to the authorities as a tool of e-democracy.....	43
Kobouta Larissa . Phantom Party of Ukraine.....	53
Kornelyuk Irina . Public opinion polls as political manipulation technology.....	59
Madryga Tatiana . Harnessing the power of physiognomy in the study of contemporary political leaders in Ukraine.....	62
Marchuk Vasil . Conceptualization of Civil Society: Political Discourse.....	69
Matvienkiv Svetlan, Tsiupa Yuriy . Features of transformation of national political culture under conditions of a democratic political regime.....	75
Nasadyuk Julia . Socialization implementation of the system of political values.....	79
Shoturma Natalia . Internet as a mechanism of state information policy in local executive bodies.....	85

ETHNICAL POLITOLOGY AND ETHNICAL STATE STUDIES

Monolatiy John . Political participation of ethnic actors of the West -Ukrainian Lands in 1867-1914.....	90
---	----

GEOPOLITICS AND INTERNATIONAL RELATIONS

Holub'yak Natalia . Model of institutional support regional policy of Poland.....	99
Zvarych Igor . International legal standards protecting the rights of ethnic minorities in the context of their implementation in Ukraine	104
Yulia Kobets . Features of regional policy of modern Greece through the prism of modern of the European Communities region's politics.....	113
Fedoryschak Christina . Comparative analysis studies "politics of memory" and "historical policy" in Ukraine and Poland.....	117

RESEARCH OF YOUNG SCIENTISTS

Hural Liubomyr. Political rights and civil rights in modern Ukraine.....	125
Leshchyshyn Oleg. European integration topics in the parliamentary election campaign 2014.....	130
Tomashyk Irina. The problem of the presidential succession positions: Venezuelan experience.....	133
Chernish Tatiana. The formation and institutionalization of political science	138

ANNIVERSARIES

Famous political scientist and talented pedagogue: to Anatoliy Romanjuk's sixtieth anniversary.....	145
Dmitry Dzvinchuk - scientist, teacher, social activist.....	147

INFORMATION ABOUT AUTHORS	149
---------------------------	-----

УДК 14:327
ББК 66.5

Микола Генік

ПРОБЛЕМА МИРУ В КАТОЛИЦЬКІЙ СУСПІЛЬНІЙ ДОКТРИНІ

Загострення суперечностей у сучасному суспільстві стимулювало зацікавлення церков проблемами збереження миру. Католицька концепція справжнього миру передбачає дотримання Божих заповідей, поєднання політики і моралі та еволюційне вирішення суперечностей. Погляди Іоана XXIII справили вплив на формування концепції позитивного миру скандинавської критичної школи дослідження миру.

Ключові слова: католицька суспільна доктрина, справжній мир, позитивний мир.

Процеси цивілізаційної консолідації сучасного світу стимулюють активізацію релігійних впливів на політику і суспільну свідомість. Особливо це явище помітне у діяльності римо-католицької церкви. Загострення суперечностей у сучасному суспільстві стимулювало зацікавлення церкви проблемами збереження миру.

Лев XIII виступив прихильником активізації ролі церкви в суспільних процесах. Вже у першій своїй енцикліці «*Inscrutabili Dei consilio*» («Незбагненим Божим рішенням», 21.04.1878) понтифік звернув увагу на прояви зла в суспільстві та особливу роль церкви у його поборюванні. Найвідомішою енциклікою Льва XIII стала «*Reum novarum*» («Нові віяння», 15.05.1891). Папа розкритикував соціалістичні проекти розв'язання соціальних проблем. На його переконання, запровадження колективної власності становитиме несправедливість по відношенню до попередніх власників та зіпсує устрій держави. Приватна власність є природним правом людини і «фундаментом, на якому слід оперти добробут народу». Папа стверджував неможливість запровадження цілковитої рівності в суспільстві, що спричинене природними відмінностями людей та виступав проти простих вирішень робітничого питання. «Ті, (...) які бідному людству обіцяють життя, вільне від всякого болю і труднощів, повне миру і постійних задовольнень, ті ошукають народ і готують йому пастку, що криє в собі ще більші від теперішніх нещасть».

Лев XIII закликав до класового співробітництва та заявляв, що робітники і працедавці не є ворожими класами, а потребують послуг одні одних. «Згода надає речам красу і породжує порядок, і навпаки, з безперервної боротьби завжди появляються заворушення диких конфліктів». Розв'язання соціальних проблем Папа вбачав у створенні товариств взаємодопомоги і професійних організацій робітників, які повинні функціонувати на принципах християнської етики і класового співробітництва. Держава і церква повинні сприяти їхній діяльності з метою еволюційного розв'язання соціальних протиріч. Обов'язком держави є підтримка моральності звичаїв, повага релігії і справедливості, справедливий розподіл громадських обов'язків, розвиток промисловості, торгівлі і сільського господарства [6; 8]. Соціальні енцикліки Льва XIII дали поштовх появі нової ідеології – християнської демократії.

Проблема миру актуалізувалася у політичних концепціях римо-католицької церкви у зв'язку з двома кровопролитними війнами у Європі в XX ст. Зокрема, Бенедикт XV видав енцикліку «*Pacem, Dei munus pulcherrimum*» («Мир, найкращий дар Божий», 23.05.1920), яка була реакцією на завершення I світової війни і спроби формування повоєнної міжнародної системи. Папа закликав всі народи укласти щирий мир, опертий на християнській любові та об'єднатися у міцні союзи, оперті на

справедливості. Ніякий мир і ніякі мирні союзи, навіть встановлені на довгих і трудомістких нарадах і урочисто заприсягнені, не будуть мати силу, якщо одночасно не заспокоять ненависть і незгоди, та не буде повернута взаємна любов. Папа закликав народи до пробачення несправедливостей і братерського примирення. Бенедикт XV визначив роль церкви в повоєнному світі як «самаритянина народів», тому що християнська любов, зм'якшуючи думки, сприяє поверненню суспільного миру. Він наводив приклад стародавніх диких і варварських народів, які після євангелізації поступово пом'якшилися, позбулися ненависті, згуртувалися в одну родину і дали основу християнській Європі. Папа позитивно поставився до ідеї В.Вільсона стосовно створення Ліги Націй, «щоб всі держави об'єдналися в одне товариство, або радше в одну родину чи то з метою захисту власної свободи, чи для збереження порядку в людському суспільстві. До цього Союзу народів, поряд з іншими мотивами, заохочує нас необхідність скорочення військових витрат, надмір яких держави не можуть знести, та щоб на майбутнє могли стримати вибух таких страшних війн, або відсунути їх небезпеку якнайдалі, зберігаючи кожному народові свободу самоуправління, безпеку і слушні кордони» [7].

Енцикліка наступного понтифіка - Пія XI «*Ubi Arcano Dei*» («Незбагнений Божий замисл», 23.12.1922) присвячена необхідності встановлення справжнього миру після I світової війни. Причину конфліктів Папа вбачав у відході людей у приватному і громадському житті від вчення Христа. Приводом стало падіння поваги до права і влади, що наступило, коли Бога Творця перестали вважати джерелом права і влади. Мир, згідно з ідеями енцикліки, мав базуватися на справедливості, однак Папа стверджував нездатність людських інституцій до забезпечення міцного миру. Пій XI зазначав, що «Христовий мир не є підтримуваний минаючими засобами, але духовними і вічними благами». «Мир у справжньому значенні цього слова, мир Христовий, до якого так сильно прагнуть, жодною мірою не може запанувати, якщо Христове вчення, Його проповіді і приклади не будуть всіма дотримуватися у громадському і приватному житті».

Понтифікат Пія XII проходив у складних умовах II світової війни та протистояння комуністичного і націонал-соціалістичного тоталітаризмів, засуджених у енцикліках його попередника. Перебування у Римі, столиці фашистської Італії, обмежувало свободу дій понтифіка. Пій XII попереджував про небезпеку війни та в радіозверненні 24.08.1939 заявив: «Внаслідок миру нічого не втрачається – внаслідок війни можна втратити все». Основні його енцикліки стосувалися різних аспектів досягнення миру: необхідності молитв за мир («*Communium interpretes dolorum*» («Розуміння загальних страждань», 15.04.1945); «*Optatissima Pax*» («Довготерміновий мир», 18.12.1947)), розв'язання палестинського конфлікту («*Auspicia quaedam*» («Деякі ознаки»), 1.05.1948).

Зростання авторитету Церкви проявилось зокрема у виконанні Іоаном XXIII посередницьких функцій у найкритичніший період біполярного протистояння – Карибської кризи в жовтні 1962 р. Недосконалість міжнародного миру в епоху протистояння двох військово-політичних блоків стала стимулом для розробки вчення про справжній мир. Енцикліка Іоана XXIII «*Pacem in terris*» («Мир на землі», 11.04.1963) трактувала мир через призму людини, її прав і свобод, джерелом яких є її гідність. Фундаментальним принципом у відносинах між людьми повинно бути визнання того, що кожна людина володіє розумом, волею та невід'ємними правами і обов'язками. Серед прав людини Іоан XXIII виділив право на життя і достойний рівень життя, користування моральними і культурними цінностями, поклоніння Богові, свободу сімейного життя, право на об'єднання, еміграцію та імміграцію, участь у громадському житті. Повага цих прав і обов'язків, що впливають з них, становить

спільне добро. Джерелом суспільного порядку є Бог. «Порядок в людському суспільстві має нематеріальний характер. Адже опирається на правді, мусить реалізовуватися згідно зі справедливістю та підживлюватися і удосконалюватися взаємною любов'ю». «Оскільки влада ґрунтується на нематеріальній силі, ті, що її здійснюють в державі, повинні звертатися до людських сумлінь, тобто до тяжіючого над кожним обов'язку добровільного співробітництва для спільної користі всіх».

З принципів відносин між людьми Іоан XXIII виводив умови міжнародного співіснування. Кожна держава повинна реалізовувати спільне добро та дотримуватися принципів рівності у ставленні до інших держав. Папа звертав увагу на обов'язки держав стосовно гарантування мовних, освітніх і економічних прав національних меншин. Одночасно національні меншини мають обов'язок лояльного ставлення до держави. Тобто за умови «коли ті, що належать до меншини, створять разом з іншими народами певну спільноту і будуть намагатися брати участь у їх звичаях та інституціях. Не дійде до цього, якщо будуть виникати спори, що спричиняють незлічимі шкоди і затримують цивілізаційний розвиток народів». Для зниження диспропорцій народи повинні співпрацювати для полегшення обміну благами, капіталом і людьми.

Іоан XXIII розкритикував концепцію підтримання миру шляхом озброєння та доктрини балансу сил – «якщо роззброєння не буде загальне і повне та якщо не відбудеться воно в людських серцях, тобто якщо всі не будуть злагоджено і щиро співпрацювати, щоб усунути з сердець страх і побоювання щодо вибуху війни. Це вимагає, щоб замість принципу, що вважався колись за найвищу гарантію миру, запровадити абсолютно інший, який проголошує, що справжній і міцний мир між народами мусить опиратися не на рівновазі сил, а тільки на взаємній довірі».

Єдиною формою розв'язання суперечок Іоан XXIII вважав мирні засоби у вигляді порозумінь і договорів. Звертаючи увагу на зростання взаємозалежності між державами, Папа стверджував, що мир і безпека не можуть реалізовуватися окремо однією державою, а вимагають спільної діяльності. Іоан XXIII допускав створення влади на наднаціональному рівні, зазначаючи, що вона повинна опиратися на принципи рівності, відкритості, добровільності і прагнути до досягнення спільного добра, яким є визнання, повага і захист прав людини. «Загальна влада, компетенції якої повинні бути поширені на весь світ, і яка повинна мати у розпорядженні відповідні засоби, котрі б вели до спільного блага, мусить бути установлена внаслідок згідного порозуміння всіх народів, а не нав'язана силою. Для того, щоб така влада могла результативно виконувати свої завдання, вона мусить ставитися однаково до всіх, безсторонньо, і мати не меті спільне благо народів». Енцикліка «*Pacem in terris*» проголошувала, що справедливий мир повинен опиратися на правді, справедливості, любові та свободі. Папа резюмував, що «не буде миру в людському суспільстві, якщо не закорениться він глибоко в серці кожної людини, тобто якщо кожен не захоче в собі порядку, встановленого Богом». Іоан XXIII наводив цитату із творів св. Августина, який писав, що не може бути досконалішого порядку, ніж той, коли Бог володіє духом, а дух – тілом. Одночасно Папа заявляв, що людина, навіть сповнена найкращих намірів, не в стані встановити мир, опираючись лише на свої сили, для цього необхідна Божа допомога. У певній мірі, вчення Іоана XXIII про справжній мир стало поштовхом для розробки скандинавською або критичною школою дослідження миру концепції позитивного миру [5].

Активізація суспільно-політичної діяльності характеризувала також інші конфесії християнства. Зокрема, це стосується діяльності баптистського проповідника Мартіна Лютера Кінга (1929-1968). У своїх промовах він закликав до боротьби з расизмом, дискримінацією і сегрегацією чорношкірого населення США за допомогою мирних ненасильницьких засобів. Найвідоміша його промова «Я маю мрію», проголошена

28.08.1963 біля Меморіалу Лінкольна під час Маршу на Вашингтон за робочі місця і свободу. Нав'язуючи до біблійських текстів і традицій «американської мрії», Мартін Лютер Кінг змалював образ майбутнього расового примирення. За внесок у демократизацію американського суспільства у 1964 р. він був нагороджений Нобелівською премією миру.

У суспільно-політичному вченні Павло VI торкався проблем міжнародного устрою, глобального прогресу, подолання бідності, екуменізму. Найважливіша енцикліка «*Populorum progressio*» («Прогрес людства») (26.03.1967) констатувала зростання соціального розшарування. «Людське суспільство хворе, а причиною хвороби є не так зменшення ресурсів, як хтивє скупчення їх в руках небагатьох, розходження братерських пов'язань між людьми і народами». Розвиток людства наражається на небезпеку, якщо не встановиться правдива ієрархія цінностей. Добування земних благ веде до жадібності, яка може опановувати людей, родини і народи, ведучи до матеріалізму, пригноблюючого дух. «Не можна вважати зростання добробуту найвищою метою. Прогрес несе подвійну можливість: з одного боку він необхідний людині для повнішого розвитку людства, з другого боку, замикає її якби у в'язницю, якщо прагнути до нього як до найбільшого блага, поза яким не слід дбати ні про що інше». Оскільки земля створена, щоб забезпечувати людей засобами до життя і знаряддями розвитку, кожна людина має право отримати те, що їй необхідне. «Земля належить всім, не тільки багатим». Економічний розвиток залежить насамперед від суспільного, до якого прямує. Розвиток вимагає сміливих реформ, які б принесли цілковите оновлення існуючого стану, допускав земельні реформи. Закликав багаті народи, виконуючи обов'язок солідарності, суспільної справедливості і загальної любові, надати допомогу народам, які переживають бідність і голод. Не йдеться про усунення конкуренції, але утримання її в таких межах, щоб стала справедливою, чесною і гідною людини. Заперечував суспільний радикалізм. «Людина може впорядковувати земні справи без Бога, але відкинувши Бога, може спрямовувати їх тільки проти людини. Тому гуманізм, відмежований від інших справ, стає нелюдським». «Бунти і повстання – поза випадками очевидної і довготривалої тиранії, що порушує основоположні права людини і завдає важкої шкоди загальному благу якоїсь країни, – породжують нові кривди, спричиняють нові нерівності, збуджують людей до нового проливання крові. Не можна існуючого зла поборювати таким способом, який би спричиняв ще більшу поразку». Занадто великі економічні і суспільні диспропорції та ідеологічні відмінності спричиняють ворожість, суперечки і загрожують мирові. «Мир не обмежується до припинення будь-якої війни, так ніби опирається на постійній рівновазі сил. Мир опрацьовується терпеливо, щодня, дотримуючись установленого Богом порядку, який вимагає досконалішої справедливості між людьми». Павло VI закликав до подолання взаємних упереджень і егоїзму між народами за допомогою співпраці і солідарності. Закликав до формування нового міжнародного устрою, в якому «місце небезпечного і безрезультатного випробування сил і гонки озброєнь зайняла дружня мирна і безкорислива міжнародна співпраця, прямує до згідного заохочення розвитку всього людства, завдяки якій могли б всі люди повніше розвиватися». Йдеться про спільність людей, в якій кожен, незалежно від раси, релігії і національності, міг би жити справжнім людським життям, життям, в якому свобода не була би порожнім словом. Павло VI наголошував на необхідності виховання людей для миру. З цією метою 1 січня 1968 р. було проголошено Всесвітнім днем миру, який почали відзначати щорічно. Результатом екуменічної діяльності Павла VI стало взаємне скасування у 1967 р. екскомунік православної і католицької церков 1054 р.

Суспільно-політичні погляди Іоана Павла II формувалися на принципах християнської демократії. Енцикліка «*Sollicitudo rei socialis*» («Суспільна турбота», 30.12.1987), видана з нагоди 20-ліття проголошення Павлом VI «*Populorum progressio*», закликала до солідарності народів перед глобальними проблемами. Іоан Павло II проаналізував явища тогочасного світу: деколонізацію, бідність, недостатній темп розвитку, нерівномірність економічного розвитку, безрезультатність конвергенції і діяльності ООН. Наголошував на небезпеці надмірного використання невідновлюваних природних ресурсів і прагнення до зростання споживання. Закликав до поваги між народами, солідарності, співпраці та подолання бідності, яка має структурний характер. Розуміючи боротьбу народів за визволення, Іоан Павло II критикував прагнення до економічної свободи за всяку ціну, яка веде до фактичного поневолення.

«*Centesimus annus*» («Сота річниця», 1.05.1991) проголошена в 100-літній ювілей «*Rerum novarum*» і була реакцією на падіння комунізму і зміни в Центральній-Східній Європі. Іоан Павло II відкидав атеїзм і класову боротьбу, які теоретично протиставлені боротьбі за суспільну справедливість. Іоан Павло II порівнював імперіалізм, мілітаризм і класову боротьбу, вбачаючи в них спільні марксистські корені. Виступав проти одержавлення засобів виробництва, що є причиною відчуження людини у суспільстві. Неправильне розуміння людської свободи привело до встановлення націонал-соціалізму і комунізму. Іоан Павло II критикував міжнародну систему двополярного поділу, гонку озброєнь та поширення змагання двох систем на країни Третього світу. Усвідомлюючи труднощі, з якими зустрінуться народи Центрально-Східної Європи, Іоан Павло II закликав їх до солідарності і співпраці, взаємного пробачення. Розуміючи необхідність усунення несправедливості, радикально відкидав насильство.

Ідеї екуменізму присутні у багатьох енцикліках Іоана Павла II. «*Slavorum apostoli*» («Апостоли слов'ян», 2.06.1985) присвячена 1100-літтю євангелізації слов'ян св. Кирилом і Мефодієм. Іоан Павло II запропонував способи усунення поділів між народами і християнськими церквами, тобто бачення загальної церкви, яка об'єднує різні культурні традиції з повагою їх відмінності. В енцикліці «*Ut unum sint*» («Аби були одно», 25.05.1995) Іоан Павло II закликав до зближення західного і східного християнства, заявивши що «Церква повинна дихати обома легенями».

Папа розвинув католицьку доктрину миру Іоана XXIII, пов'язуючи її з дотриманням Божих заповідей. У вченні Іоана Павла II мир не є простою антитезою війні, але передбачає співпрацю держав і народів, взаємну повагу і безпеку. У зверненні з нагоди Всесвітнього дня миру 1993 р. підкреслював: «Мир вимагає справжньої поваги гідності і прав кожної людини, які уможливають їй повний індивідуальний розвиток. Визиск слабших, бідність і прояви суспільної нерівності, які непокоять, ускладнюють та затримують створення міцних основ справжнього миру». Іоан Павло II трактував мир як благо, «яке слід впроваджувати добром, воно є благом для окремих осіб, для родин, для народів світу і для всього людства; воно є благом, яке слід стерегти і яке слід розвивати, вибираючи і чинячи добро». Найважливішою передумовою миру є повага гідності людини, її свобод і прав. «Мир зводиться в кінцевому підсумку до поваги прав людини – справою справедливості є мир – війна ж зароджується з їх порушення і поєднується завжди зі ще більшим порушенням цих прав. (...) Порушення прав людини йде поряд із порушенням прав народів, з якими людина пов'язана органічними узами, як з великою родиною». У зверненні з нагоди Всесвітнього дня миру 1999 р. Іоан Павло II підкреслив величезну загрозу, яку становлять для гідності людини і для миру ідеології, що відкидають людину як найвищу ціль (марксизм, нацизм, фашизм, міфи расової вищості, націоналізму, етнічного егоїзму та матеріалістичне споживацтво).

Іоан Павло II описав принципи, на яких повинні опиратися людські відносини та діяльність для миру: суспільні справи повинні трактуватися по-людськи, а не з позиції насильства; напруження, суперечки і конфлікти повинні вирішуватися шляхом переговорів, а не репресій; ідеологічні відмінності вимагають зіткнення у кліматі діалогу і вільної дискусії; справедливі інтереси окремих груп повинні рахуватися зі справедливими інтересами інших зацікавлених груп та вимогами вищого блага; застосування зброї не може бути відповідним засобом для розв'язування суперечок; невід'ємні права людини повинні захищатися за всяких обставин; неприпустимість використання вбивств для нав'язання тих чи інших рішень.

В апостольській адгортації «*Reconciliatio et Paenitentia*» («Примирення і покаяння», 2.12.1984) та енцикліці «*Dominum et vivificantem*» («Господу і животворящому», 18.05.1986) Іоан Павло II визначив гріх як непослух Богові, його законам і моральним нормам, які дані людині. Запровадив поняття «соціальний гріх», тобто гріх окремої людини, наслідки якого мають вплив на інших людей і людство. Соціальний гріх – це дії індивіда, спрямовані проти ближнього, справедливості, прав людини і спільного блага. «Соціальним може бути гріх, вчинений діями чи бездіяльністю політичних, економічних і профспілкових лідерів, які, володіючи владою, не прагнуть до покращення чи змін в суспільстві відповідно до потреб і можливостей цього етапу історії». Соціальним гріхом є ворожість, боротьба і протиборство, в їхній основі завжди гріх конкретної особи. Визнання гріха і відповідальності за його наслідки (покаяння) ведуть до примирення і спасіння людства [1; 4].

Процеси глобалізації і глобальні проблеми людства актуалізувалися у соціальному вченні церкви на початку XXI ст. Бенедикт XVI виступав за розв'язання глобальних проблем людства, опираючись на принципи християнської любові. Енцикліка «*Deus caritas est*» («Бог є любов'ю», 25.01.2006) стосувалася різних проявів любові, зокрема, ролі церкви, яка через милосердя демонструє свою любов людству. Обґрунтовував необхідність дотримання принципів справедливості. «Справедливість є метою, тобто також внутрішньою мірою кожної політики».

Розкритикував концепцію тоталітарної держави. «Держава, яка прагне взяти на себе турботу про все, яка поглинає все в собі, у кінцевому підсумку перетворюється в бюрократичну інстанцію, яка не може забезпечити головного, чого потребує людина яка страждає, тобто кожна людина – любовної турботи. Ми потребуємо держави (...), яка визнає і підтримує ініціативи, що виходять від різних соціальних сил і поєднують у собі принцип добровільності із діяльним співчуттям».

Енцикліка «*Caritas in veritate*» («Любов в правді», 7.07.2009) була написана у період світової економічної кризи. Бенедикт XVI вбачав також позитивні аспекти кризи, яка змушує перепланувати маршрут, виробити нові правила і знайти нові форми діяльності. Посилаючись на енцикліку Павла VI «*Populorum progressio*», Бенедикт XVI намагався дати відповідь на глобальні виклики сучасності. Основну загрозу сучасності вбачав в тому, що зростаюча взаємозалежність між людьми і народами не супроводжується етичною взаємодією на рівні совісті і розуму. «Спільне користування благами і ресурсами, з якого випливає справжній розвиток, не може бути гарантоване лише технічним прогресом і взаємовигідними відносинами: необхідний потенціал любові, перемагаючий зло добром». Процес глобалізації веде до формування прообразу міста без кордонів, граду Божого. «Істинне обличчя глобалізації як процесу і її основний етичний критерій – це єдність людської сім'ї та її розвиток в добрі. Тому слід неухильно підтримувати той культурний аспект всесвітньої інтеграції, який спрямований на благо особистості і суспільства та відкритий трансцентентному».

На думку Папи, питання розвитку тісно пов'язане з обов'язками, які виникають у відносинах людини із природним середовищем. Оскільки воно дароване Богом всім людям, то його використання накладає відповідальність перед бідними, перед майбутніми поколіннями і всім людством. «Проектуючи цілісний людський розвиток, ми не можемо забувати про наступні покоління, але повинні поступати солідарно і справедливо по відношенню до них в різних сферах: екологічній, правовій, економічній, політичній, культурній». Солідарність – це усвідомлення того, що всі відповідальні за всіх. Насущним завданням міжнародного співтовариства вважав пошук інституційних способів впорядкування експлуатації невідновлюваних ресурсів за участю бідних країн, щоб разом планувати майбутнє.

У діяльності Франціска помітні тенденції до висування на пріоритетне місце питань екологічної безпеки людства та соціальної справедливості. Цих суспільно-політичних проблем він торкався в апостольській адгортації «*Evangelii gaudium*» («Радість Євангелії», 24.11.2013). Папа висловлював підтримку політикам, діяльність яких спрямована на вилікування глибоких причин, а не зовнішніх проявів хвороб нашого світу. «Політика, так часто очорнювана, є піднесеним покликанням, є однією із найцінніших форм любові, оскільки спрямована на пошук спільного блага». Розв'язання соціальних протиріч, справедливий розподіл благ і дотримання прав людини Франціск вважав необхідною передумовою справжнього миру. Папа назвав фальшивим мир, який мав би усправедлилювати організацію суспільного життя, пригноблюючи і формально заспокоюючи найбідніших, щоб ті, які насолоджуються найбільшими благами, могли зберегти безтурботний стиль життя, а інші мусіли б боротися за виживання. «Гідність людської особи і спільне благо є вище спокою тих, які не хочуть відмовитися від своїх привілеїв».

У ставленні до конфліктів Папа виступив прихильником застосування принципу «гри з ненульовим результатом», тобто «сприйняття конфлікту, вирішення його і перетворення у вогнище нового процесу». У процесі примирення Папа закликав поважати різноманітність, яка становить цінність. Відзначав важливу роль держави, до функцій якої належить підтримка спільного блага та прагнення до інтегрального розвитку всіх. Ця фундаментальна роль не може бути делегована. Ведучи діалог з державою і суспільством, церква не володіє розв'язаннями для всіх конкретних питань, однак підтримує пропозиції, які відповідають гідності людської особи і спільному благу.

В енцикліці «*Laudato Si'*» («Слава Тобі», 24.05.2015) Франціск констатував зміни у природі, які ведуть до деградації світу, зниження якості життя значної частини людства, забруднення середовища, вичерпання ресурсів, потепління клімату, втрати біологічної різноманітності та зростання глобальної несправедливості. На думку Папи, процес деградації природного середовища неможливо зупинити без розв'язання проблем деградації людини і суспільства.

Франціск закликав до зміни стилю життя людства, виробництва і споживання, щоб стримати глобальне потепління або виключити причини, що виникли внаслідок людської діяльності. Перешкодою для формування довгострокових глобальних програм Папа вважав обмеженість більшості політичних керівників часовими рамками виборчих циклів. «Політична велич виявляється тоді, коли у важкі хвилини діємо, опираючись на великі принципи і думаємо довготерміново про спільне благо».

У своїй промові 25.09.2015 р. на сесії Генеральної Асамблеї ООН Франціск звернув увагу на необхідність розв'язання глобальних проблем людства. Папа позитивно оцінив внесок ООН в розвиток міжнародного права і забезпечення миру. «Кожне з цих політичних, юридичних і технічних досягнень є шляхом конкретизації ідеї людського братерства і засобом для його повнішої реалізації». Понтифік підтримав

ідею реформування ООН для забезпечення всім країнам реального і рівного впливу на прийняття рішень. «Така потреба більшої справедливості є особливо важлива для органів зі справжньою виконавчою спроможністю, як Рада Безпеки, фінансові інститути чи групи і спеціальні механізми, створені для розв'язання економічних криз». Папа закликав до реального розподілу політичної, економічної, військової і технологічної влади між багатьма суб'єктами і створення системи правового регулювання претензій та інтересів. Франціск звернув увагу на існування багатьох суспільних секторів, позбавлених захисту і які є жертвами поганого здійснення влади: природне середовище та відсторонені люди. «Егоїстичне і необмежене прагнення влади і матеріального добробуту веде як до зловживання доступними матеріальними засобами, так і до відсторонення слабших, чи то внаслідок обмежених фізичних можливостей, чи відсутності освіти і відповідних технічних засобів, або недостатньої спроможності до прийняття політичних рішень. Економічне і суспільне відсторонення є цілковитим запереченням людського братерства і дуже серйозним посяганням на права людини і середовища». Наслідком цього є торгівля людьми, невільницька праця, проституція, торгівля наркотиками і зброєю, тероризм і міжнародна організована злочинність. Світ вимагає від ООН конкретних кроків і безпосередніх заходів для покращення природного середовища і подолання суспільного і економічного відсторонення. Назвавши війну запереченням всіх прав і драматичною агресією проти середовища, Папа закликав використовувати всі засоби для її уникнення. Франціск застеріг проти спекулятивного використання норм Статуту ООН окремими державами, що відкриває «справжню скриньку Пандори неконтрольованих сил, які серйозно шкодять беззахисному населенню, культурному, а також біологічному середовищу». Етика і право, оперті на загрозі взаємного знищення заперечують ідею ООН і перетворюють її на організацію «Націй, Об'єднаних страхом і підозрою».

Суспільно-політична доктрина католицької церкви, ґрунтуючись на релігійних основах, зазнає систематичного оновлення і удосконалення відповідно до соціальних, політичних і міжнародних змін. Оперативне реагування на суспільно-політичні проблеми сучасності забезпечило католицизмові зростання авторитету і впливу на глобальні процеси.

1. Borgosz J. Drogi i bezdroża filozofii pokoju (od Homera do Jana Pawła II) / Józef Borgosz.- Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1989.- S. 26.
2. Dębowski J. Watykańska doktryna pokoju i jej polskie odniesienie / Jan Dębowski.- Białystok; Dział Wydawnictw Filii UW w Białymstoku, 1991.- 220 s.
3. Encyclical Letter Laudato Si' of the Holy Father Francis on Care for our Common Home // http://w2.vatican.va/content/francesco/en/encyclicals/documents/papa-francesco_20150524_enciclica-laudato-si.html
4. Genyk M. «Beati pacifici: quoniam filii Dei vocabuntur»: Релігійний фактор польсько-українського примирення / Mykoła Genyk // Historia i Świat.- 2015.- № 4.- S. 357-370.
5. Jan XXIII. Pacem in terris.- Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1997.- 88 s.
6. Leon XIII. Rerum novarum.- Wrocław: Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1996.- 67 s.
7. Pacem, Dei Munus Pulcherrimum. Encyclical of Pope Benedict XV on Peace and Christian Reconciliation to the Patriarchs, Primates, Archbishops, Bishops, and Ordinaries in Peace and Communion with the Holy See // http://w2.vatican.va/content/benedict-xv/en/encyclicals/documents/hf_ben-xv_enc_23051920_pacem-dei-munus-pulcherrimum.html
8. Rerum Novarum. Encyclical of Pope Leo XIII on Capital and Labor // http://w2.vatican.va/content/leo-xiii/en/encyclicals/documents/hf_l-xiii_enc_15051891_rerum-novarum.html

The churches' interest in preservation of peace was caused by exacerbation of contradictions in contemporary society. The catholic conception of true peace consists in observance of the Ten Commandments,

concord of politics and morals and evolutionary resolution of contradictions. The Pope John XXIII's views have made a great influence on forming of the conception of positive peace of the Scandinavian critical school of peace study.

Key words: Catholic social doctrine, true peace, positive peace.

Обострение противоречий в современном обществе стимулировало интерес церкви к проблемам сохранения мира. Католическая концепция настоящего мира предполагает соблюдение Божьих заповедей, сочетание политики и морали и эволюционное разрешение противоречий. Взгляды Иоанна XXIII оказали влияние на формирование концепции позитивного мира скандинавской критической школы исследования мира.

Ключевые слова: католическая общественная доктрина, настоящий мир, позитивный мир.

УДК 327.5
ББК 66.042

Ганна Жекало

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДЕТЕРМІНАЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО КОНФЛІКТУ

Конфлікти. Вони зустрічаються у всіх сферах діяльності людей і часто відносяться до числа значних і хвилюючих подій людського життя. Політичні конфлікти є необхідним і важливим елементом існування держави. Але жахливими бувають часом їх наслідки. Тому володіючи інформацією щодо їх сутності, змісту, типів тощо можна згладити їхні наслідки. В даній статті автором були здійснені спроби виділити теоретичні підходи до визначення поняття «політичний конфлікт» а також охарактеризувати суть понять «конфлікт», «соціальний конфлікт», «політичний конфлікт». Окрема увагу була зосереджена на виявленні різниці між поняттями «протиріччя» та «конфлікт».

Ключові слова: конфлікт, соціальний конфлікт, політичний конфлікт, протиріччя.

Політичне життя будь-якої держави у будь-який період історії неможливе без протиріч та конфліктів, зіткнень інтересів різних сторін та груп людей. В кожний період часу ці суперечності є більш чи менш помітні. А кожний наступний конфлікт певною мірою відрізняється від попереднього. Сучасна людина живе у важкому змінному та конфліктному світі. Кожний із нас час від часу стикається із протиріччями, суперечностями чи конфліктами як на побутовому так і на державному рівні. Майже кожного дня виникають конфлікти, які вимагають нових засобів для їх врегулювання.

В українському науковому середовищі сьогодні можна спостерігати підвищений інтерес до вивчення та обґрунтування проблеми політичних конфліктів. З одного боку, це обумовлено тим, що питання існування соціальних, етнічних чи політичних конфліктів довгий час замовчувалась в радянському суспільстві і було поза межами досліджень багатьох фахівців. З іншого боку, зацікавлення цією проблематикою невід'ємно пов'язано з труднощами, суперечностями та протиріччями, які склалися зараз в Україні.

Значущість та актуальність наукового дослідження даної статті зумовлені існуванням в сучасній Україні конфліктів та протистоянь, які стали звичним явищем у нашій державі. Вивчення феномена політичного конфлікту – його джерел, причин, мотивів, способів протистояння сторін а також вивчення теоретичної бази детермінації політичного конфлікту перш за все сприяють їх регулюванню та вирішенню.

Метою нашої статті є дослідити підходи до визначення та обґрунтування політичного конфлікту. Основні завдання, які ми ставимо перед собою полягають в наступному:

- охарактеризувати та розмежувати поняття «конфлікт», «соціальний конфлікт» та «політичний конфлікт»;
- виділити основні підходи до визначення політичного конфлікту;

— дослідити суть поняття «політичний конфлікт» а також визначити предмет, об'єкт та суб'єкти політичного конфлікту.

Щодо стану дослідженості даного питання, то варто сказати, що українська галузь дослідження конфліктів є молодою. Звичайно, світове напрацювання спрямоване на вивчення конфліктів та суперечностей є досить значним. Проте, СРСР та Україна у її складі не приділяли достатньої уваги щодо дослідження даної проблеми. І тільки із здобуттям незалежності українська наука почала ставити вивчення проблеми конфліктології на перші місця. Не можна заперечити той факт, що останнім часом з'явилося досить багато публікацій та досліджень щодо вивчення конфліктів, їх природи, сутності, предмету, суб'єктів тощо. Серед українських вчених, які досліджували політичні конфлікти та протиріччя, їхні форми та прояви можна виділити наступних: В. Котигоренко, П. Єрмаков, О. Москаленко, С. Шубін, С. Ростецька, М. Ларченко, О. Батрименко, С. Тихонюк та інші. З початку 90-х років російські вчені також активно почали досліджувати та аналізувати політичні конфлікти. Саме в цей час в Росії почали одна за другою виходити підручники та посібники з політичної конфліктології. Із російських дослідників можна виділити М. Лебедеву, С. Ланцова, Г. Козирьова, А. Глухову, А. Анцупова, А. Дмитрієва та інших. Проте, дискусії навколо питання про сутність, джерела і причини конфліктів, про способи їх запобігання та розв'язання й досі не завершилися. Тому дана тема дослідження є потрібною та актуальною.

В літературі, в засобах масової інформації, на побутовому рівні можна зустріти досить багато визначень понять «конфлікт», «соціальний конфлікт» чи «політичний конфлікт». Серед вчених, які займаються вивченням конфлікту також немає єдиної точки зору щодо визначень цих понять. Кожний із авторів вкладає в термін «конфлікт» свій сенс.

Теоретичні дослідження політичного конфлікту, його причин, змісту та сутності відбувались у межах еволюції філософської та соціально-політичної думки фактично протягом всієї історії. Тому, для того, щоб дослідити суть поняття «політичного конфлікту» нам перш за все потрібно визначити що саме являє собою саме поняття «конфлікт». Цей термін є досить широковживаним та звичним у побутовому житті. Так, конфлікти є всюди і завжди. Вони почали існувати із зародженням людства і з прагненням досягти якоїсь мети. Досліджували цей феномен як вчені стародавнього світу, так і дослідники нашого часу. Конфлікти існують у будь-якій сфері людського життя. Як висловились дослідники А. Глухова і В. Рахманін [5] «при всіх відмінних рисах політичного конфлікту його носіями завжди є суб'єкти соціального світу, тобто індивіди, соціальні групи, класи тощо» [5, с. 7]. Тобто будь-який конфлікт пов'язаний із відносинами між людьми, а політичний конфлікт само собою в першу чергу потрібно розглядати крізь призму соціального конфлікту.

Так, один із відомих російських вчених А. Рапопорт пов'язує конфлікт з конкуренцією, а інший дослідник, М. Дойч, підкреслює, що конфлікт виникає тільки в разі, якщо у сторін є несумісність дій [11, с. 11].

М. Меткін поняття конфлікт намагався пояснити наступною формулою: конфлікт = учасники + об'єкт + конфліктна ситуація + інцидент, де

учасники - це суб'єкти, безпосередньо залучені в усі фази конфлікту, які непримиренно оцінюють суть і перебіг одних і тих же подій, пов'язаних з діяльністю іншої сторони;

об'єкт - це предмет, явище, подія, проблеми, мета, дія, що породжують конфліктну ситуацію і конфлікти;

конфліктна ситуація - це ситуація прихованого або відкритого протиборства двох або кількох учасників (сторін), кожен з яких має свої цілі і мотиви, засоби і способи розв'язання особисто значущої проблеми;

інцидент - це практичні дії учасників конфліктної ситуації, які характеризуються безкомпромісністю вчинків і спрямовані на обов'язкове оволодіння об'єктом загостреного зустрічного інтересу [12, с. 19].

Для західної науки, з її багатьма законами та науковими дослідженнями, в області конфліктологічної парадигми взагалі характерна винятково поліваріантність методологічних оцінок та підходів по відношенню до феномену політичного конфлікту. Теоретики конфліктів від Карла Маркса до Георга Зіммеля вважали, що конфлікт є іманентна характеристика соціального розвитку. Водночас і сьогодні триває дискусія щодо змісту зазначеної категорії, незважаючи на те, що стали вже класичними визначення, які дані в роботах Л. Коузера, К. Боулдинга, Р. Дарендорфа та ін [13, с. 10].

На думку Р. Дарендорфа, базові підстави теорії конфліктів полягають у наступному. По перше, будь-яке суспільство постійно змінюється, суспільні зміни відбуваються завжди і скрізь. По-друге, будь-яке суспільство завжди демонструє ознаки незгоди і конфлікту. По-третє, для будь-якого суспільства характерно насильство однієї його частини по відношенню до іншої [6].

Він виділяє три етапи прояву конфлікту. Початкове положення структури, тобто виявлений каузальний фон певного конфлікту утворює перший етап прояву конфлікту. На цьому етапі перш за все можна виділити два агрегати соціальних позицій, «обидві сторони» конфлікту. Ці агрегати представників соціальних позицій не є поки в точному сенсі соціальною групою; вони виступають тільки як квазі-група. Другий етап розвитку конфлікту полягає тоді в безпосередній кристалізації, тобто усвідомленні латентних інтересів, переорганізації квазі-груп в фактичні угруповання. Третій етап полягає в самих конфліктах. Щонайменше, в тенденції, конфлікти є зіткненням між сторонами або елементами, які характеризуються очевидною ідентичністю [6].

Т. Парсонс вважав конфлікт соціальною аномалією, відхиленням від нормального розвитку суспільства, яке трапляється через посилення в ньому соціальної диференціації, і чим ця диференціація масштабніша, тим глибшим стає розмежування людей за їхніми соціальними статусами і ролями, майновим, освітнім рівнем тощо. Результатом є соціальна напруга, що виливається у конфлікт, в якому сполучаються індивідуальні і групові дії та протидії, відбувається зіткнення як окремих індивідів, так і груп, до яких ці індивіди належать [1, с. 139].

Якщо Т. Парсонс і його послідовники вважають соціальний конфлікт аномалією, то їхні наукові опоненти виходять із визнання такого конфлікту як неминучого і навіть позитивного явища. Одним із таких вчених був Г. Зіммель. На його думку, конфлікт в середині групи допомагає зберегти її, бо регулює її як систему певних відносин, викриває ворожі емоції її членів, дає цим емоціям вихід. Тому конфлікт є явищем не тільки універсальним, а й таким, без якого суспільство нежиттєздатне. Г. Зіммель визначав конфлікт як феномен, призначення якого полягає у подоланні ситуації соціального дуалізму і досягненні своєрідної єдності, навіть якщо ця єдність здобувається знищенням однієї із сторін конфлікту [1, с. 140].

І так, повертаючись глибше до історії, то в 60-х роках сформовані теорії вивчення конфлікту в основному розділились на два блоки: «конфліктну школу» та «школу консенсусу». Вихідним пунктом суперечок стали тоді структурно-функціоналістські теорії (найбільш відома з них належить Т. Парсонсу), які, на думку опонентів, були занадто односторонніми, так як обмежували науковий пошук вузькими рамками стабілізуючої та інтегруючої здатності громадських систем. Найвпливовішою, що отримала найбільший резонанс виявилася альтернативна концепція, сформульована Р.

Дарендорфом. Він вважав наявність конфлікту в соціальних процесах природним і не обов'язково загрозливим системі при її збереженні і зміні. При цьому міркування про конфлікти обмежувалися рамками відносин великих соціальних груп і національних держав [14].

В XIX столітті виникли соціологічні теорії щодо вивчення конфліктів. Так Карлом Марксом була розроблена теорія фундаментальних структурних протилежностей, Лоренц фон Штайн сформулював концепцію примату діяльності держави, що регулює кризові ситуації шляхом досягнення компромісів; Еміль Дюркгейм висунув теорію індивідуалізації конфліктних ситуацій на основі поділу праці і соціальної дії.

Саме тоді політологічні теорії конфлікту почали розвиватися в двох напрямках. У першому з них ми знаходимо теоретиків, які, як правило, виходять з поглядів Маркса. Конфлікт в суспільстві вони розглядають як конфронтацію великих соціальних груп, класів. Тому ці теоретики зосереджують свою увагу на макросоціологічних вимірах, що стосуються фундаментальних протиріч і збігу інтересів тих чи інших сил.

Другий напрямок представляють автори, переважні інтереси яких (особливо серед послідовників Дюркгейма) зосереджені на розробці концепцій індивідуалізації і дисперсії (розпилення) конфлікту. Згідно їх поглядів, суперечності в кінцевому рахунку сягають орієнтацій і діяльності самих суб'єктів.

Таким чином, якщо в першому напрямку стрижнем є виявлення конфлікту на стадії його «політизації», в його колективному прояві - через групи і класи, - то представники другого напрямку висувують концепцію «приватизації» конфлікту [14].

При всіх численних підходах до визначення соціальних конфліктів більшість авторів цілком солідарні щодо його основних рис. Найбільш прийнятним для різних типів соціальних конфліктів - від виробничих до етноконфесійних - є їх трактування в інтеракціоністській парадигмі, тобто через взаємодію конфліктуючих сторін - індивідів, соціальних спільнот або соціальних інститутів, при якій дії однієї сторони, зіткнувшись з протидією іншої, перешкоджають реалізації її цілей (інтересів). З цього випливає, що для виникнення конфлікту необхідна наявність, як мінімум, двох або більше сторін, інтереси яких реально чи імовірно стикаються [5, с. 7].

Розглядаючи це питання потрібно також додати, що більшість вчених та дослідників розмежовують поняття «конфлікт» та «протиріччя». Конфлікт частіше всього визначається через протиріччя як більш ширше поняття. Ряд російських дослідників відмічають, що протиріччя та конфлікти з однієї сторони не можуть розглядатись як синоніми, а з іншої - суперечать одні другим. «Протиріччя, протилежності, відмінності - це необхідні, проте недостатні умови конфлікту, - відмічають А. Дмитрієв, В. Кудрявцев, С. Кудрявцев [7, с. 12]. Протилежності і протиріччя переростають в конфлікт тоді, коли починають взаємодіяти сили, які виступають їх носіями. Таким чином, конфлікт - це виявлення об'єктивних чи суб'єктивних протиріч, які виявляються в протистоянні сторін [7, с. 12]. У пострадянських країнах різниця між «протиріччям» і «конфліктом» проводиться досить виразно. У виданому в Україні «Політичному енциклопедичному словнику» конфлікт визначається як крайнє загострення суперечностей сторін, пов'язане з відмінностями їхнього становища в суспільстві й пов'язаної з цим реальної чи надуманої суперечності інтересів, цілей і цінностей, зіткнення та протидія певних систем. Подібним до цього можна вважати визначення конфлікту як «зіткнення двох або більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів в умовах протидії» [1, с. 141].

Щодо самого визначення суті поняття «політичний конфлікт, то на думку А. Здравомислова, «політичний конфлікт є постійно діючою формою боротьби за владу в

даному конкретному суспільстві» [8]. Д. Зеркін визначає цей феномен як «боротьбу одних суб'єктів з іншими за вплив в системі політичних відносин» [9, с. 170].

А. Анцупов особливістю політичного конфлікту вважає боротьбу за політичний вплив у суспільстві або на міжнародній арені, а сам політичний конфлікт визначає як зіткнення протилежних громадських сил, обумовлене різноспрямованими політичними цілями та інтересами [4, с. 384].

Козирьов визначає такі складові визначення політичного конфлікту:

- зіткнення (протиборство) двох і більше суб'єктів (сторін) політики (політичних відносин);
- причиною зіткнення є влада та владні відносини;
- суб'єктною причиною для початку конфлікту виступає усвідомлення суб'єктами (суб'єктом) несумісності існуючих протиріч і неможливості їх врегулювання іншими способами;
- протистояння припускає дії, направлені один проти одного, тобто реальну боротьбу. Односторонні дії, на які інша сторона не відповідає (захоплення, поневолення, знищення) конфліктами не є;
- політичний конфлікт – один із способів вирішення політичних (соціально-політичних) протиріч [10, с. 147].

М. Примуш запропонував наступне визначення політичного конфлікту «політичний конфлікт — це протиборство реальних суспільних сил (агентів), що уособлюються лідерами, елітами, організаціями, партіями та іншими об'єднаннями і спільнотами. Це протиборство суб'єктів з протилежними політичними інтересами, цінностями, поглядами і цілями, обумовленими становищем та роллю у системі владних відносин. Поняття політичного конфлікту означає не що інше, як боротьбу одних суспільних сил з іншими за вплив у інститутах політичної державної влади й управління, за доступ до ухвалення суспільно значущих рішень, за участь у розпорядженні ресурсами, за монополію своїх інтересів та визнання їх загальними, тобто за все, що утворює владу і політичне панування». Дослідник вважає, що конфлікт політичний як вид політичних відносин і форма політичного процесу відрізняється від інших тим, що він є взаємодією між суб'єктами, пов'язаною з існуванням, виявленням, артикуляцією (висловленням) і реалізацією спільних інтересів, у першу чергу — великих соціальних груп. Державна влада — знаряддя захисту та здійснення цих інтересів. Тому володіння нею, устрій державних та інших політичних інститутів, політичний статус суспільних груп та індивідів, що складають її, цінності і символи влади [2, с. 97].

Для розуміння природи політичного конфлікту доцільно буде визначити його предмет і об'єкт, виявити суб'єктів політичного конфлікту. Як вважає дослідник С. Ланцов [13, с. 16] політичний конфлікт не являє собою абсолютно унікального феномена суспільного життя. На нього поширюються загальні характеристики будь-яких соціальних конфліктів. У першу чергу це відноситься до учасників конфліктних взаємодій. Суб'єктами (опонентами) в політичних конфліктах можуть виступати як окремі індивіди, так і найрізноманітніші соціальні групи, інтереси яких стикаються реально чи імовірно, при цьому владні ресурси як потужний розподільний інструмент виступають об'єктом протиборства [13, с. 16]. Як вважає дослідник В. Сабадош стосовно об'єкту конфлікту, то ним може бути будь-який елемент матеріального світу і соціальної реальності, здатний слугувати предметом особистих, групових, суспільних або державних інтересів [3, с. 56].

Під предметом конфлікту розуміють об'єктивно існуючу або уявну проблему, яка є причиною протиріч між сторонами. Ланцов вважає, що предметом конфлікту, тобто тим, з приводу чого виникає конфлікт між сторонами, можуть виступати два види

дефіциту: позиційний дефіцит (тобто дефіцит соціальних позицій - соціальних статусів, ролей) і дефіцит джерел (тобто дефіцит певних матеріальних або духовних ресурсів). Конфлікт виникає тільки в тому випадку, якщо сторони прагнуть до отримання вигоди за рахунок один одного. У конфлікті мова завжди йде про здатність контролювати і направляти дії іншої сторони. З політичної точки зору це означає боротьбу за політичне домінування. Умовою реалізації цієї мети є володіння реальним політичним капіталом (фінанси, право, репресивний апарат і т.п.) [13, с. 16].

Розглянувши позиції трактування політичного конфлікту багатьох дослідників ми можемо назвати такі його головні риси: політичний конфлікт являє собою боротьбу соціальних суб'єктів, а в нашому випадку окремих індивідів чи різних соціальних груп за право влади та домінування у системі політичних відносин; політичний конфлікт є одним із способів вирішення політичних протиріч та суперечностей; як і будь-який інший соціальний конфлікт політичний повинен мати об'єкт спрямування дій та предмет (в нашому випадку об'єктом виступає влада та владні ресурси, а предметом – проблеми та суперечності, які призводять до розгортання конфлікту).

Щодо теоретичних досліджень політичного конфлікту, його причин, змісту та сутності, то варто сказати, що вони в основному відбувались у межах еволюції філософської та соціально-політичної думки, тому існує велика кількість підходів та аспектів щодо детермінації даного поняття. Проте, чим ширшим буде вивчення та обґрунтування даної проблематики, тим легше ми зможемо запобігти виникненню конфлікту чи врегулювати його.

1. Котигоренко В. Знання про соціальний конфлікт: абсолют чи відносність? / В. Котигоренко // Політичний менеджмент. – 2003. – № 2. – С. 137–155.
2. Примуш, М. Політичні конфлікти та їх типи / М. Примуш // Політичний менеджмент. – 2010. – № 1. – С. 96 – 104.
3. Сабадаш В. Методологічні підходи до детермінації екологічного конфлікту / В. Сабадаш // Механізм регулювання економіки. – 2006. – №4. – С. 49-62.
4. Анцупов А. Конфликтология : учебник для вузов / А. Анцупов, А. Шипилов. – М. : ЮНИТИ, 2000. – 551 с.
5. Глухова А. Политическая конфликтология : учеб. пособие / А. Глухова, В. Рахманин. – Воронеж : Воронежский государственный университет, 2002. – 295 с.
6. Дарендорф Р. Элементы теории социального конфликта / Р. Дарендорф // Социс. –1994. –№ 5. – С. 112–122.
7. Дмитриев А. Введение в общую теорию конфликтов / А. Дмитриев, В. Кудрявцев, С. Кудрявцев. – М. : РАН, Центр конфликтологических исследований, 1993. – Ч.1. – 212 с.
8. Здравомыслов А. Межнациональные конфликты в постсоветском пространстве / А. Здравомыслов. – М. : Аспект Пресс, 1997. – 286 с.
9. Зеркин Д. Основы конфликтологии : курс лекций / Д. Зеркин. – Ростов-н/Д : Феникс, 1998. – 480 с.
10. Козырев Г. Политическая конфликтология: учеб. пособие / Г. Козырев – М. : ИД «Форум»: ИНФРА-М, 2008. – 432 с.
11. Лебедева М. Политическое урегулирование конфликтов: учеб. пособие / М. Лебедева. – М. : Аспект Пресс, 1999. – 271 с.
12. Меткин М. Конфликтология : учеб. пособие / М. Меткин, В. Ачкасова. – СПб.: СПбГУТ, 2001. – 87 с.
13. Политическая конфликтология: учебное пособие / [под ред. С. Ланцова]. — СПб.: Питер, 2008. — 319 с.
14. Преториус Р. Теория конфликта [Электронный ресурс]/ Р. Преториус // Политические исследования. – 1991. – №5. – Режим доступа : chrome-extension://oemmnadbldboiebfnladdacbfmadadm/http://www.polisportal.ru/files/File/pubvlication/Starie_publicacji_Polisa/P/1991-5-13-Pretorius_Teoriya_konflikta.pdf

Conflicts. They are found in all areas of human activity and are often among the important and exciting events of human life. Political conflicts are a necessary and important part of the state existence. But sometimes

they have terrible consequences. Therefore, having information on their nature, content, types, etc. we can smooth out their consequences. In this article the author attempts were made to identify theoretical approaches to the definition of "political conflict" and to characterize the essence of the concepts of "conflict", "social conflict", "political conflict". Special attention was focused on identifying the differences between the concepts of "conflict" and "contradiction".

Keywords: conflict, social conflict, political conflict, contradiction.

Конфликты. Они встречаются во всех сферах деятельности людей и часто относятся к числу значительных и волнующих событий человеческой жизни. Политические конфликты являются необходимым и важным элементом существования государства. Но ужасными бывают порой их последствия. Поэтому обладая информацией о их сущности, содержания, типов и т.д. можно сгладить их последствия. В данной статье автором были предприняты попытки выделить теоретические подходы к определению понятия «политический конфликт», а также охарактеризовать суть понятий «конфликт», «социальный конфликт», «политический конфликт». Отдельное внимание было сосредоточено на выявлении разницы между понятиями «противоречия» и «конфликт».

Ключевые слова: конфликт, социальный конфликт, политический конфликт, противоречие.

УДК 327.29 (4 -14)

ББК 66

Павло Лодин

РОЛЬ БОГДАНА ОСАДЧУКА В РОЗРОБЦІ КОНЦЕПЦІЙ ІНТЕГРАЦІЇ В РЕГІОНІ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДОЇ ЄВРОПИ

Геополітичний устрій в регіоні Центрально-Східної Європи після II світової війни потребував трансформації. Нова система безпеки мала включати отримання незалежності державами регіону і регіональну інтеграцію. Основою для реалізації цих проектів було українсько-польське примирення. Український політолог і публіцист Богдан Осадчук (1920 — 2011) активно долучався до розробки і пропагування таких проектів як Міжмор'я та інших.

Ключові слова: Міжмор'я, українсько-польське примирення, Центрально-Східна Європа, Україна, Польща.

Ситуація у Центрально-Східній Європі (ЦСЄ) справляла вирішальний вплив на міжнародну безпеку біполярного світу. Роздробленість регіону становила першопричину втрати незалежності та завоювання регіону Німеччиною і СРСР. Здобуття незалежності держав регіону, подолання тоталітаризму і радянського домінування вимагало розробки нової конфігурації системи міжнародних відносин, яка б унеможливила повторення ситуації 1939 – 1945 рр.

Існуюча конфігурація системи безпеки потребувала суттєвих трансформацій. Новий регіональний порядок мав включати: здобуття незалежності державами ЦСЄ; досягнення міжнаціонального примирення та інтенсифікацію інтеграції та співробітництва.

Проекти нового геополітичного устрою розроблялися в еміграції інтелектуальною елітою народів, що втратили свою незалежність. Свій вагомий внесок зробив зокрема український історик, політолог і публіцист Б.Осадчук (1920 — 2011 рр.), постійний автор статей в польському еміграційному часописі “Kultura” Є.Гедройця. Він усвідомлював, що налагодження українсько-польського примирення і інтеграція на цій базі були важливою складовою стабілізації політичної ситуації в регіоні ЦСЄ.

Однією з популярних концепцій була ідея створення Міжмор'я — конфедеративного чи федеративного утворення, що охоплювало б територію між Балтійським, Адріатичним і Чорним морями. Модель його створення викристалізувалася в 1918 р. в умовах відродження польської держави (хоча історичні корені можна виводити ще з самої ідеї створення Речі Посполитої Двох народів та ідеї

князя А.Чарторийського в ХІХ ст.). Головною ж ціллю реалізації Міжмор'я уже в задумах маршала Ю.Пілсудського було ослаблення Росії через вибудовування союзницьких відносин з народами колишньої Російської імперії (суперечливість термінів: союз, федерація, конфедерація, що використовувалися, свідчили про те, що саме ідея Міжмор'я не мала цілісного характеру). Ключовим було залучення до даного проекту саме українців, без яких він не міг існувати. Результатом цього став союз Петлюри-Пілсудського в 1920 р. Радянсько-польська війна завершилася підписанням Ризького миру 1921 р., що ознаменувало крах даної концепції і перебудову відносин Польщі з народами на сході на інших засадах [12].

Згодом зміцнення радянської потуги на сході та прихід до влади нацистського режиму Гітлера на заході привели до катастрофи ІІ світової війни. Її наслідком стало формування біполярної системи міжнародних відносин, за якою народи ЦСЄ втратили свою самостійність. Зміна даної конфігурації в регіоні вимагала, найперше, тісної співпраці українців і поляків.

Спроби українсько-польського примирення мали місце уже після закінчення ІІ світової війни. В рамках цього українські і польські інтелектуали випрацьовували, зокрема, різні теоретичні моделі інтеграції. Однією з важливих спроб аналізу можливості міжнаціонального зближення була пресова дискусія 1947 – 1948 рр. Б.Осадчук був ознайомлений з проектами інтеграції ЦСЄ, які висувалися під час цієї полеміки та згодом. Так, він відзначав пропозицію члена Української революційної демократичної партії М.Воскобійника про створення щита Україна – Польща – Білорусь для захисту від російського імперіалізму; викладені в цьому контексті в 1952 р. ідеї соціаліста С.Чернецького, який пропонував утворення блоку народів від Балтійського моря до Кавказу [5, с. 59, 7, с. 95 – 96].

Дискусія 1947 – 1948 рр., яка на думку Б.Осадчука не досягла потрібних результатів, продемонструвала українські побоювання щодо польських федеративних концепцій, в яких з одного боку націоналістичні кола вбачали закамуюльований польський імперіалізм, а з іншого, більш помірковані представники — небезпечні тенденції нейтральності щодо знищення Російської імперії і гегемоністські тенденції польських федералістів щодо Білорусі та України. Тому полеміка щодо форм федерації у той час не була актуальною через не вирішеність більш нагальних питань українсько-польських відносин: “Кидаючи зараз ретроспективний погляд на дискусію, можна зробити висновок, що вона розвивалася неорганічно, одразу взявшись за розв'язання ключових та ієрархічно найвищих проблем (наприклад, форм федерації), залишаючи за бортом багато справ і важливих скалок” [5, с. 48, 55 — 56; 7, с. 89, 93 – 94].

Геополітичні зміни наприкінці ХХ ст. дозволяли повернутися до пілсудчикової ідеї Міжмор'я. Розвал соціалістичного табору та здобуття самостійності його народами створювало передумови для розвитку інтеграційних процесів в регіоні через налагодження дво- та багатосторонніх відносин в напрямку порозуміння і співробітництва. Одним з форумів, в рамках якої велися дискусії щодо моделей співпраці та форм інтеграції було середовище часопису “Kultura”.

24 серпня 1991 р. було проголошено Акт незалежності України. Польща, попри вичікувальну позицію західного світу, уже 2 грудня 1991 р., першою визнала самостійність України. З приводу цього редактор “Kultury” Є.Гедройць писав до Б.Осадчука: “Надзвичайно вітаю. Незалежність України – це історична дата, до того ж у повному значенні цього слова. Я дуже зрадів, що польський уряд не підвів і визнав незалежність [України], не озираючись на західні країни” [2, с. 51].

Статус незалежності був легітимізований через проведений 1 грудня 1991 р. всеукраїнський референдум, на якому за дане рішення проголосували 90,32 % громадян. Одночасно цього дня пройшли і перші вибори Президента України.

Новообраний глава держави, Леонід Кравчук, в інтерв'ю Б.Осадчуку від 2 грудня 1991 р., серед іншого, окреслив і вектори закордонної політики нової держави. Серед пріоритетів відзначався розвиток відносин з Росією, Білоруссю і Угорщиною. Особлива увага акцентувалася на широкій співпраці з Польщею, яка першою визнала незалежність України і двостороннє співробітництво з якою закріплювалося через спільне підписання міжнародних договорів [8, s. 115].

Анахронічний на перший погляд, в історичному і практичному плані проект Міжмор'я набував нового змісту в сучасних реаліях. Він повернувся в публіцистиці Б.Осадчука в видозміненій у відповідності до потреб часу формі і розглядався як спроба залучення України до європейських процесів. При цьому автор зазначав, що “Польща може і навіть повинна стати провідником спочатку неформального; але з часом і зростанням досвіду – навіть більш тісного об’єднання держав цього регіону” [1, с. 533; 5, с. 289].

Саме геополітичне положення держав регіону ЦСЄ між такими потужними гравцями як Росія і Німеччина спонукало їх до зближення. Розширення співробітництва та інтеграції України з сусідами, найперше з Польщею, на переконання Б.Осадчука, дозволяло забезпечити “безпеку від загроз з боку традиційних противників нашої незалежності”. Проблема можновладців та інтелектуалів полягала в політичній недалекоглядності та відсутності альтернативних ідей щодо шляхів розвитку зовнішньої політики. “Якщо в нашому регіоні між Балтійським і Чорним морем не знайдуться мислителі як Мєрошевський і не надихнуть політиків до практичних дій, Польща, Білорусь, Україна і балтійські країни можуть протягом однієї генерації знаходитися знову перед обличчям загрози сьогоdnішній незалежності [...] Тож якщо ці шість держав не знайдуть спільної ідеї економічного і військового союзу, жодні вишеградські трійки чи чорноморські спільноти їм не допоможуть. Якщо би до цієї конфігурації приєдналися Угорщина і Чехословаччина, була би то поважна конфігурація між Німеччиною і Росією [9, s. 85].

Офіційна Варшава не використала потенційних можливостей, що виникли в нових геополітичних реаліях. Зокрема, не виступила ініціатором перспективного проекту створення регіональної системи економічно-політичної співпраці “від країн балтійських через Білорусь і Україну до Румунії і Угорщини і тодішньої Чехословаччини”. Оцінюючи відмову Польщі від “плану Кравчука” щодо створення зони безпеки у ЦСЄ, розтягнутої на Балтику, Україну, Білорусію, Польщу, Чехію, Словаччину, Угорщину, Румунію, Молдавію, Болгарію і Австрію з можливістю використання української ядерної зброї для захисту регіону, Б.Осадчук констатував, що ідея створення навколо вісі Варшава – Київ “центру притягання інших потенційно слабших партнерів виявилася такою ж чужою як колись плани Пілсудського і Петлюри” [1, с. 533; 11, s. 103 – 104].

Станом на 1993 р., дискусія щодо проекту Міжмор'я практично припинилася (одним з небагатьох спікерів ідеї серед українського політикуму був письменник І.Драч). Інші схожі доктрини також не просуваюлися далі заяв чи теоретичного опрацювання: концепція співпраці між державами в басейні Чорного моря була перехоплена Туреччиною, що утримувала лідерські позиції в даному регіоні; а ідея створення безатомної зони між Росією і Францією з участю найбільших держав, зокрема, Німеччини, Польщі і України взагалі не стала об'єктом детальних обговорень [10, s. 115].

Б.Осадчук вкотре повертався до ідеї Міжмор'я. Наприклад, діагностував високий рівень, на який вийшло співробітництво між українського і польського сторонами уже в період президентства Л.Кучми і А.Кваснівського, що дозволяло вкотре заявляти про необхідність реалізації даної концепції: “[...] залишається далі в сфері підготовки не

менша, а політично навіть важливіша, концепція створення простору Міжмор'я, або з'єднання басейну Балтики з басейном Чорного моря. Це – програма сторіччя, якщо не тисячоліття, бо якщо вдасться цей задум реалізувати, перевернемо стару геополітику, для нас завжди невідгуду, догори ногами” [5, с. 331; 4, с. 124].

Професор М.Мруз про зацікавлення Б.Осадчука даною концепцією відзначав наступне: “Адаптована до сучасних умов стара ідея Міжмор'я не містила внутрішньо послідовної і інтелектуальної новаторської ідеї, не була вона і прикладом класичної політичної думки в розуміння політичних визначень, однак її привабливість слідувала з геополітичних, і, певною мірою, воєнно-політичних реалій Центральної і Східної Європи після розпаду Радянського Союзу і формування нової політичної карти, так важливої для міжнародної безпеки і стабілізації Старого континенту” [3, с. 48].

Таким чином, проект Міжмор'я не вдалося реалізувати тоді, коли він пропонувався маршалом Ю.Пілсудським. Причинами цього було те, що вона не носила стратегічного значення, не була детально розроблена і польським політичним керівництвом згодом була обрана альтернативна модель побудови відносин з народами на сході.

Нові геополітичні реалії II половини — кінця XX ст. дозволяли заявляти про актуальність і навіть стратегічне значення цієї концепції. Українському історичу, політологу і публіцисту Б.Осадчуку вдалося частково відновити інтерес до цієї теми в своїх публікаціях. Видозмінена і пристосована до сучасних умов дана концепція чи інші схожі проекти інтеграції на базі українсько-польського примирення, при умові їх реалізації, мали би на думку автора суттєвий політичний зиск для їх суб'єктів. Водночас жоден з таких амбіційних планів, які звучали часом на високому політичному рівні (наприклад, “план Кравчука”) так і не було втілено на практиці.

1. Генік М. Польсько-українське примирення у політичній діяльності Богдана Осадчука / М.А.Генік // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки. – К.: Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. Спецвипуск. – С. 529 – 535.
2. Ежи Гедройць та українська еміграція. Листування 1950–1982 років [Упорядкування, передне слово і коментарі Богуміли Бердиховської]. – К.: Критика, 2008. – 752 с.
3. Мруз М. Европейский выбор Украины в исторической перспективе. От Мазепы до Ющенко / М.Мруз // Актуальні проблеми міжнародних відносин: Збірник наукових праць. Випуск 97. Частина II (у двох частинах) – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ІМВ, 2011. – Ч. II. – С. 40 – 53.
4. Hofman I. Ukraina, Litwa, Białoruś w publicystyce paryskiej "Kultury" / Iwona Hofman. – Poznań : Wydaw. Forum Naukowe ; Wrocław : Passat - Paweł Pietrzyk, 2003. – 322 s.
5. Осадчук Б. Україна, Польща, світ: Вибрані репортажі та статті / Б.Осадчук. – К.: Смолоскип, 2001. – 356 с.
6. Osadczuk B. Między Nowym Jorkiem a Kijowem / Bohdan Osadczuk // Kultura. – 1993. – № 7/634 – 8/635. – S. 117 – 126.
7. Osadczuk B. Polonica w prasie ukraińskiej / Bohdan Osadczuk // Kultura. – 1993. – № 6/556 – S. 87 – 97.
8. Osadczuk B. "Pragniemy ścisłej współpracy z Polską". Wywiad z Prezydentem Ukrainy Leonidem Kravchukiem / Bohdan Osadczuk // Kultura. – 1992. – № 1/532 – S. 114 – 120.
9. Osadczuk B. Ukraina i sąsiedzi / Bohdan Osadczuk // Kultura. – 1992. – № 6/537. – S. 81 – 86.
10. Osadczuk B. Ukraina i sąsiedzi: łatanie dziur / Bohdan Osadczuk // Kultura. – 1993. – № 3/546. – S. 113 – 118.
11. Osadczuk B. Ukraina sam na sam / Bohdan Osadczuk // Kultura. – 1992. – № 1/532. – S. 102 – 109.
12. Нереалізована мрія маршала Пілсудського [Електронний ресурс] / Polskie Radio S.A. – Матеріал Н.Олійника. – 01.07.2010. – Режим доступу: <http://www2.polskieradio.pl/eo/dokument.aspx?iid=135510>

The geopolitical structure in East-Central Europe needed the transformation after the World War II. The new system of the safety had to include the independence of states in the region and the regional integration. The

Ukrainian-Polish reconciliation was the basis for these projects. The Ukrainian political scientist and journalist Bogdan Osadchuk (1920 - 2011) was involved actively in the development and promotion of such projects like Intermarium and others.

Key words: Intermarium, the Ukrainian-Polish reconciliation, East-Central Europe, Ukraine, Poland.

Геополитический устрой в Центрально-Восточной Европе после II мировой войны требовал трансформации. Новая система безопасности должна была включать получение независимости странами региона и региональную интеграцию. Основой для реализации этих проектов было украинско-польское примирение. Украинский политолог и публицист Богдан Осадчук (1920 — 2011) активно приобщался к разработке и пропагандированию таких проектов как Междуморье и других.

Ключевые слова: Междуморье, украинско-польское примирение, Центрально-Восточная Европа, Украина, Польша.

УДК 14:327
ББК 66.5

Андрій Міщук
Мар'яна Міщук

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЕТИКО-МОРАЛЬНІ ПРИНЦИПИ ПОБУДОВИ ДЕРЖАВИ В ПОГЛЯДАХ ВЛАДИК УГКЦ

Стаття присвячена дослідженню державного виміру національної ідентичності в поглядах ієрархів УГКЦ. Розкрито сутність національної ідентичності, ті головні риси й прикмети, що становлять основу національної самобутності і своєрідності. Проаналізовано поради та настанови Владик щодо майбутнього України та етичні норми й моральні принципи, які базуються на доктрині християнства.

Ключові слова: ідентичність, національна самоідентифікація, політичне життя, компоненти національної ідентичності, релігія, Церква, суверенітет, незалежність, християнський патріотизм, політико-релігійна ідеологія, етичні засади політики, християнська етична традиція.

Вагомим чинником суспільно-політичного життя в процесі становлення незалежної Української держави стала потреба творення власної державницької ідеології, яка б базувалася на морально-етичних засадах християнства. Проблеми морального функціонування будь-якого суспільства, в тому числі, й українського сьогодні займають чільне місце у цілому комплексі економічних, соціально-політичних, духовних перетворень. В умовах сучасних суспільно-політичних перетворень реальною силою, яка опирається на беззаперечну довіру населення України є церква, а тому, у цьому контексті актуальною постає проблема трактування державного виміру національної ідентичності в поглядах кардинала Гузара.

Українські дослідники О. Антонюк, М. Вівчарик, О. Картунов, І. Кресіна, І. Курас, О. Майборода, Л. Нагорна, М. Обушний, І. Оніщенко, В. Панібудьласка, А. Пономарьов, Б. Попов, В. Ребало, С. Римаренко, Ю. Римаренко, В. Степаненко, М. Степико, Ю. Шемшученко, Г.Палій та інші заклали теоретико-методологічний фундамент досліджень етнополітичних явищ та процесів націостановлення й державотворення в Україні. сформулювати такі найголовніші риси національної ідентичності:

- 1) історична територія, або рідний край;
- 2) спільні міфи та історична пам'ять;
- 3) спільна масова, громадська культура;
- 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів;
- 5) спільна економіка з можливістю пересуватись у межах національної території.

Національна ідентичність більшістю дослідників визначається як процес ототожнення, уподібнення себе з певною нацією. У особистості з'являються

суб'єктивне відчуття належності до національної спільноти, прийняття її групових норм і цінностей.

Національна ідентичність та нація — це складні конструкції, що складаються з багатьох взаємопов'язаних компонентів — етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв'язки солідарності між членами спільнот, об'єднаних спільною пам'яттю, міфами та традиціями, і ці зв'язки можуть, а то й не можуть утілюватись у формі національних держав, проте вони нітрохи не схожі на чисто юридичні та бюрократичні узи держави. Саме завдяки багатоглибкій вимірності, як зазначає Ентоні Сміт, національна ідентичність стає такою гнучкою, неподатливою силою в сучасному житті й у політиці і може ефективно поєднуватись з іншими могутніми ідеологіями та рухами, не втрачаючи власного характеру [13, с.25].

З погляду політики національна ідентичність править за опору для держави та її органів або їхніх дополітичних еквівалентів у бездержавних націях. Добір політичних функціонерів, регуляція політичної діяльності, вибори урядів спираються на критерії національного інтересу, який нібито відображує національну волю та національну ідентичність даного населення.

Покликання на національну ідентичність становить сьогодні головний засіб легітимації громадського порядку та солідарності.

У християнському соціальному вченні переконливо стверджується, що політична спільнота утворюється для того аби служити громадянському суспільству, з якого вона походить. Обстоюючи соціальний плюралізм, церква докладає всіх зусиль, щоб реалізувати спільне благо і демократію, згідно з принципами солідарності, субсидіарності та справедливості.

УГКЦ є яскраво вираженою національною церквою, свідченням чому є мова літургії, молитов та й практична діяльність самої церкви. Національною є церква будь-якої конфесії, яка функціонує в певний історичний період, опираючись на певну національну традицію і набувши етноконфесійної специфіки, сприяє поступові етнокультури, самосвідомості й державницького менталітету визначеної нації, користується національною мовою як богослужбовою та має значний рівень поширення серед населення певної країни чи території [6, с. 69].

Спільно із національним пробудженням українського народу відбувається й модернізація релігії, яка виступає як один з найвагоміших чинників формування і зміцнення морально-етичних основ суспільства. У 80-і - на початку 90-х років ХХ століття, ідеї національного і релігійного відродження, як зазначає Оксана Волинець, генерували представники національної еліти, значну частину якої становило духовенство, зокрема священики та ієрархи Української Греко-Католицької Церкви [3]. Митрополит Андрей Шептицький, Кардинали Йосиф Сліпий, Мирослав-Іван Любачівський, Любомир Гузар, Патріарх Святослав у релігійно-церковній, культурно-просвітницькій сферах сприяли становленню та утвердженню незалежної, суверенної Української держави.

Розгляд сучасної УГКЦ як виключно української національної церкви визначається особливостями її становлення та функціонування в попередні суспільно-політичні періоди, впливом релігійного фактора на українське державотворення та національну ідентифікацію українців.

В умовах суспільно-політичного розвитку Західної України, населення якої завжди відзначалося надзвичайною релігійністю, вагомими аспектами, що істотно впливали на політичну сферу життя суспільства були, безперечно, етика та мораль, як складові релігійного питання. Тема духовного виховання підрастаючого покоління та етико-моральних принципів побудови державного організму, стала однією із ключових в працях Митрополита Андрея: “ До розв'язання соціальної квестії Церков приступає з

принципами віри і етики Христової незмінними від двох тисяч літ, однак все повним життя і актуальности, способами в борбі наших часів принести світові мир... Стоячи на сторожі суспільної моральности, мусить рішучо ставати в обороні тих, що не уміють себе самих успішно боронити..."[10, с.140 -141].

Добре усвідомлюючи значення національного питання, Митрополит ніколи не відводив йому другорядної ролі. Так, уже в першому Посланні від 2 –го серпня 1899р. владики висловив своє рідне кредо: “Бо я Русин-Українець з діда, прадіда. А Церкву нашу та святий наш обряд полюбив цілим серцем, присвятивши для Божої справи ціле своє життя”[8, с.205]. А у декреті до духовенства (грудень 1941 р.) він впевнено стверджує, що “Ідеалом нашого національного життя є наша рідна всенациональна Хата-Батьківщина!” [5, с.519].

Як зауважує Володимир Мороз “Чіткою ідентифікаційною установкою у літургії УГКЦ є мирна екстенія (молитви з проханнями і зверненнями до Бога — прим. авт.) — що виражена у формулі: “За святішого вселенського Архиєрея (ім'я) Папу Римського, і за Блаженнішого Патріарха нашого (ім'я)... За Богом бережений народ наш, за правління і все військо...” [9].

Блаженніший Любомир стверджує, що пошук ідентичності - тривалий процес і “минулі кілька століть були для Церкви і її вірних часом випробування. На початку ХХ століття на престол зійшов митрополит Шептицький з переконанням, що Церква має віднайти свою ідентичність. ... Він чи не єдиний на той час ієрарх, який зайнявся суспільними справами. На ґрунті церковному і національному поступово приходять усвідомлення того, хто ми є. Піднімається боротьба за незалежність у революційному та культурно-науковому аспектах. Друга світова війна вже не могла стримати процесу відродження народу. Блаженніший Йосип, що прийшов на митрополичий престол, став жертвою ліквідації Церкви, 18 років був ув'язнений, але не змарнував цей час. Він викристалізував думку, яка стала гаслом: “Будьте собою!”. Це означало знати свою історію, усвідомити своє історичне і сучасне буття. Друга річ стосується нашого ставлення до інших людей. Протягом століть, будучи залежними від інших, українці перестали багато в чому розраховувати на власні сили. Прийшла зневіра. Почали покладатися на допомогу ззовні: мовляв, хтось нам щось дасть, чимось допоможе, і тоді ми станемо на ноги. Йосип Сліпий писав, що наша властива сила - ми самі і на підставі цього можемо розраховувати на поміч. Але уже не як бідні родичі, а як партнери. Цей процес можливий і триватиме, залежно від того, наскільки серйозно відгукуватимемося на його клич: “Будьте собою!” [7].

Блаженніший Любомир, наголошуючи на тому, що українці “понад 250 років, тобто від половини ХVІІІ ст., не мали своєї держави” чітко вказує на той факт, що в таких умовах саме “церква була носієм політичної та національної ідентичности. Це важливо знати людям західним, з Європи й Північної Америки, яким не зрозуміло, чому Церква в Україні така близька до народу і до життя держави” [2, с.34]. Більше того, “втрата державности призвела до того, що окремі атрибути її були перенесені на Церкву; вона ставала символом державности в добу міждержав'я”.

Такої ж позиції дотримується І. Шевців, підкреслюючи, що саме УГКЦ в умовах бездержавності “була одним політичним речником і репрезентатором українства перед окупантом, оборонцем населення чи носієм його національних ідей” [14, с. 24].

У ХХ ст. перед українським суспільством, як відзначає Кардинал Любомир, постало завдання реалізації двох стратегічних завдань: “Перша мрія —державна, загальнонародна —незалежність держави. Спроби утвердити самостійну державу робилися вже в1920-х, а пізніше —у 1940-х роках. Проте тільки наприкінці століття таке прагнення, за яке потерпіло, а то й віддало своє життя стільки людей, за Божою благодаттю стало реальністю: від 1991 року ми маємо свою самостійну, незалежну

Українську державу. Отже, мрія державного характеру нашого народу здійснилася. Друга мрія — церковна — повний розквіт нашої Церкви через створення Патріархату” [2, с.132].

Національна ідентичність виконує, крім того, ще й вужчі, внутрішні функції для індивідів у спільнотах. Найочевиднішою є згуртування членів як людей «однієї національності» і «громадян». Сьогодні цього досягають завдяки обов’язковій, стандартизованій державній системі масової освіти, з допомогою якої державна влада сподівається прищепити вірність нації й самобутню однорідну культуру [13, с.26]. Становлення національної ідентичності, як складової концепції особистості, підпорядковується певним закономірностям і проходить низку фаз у своєму розвитку. Її пробудження відбувається у дитячому віці під впливом сімейного середовища, друзів, знайомих, ровесників. Пізніше в цей процес включаються інші осередки соціалізації — дошкільні заклади, школа, позашкільні установи, вищі навчальні заклади тощо.

Головними осередками морального виховання Владика Андрей називає церкву, родину, громаду та добровільні спільноти людей. Моральне виховання є необхідною умовою політичної участі громадян (проявлялася на той час, головним чином через вибори: “Кожний християнин є обов’язаний уживати горожанських прав, які дають йому закони. Є обов’язаний тому, бо при виборах іде о важну річ для віри і о важну річ для народу” [4, с.460; 7]) та влади. Провідна влада обов’язала сповняти християнські обов’язки супроти Всевишнього Бога [5, с.522]. Керівна влада має за мету служити загальному добру, зберігати й охороняти свободи громадян, родин [5, с.521]. Для забезпечення природної свободи громадян влада має ухвалювати закони. Згідно поглядів А.Шептицького, існує певна закономірність між політичною владою та мораллю, яка проявляється у такому співвідношенні: “Чим більше громадян має участь у власті і чим більша та участь, тим більше треба, щоб ті громадяни були праведними, себто мали моральне виховання, переповнене євангельськими принципами [5, с.525]”.

Протидіяти будь-яким вадам суспільства може лише християнська любов – “любов ближнього у формі милосердя всім потребуючим і терплячим”, більше того, “лише така влада сильна і тривка, що опирається на любові!..Підвалиною всякої власті...є любов” [11, с.65; 12].

Останніми роками в час світової економічної кризи й нових політичних викликів в Україні голос Блаженнішого Любомира постійно звучав у тонко висловлених, зрівноважених, але все-таки проникливих посланнях на всі найбільючіші соціальні теми. Ісус Христос наголошував на двох ключових заповідях: «Люби Господа свого» та «Люби ближнього свого як самого себе». Стараймося це зробити і ми вже є добрими християнами.

За його словами, церква повинна виховувати людей в такому дусі, що раз вони є справді віруючими людьми, то мають також бути і добрими громадянами. “Що стосується обов’язків громадянина, як зазначає, Блаженніший, ми повинні замислюватись над тим, як підтримувати свою громаду, народ. Тут не треба великих філософій. Перш за все – пізнати, за допомогою батьків, вчителів, а друга річ – робити це добро. Не соромитись бути добрим. А також працювати, працювати над собою, бути справжнім собою. Безумовно це життєве завдання. Воно вимагає прагнення, завзяття, праці, але воно дає результат в одинокий спосіб” [12].

Незважаючи на світський характер української держави, вона покладає певні надії на церкву та релігійні організації. Власне тому, Любомир Гузар звертався ще в часи президентства Л.Кравчука із пропозицією розробки концепції державно-церковних стосунків, бо “Церква для життя держави є важливою” [2,с.29]. У площині державно-церковних відносин Блаженніший Любомир переконаний, що “політики мають зрозуміти, що Церква і держава є партнерами, проте не підлягають одна одній.

Тому для нас розділення держави і Церкви є дуже доброю справою. Ми з державою одне від одного незалежні, але працюємо для того самого народу як партнери. Ми не винні одне одному нічого. Надіємося, що таким чином ми можемо спричинитися до кращого розуміння та кращого синтезу релігійних і загальнолюдських вартостей в Україні” [2,с.39].

Вихід із кризової ситуації, в якій перебуває сьогоднішня Україна, потребує формування нової системи морально-етичних вартостей, зміни особистісної налаштованості, поведінки та суспільних структур. Як вказує З.Антонюк: “Церква не пропонує жодної моделі економічного й суспільного життя, як і не захищає жодної політичної системи... лише намагається вказувати та підтримувати створення умов, які сприяли б реалізації духовних завдань... пропонує такий гуманізм, який, зміцнюючи морально людські особистості, має позитивно впливати на життя суспільства, сприяючи гуманним моделям вирішення суспільних проблем” [1, с.73].

Церква покликана діяти в сучасному світі, згідно з динамікою і життям суспільства, а тому, як наголошує Блаженніший Любомир: “Україна буде такою, якою ми її зробимо. Сама від себе Україна нічого не зможе зробити. Що буде – залежить від нас. Будемо працювати – буде добре. Будемо чекати, аби нам хтось щось дав – нічого не буде. Обставини – це лише елементи сценарію, а відповідальність належить нам. Ми мусимо працювати. Чи ми є молоді, чи старші. Оскільки ми є всі живі громадяни, це є наше завдання. Я не бачу найменшої небезпеки, якщо ми будемо працювати, кожний по своїй лінії” [12].

Отже, Владики УГКЦ у своїх поглядах чітко висловлювали церковний принцип щодо національної ідентичності та її місця в державотворчому процесі, а, власне, УГКЦ, будучи справді національною, українською церквою одним із напрямків свого розвитку на сучасному етапі чітко визначає збереження духовної та національної ідентичності українського народу й України.

1. Антонюк З. Побудова громадянського суспільства в Україні та християнське соціальне вчення З.Антонюк// Релігія і суспільство в Україні: фактори змін. Матеріали міжнародної конференції 15 – 16 травня 1998 р. м. Київ. – К., 1998. –С. 68 – 75.
2. Аржаковський А. Бесіди з Блаженнішим Любомиром Гузаром: До постконфесійного християнства /А.Аржаковський. - Львів: Видавництво Українського Католицького Університету.- 2006. - 144 с.
3. Волинець О. Релігійний чинник в українському етнодержавотворенні (на прикладі УГКЦ) / О.Волинець//<http://www.vuzlib.org/articles/2315>
4. Звернення митр. Андрея Шептицького та інших єпископів до духовенства й вірних про вибори до громадських рад. 1927р., квітня 30, Львів. // Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. У 2 томах. - Т.2.- К.1.Церква і суспільне питання / За ред. А.Кравчука.- Львів: Видавництво отців Василіан “Місіонер”.- 1998. – 570 с.
5. Із декрету до духовенства п.з. Ідеалом нашого національного життя. 1941 р., грудень , з АЄп. Собору 1942 р.// Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. У 2 томах. - Т.2.- К.1.Церква і суспільне питання / За ред. А.Кравчука.- Львів: Видавництво отців Василіан “Місіонер”.- 1998. – 570 с.
6. Історія релігії в Україні : навч. посібн. / А. М. Колодний, П. Л. Яроцький, Б. О. Лобовик та ін.; за ред. А. М. Колодного, П. Л. Яроцького. — К. : Т-во “Заня”, КОО, 1999. — 735 с.; 7, с. 222 Колодний А. М. Україна в її релігійних виявах: [монографія] / Колодний А. М. — Львів: Сполом, 2005. — 336 с.
7. Кардинал Любомир Гузар. Мусимо закласти фундамент демократії - наступні покоління зводитимуть дах // <http://archive.wz.lviv.ua/articles/60705>
8. Ленчик В. Визначні постаті Української Церкви: Митрополит Андрей Шептицький і Патріарх Йосиф Сліпий. - Львів: Свічадо, 2004. – 608 с.
9. Мороз В. Специфіка української ідентичності та УГКЦ у сучасний період: спроба осмислення/В.Мороз//http://risu.org.ua/ua/index/studios/materials_conferences/51332/
10. Пастирське послання митр. Андрея Шептицького до духовенства О квестії Соціяльний. 1904 р., травня 21 , Крехів Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали

1899-1944. У 2 томах. - Т.2.- К.І.Церква і суспільне питання / За ред. А.Кравчука.- Львів: Видавництво отців Василіан "Місіонер".- 1998. – 570 с.

11. Пастирське послання митр. Андрея Шептицького до духовенства та вірних Найбільша Заповідь. 1901 р., січня 4/17, Станиславів-Львів. Митрополит Андрей Шептицький: Життя і Діяльність. Документи і Матеріали 1899-1944. У 2 томах. - Т.2.- К.І.Церква і суспільне питання / За ред. А.Кравчука.- Львів: Видавництво отців Василіан "Місіонер".- 1998. – 570 с.

12. Савчин Р.Любомир Гузар: «Україна буде такою, якою ми її зробимо»./ http://vgholos.com.ua/articles/lyubomyr_guzar_ukraina_bude_takoyu_yakoyu_my_ii_zrobymo_121050.html?print

13. Сміт Е. Д. Національна ідентичність / Ентоні Сміт/ Пер. з англійської П. Тарашука. — К.: Основи, 1994. — 224 с.

14. Шевців І. За єдність Церкви і народу. / І.Шевців.- Мельбурн, 1973

The article investigates public dimension of national identity in the views of bishops of the UGCC. The essence of national identity, the main features and signs that are the foundation of the national identity and originality. Analyzed the advice and guidance of the bishops on the future of Ukraine and ethical and moral principles based on the doctrine of Christianity.

Key words: identity, national identity, political life, the components of national identity, religion, church, sovereignty, nezalezhnist, Christian patriotism, political and religious ideology, ethical principles of politics, the Christian moral tradition.

Статья посвящена исследованию государственного измерения национальной идентичности во взглядах иерархов УГКЦ. Раскрыта сущность национальной идентичности, те главные черты и приметы, составляющих основу национальной самобытности и своеобразия. Проанализированы советы и наставления Владик о будущем Украины и этические и моральные принципы, основанные на доктрине христианства.

Ключевые слова: идентичность, национальная самоидентификация, политическая жизнь, компоненты национальной идентичности, религия, Церковь, суверенитет, незалежність, християнський патріотизм, політико-релігійна ідеологія, етичні принципи політики, християнська нравствена традиція.

ББК 66.022
УДК 328.184

Валерій Штерн

ЛОБІЗМ ЯК ЯВИЩЕ ПОЛІТИЧНОГО ЖИТТЯ (ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ)

У статті аналізується проблема лобізму як явища політичного життя. На основі теоретичних положень західної політичної науки та політичної практики здійснена спроба розкрити сутність, особливості лобізму, його функцій, позитивні та негативні сторони.

Ключові слова: лобізм, групи тиску, групи інтересів, представництво інтересів.

Метою статті є аналіз змісту, структури і функцій лобізму, прояви його у суспільно – політичних відносинах як політичного процесу.

У соціально-політичних механізмах сучасної плюралістичної демократії важливу та своєрідну роль відіграють групи інтересів, що використовують тактику тиску; їх називають лобістськими угрупованнями. Перші дослідники лобізму американський політолог А.Бентлі та французький вчений Ж. Мейно вважали його специфічною рисою політичного процесу. Лобізм був зрозумілим як система і практична реалізація інтересів різноманітних груп, об'єднань громадян, що здійснюються шляхом організованого впливу на законодавчу та адміністративну діяльність державних органів.

У сучасному світі цивілізовані форми лобізму являють собою широко розповсюджену легальну форму впливу різноманітних кіл та груп суспільства на апарат державної влади, особливо на парламент, причому впливу «знизу». Основним завданням лобіювання у демократичних суспільствах є прагнення домогтися того, щоб у законодавчих та нормативних актах державної влади враховувалися специфічні інтереси різних груп громадськості, їх організацій, що не суперечать інтересам суспільства.

Лобізм у його позитивному сенсі постає життєво необхідним інститутом демократичного процесу, бо є системою організаційного оформлення представництва різноманітних групових інтересів, формою законного впливу груп тисків на прийняття управлінських рішень державних органів із метою задоволення інтересів певних соціальних структур. Політичне призначення лобізму – здійснювати функцію соціального посередництва між громадянським суспільством та державою, а також сприяти обміну інформацією в процесі законотворчості.

Основи наукового пошуку підходів до вивчення лобізму в політиці були закладені в класичних роботах Дж. Медісона, А.Бентлі, Д.Трумена, Дж. Беррі, Ж.М.Мейно.

Лобізм відіграє важливу роль в політичному житті вже протягом багатьох сотень років. Ще в Древньому Римі зацікавлені особи збиралися в "lobia", критій галереї перед входом до будівлі сенату, і намагалися впливати на прийняття рішень.

Політичний характер описане явище отримало в Америці в ХІХ столітті. Основу для розвитку лобізму через систему правових норм заклала Перша поправка до Конституції США, в якій декларується право громадян «мирно збиратися і звертатися до уряду з петиціями про задоволення скарг» [2, с. 164].

З середини ХІХ століття поняття «лобі» і похідні від нього стають одними з найуживаніших в американському політичному лексиконі. Саме в цей час під ним стали розуміти місце, де зацікавлені особи могли донести свою позицію до членів Палати представників і сенаторів. Згідно з правилами вхід до зали засідань їм був заборонений. Саме тому, що «прохачі» не могли пройти далі холів і прийомних, їх називали лобістами. Найчастіше таким місцем виступав передпокій нижнього поверху будівлі Капітолію штату Олбані. У цьому місці представники громадських кіл та організацій отримували можливість зустрічатися і впливати на представників влади [3, с. 45].

В перекладі з англійської «lobby» означає «кулуари», «коридори», «вестибюль». Версія походження даної дефініції - тиск різного роду активістів, які очікували президента США в кулуарах готелю та намагалися вплинути на нього, таким чином прагнули посприяти прийняттю вигідного їм рішення. Як частина англосаксонської політичної культури даний термін отримав своє «друге народження» у процесі становлення американської державності. Так, один із авторів-розробників Конституції США, а згодом Президент країни Дж.Медісон, досить часто згадував термін «лобі» у своїх промовах. Він фактично охарактеризував його у № 10 статей «Федераліста», як групи громадян, що належать до більшості або меншості суспільства, об'єднані подібними інтересами, які протистоять інтересам інших громадян. У 1808 р. термін «лобі» було зафіксовано у стенограмі дебатів Конгресу США 10-го скликання. Насамперед ним було позначено групу осіб, які намагалися будь-якими діями вплинути на законодавців за межами палат американського парламенту [12, с. 44].

Історичний процес становлення й розвитку лобізму як реального соціального явища можна умовно викласти як певну послідовність: протолобізм – домінування архаїчного, заснованого на протекції монархів і фаворитизмі «просування» інтересів та власне лобізм, що ґрунтується на повноваженнях представницьких органів влади [8].

Доцільно прослідкувати історично сформовану стереотипну закономірність негативного ставлення до самого терміну «лобізм», який нерідко мав кримінальне забарвлення, тому сучасна світова практика намагається йти по шляху виключення цих слів з ужитку, звертатися до інших визначень: "групи тиску", "групи інтересів" - в політичній і правовій практиці ФРН, в Японії - "амакударі" ("спустившись із небес"), посередники, через яких монополії впливають на державні органи; в США "лобі" іноді називають "третьою палатою конгресу" поряд з двома офіційними.

Для становлення лобізму як повноцінного інституту необхідно існування двох умов: по-перше велике різноманіття інтересів у суспільстві, що виникає внаслідок його соціальної диференціації, розшарування, "спеціалізації", другою обов'язковою передумовою є розширення доступу до влади на основі політичного плюралізму, що характерно насамперед для демократичних режимів [5, с. 361].

Правовою основою лобізму в більшості демократично розвинених держав є конституційне положення, згідно з яким кожний суб'єкт суспільних відносин має право захищати власні інтереси всіма законними способами, зокрема беручи участь у формуванні державної політики та впливаючи на процес прийняття владних рішень.

Мета лобістів залишається незмінною у сучасних демократіях. Вони зуміли легалізувати власну діяльність, удосконаливши методи впливу на вимогу часу та враховуючи конкретні соціально-політичні реалії. У зв'язку з тим, що влада об'єктивно не в змозі задовольнити одночасно і найбільш повно всі інтереси відразу, виникає проблема черговості, пріоритету у їх здійсненні. Звідси закономірно прагнення різних груп і верств суспільства впливати на поведінку держави з метою переорієнтації політики на свою користь, стимулювати його приймати вигідні для цих груп і прошарків управлінські рішення.

Предметом лобізму виступає спектр цілей, які ставлять суб'єкти лобізму при чиненні тиску на орган державної влади; це та мета, заради якої здійснюється лобістський тиск, проводиться лобістська кампанія.

Відповідно суб'єктом лобізму виступає різноманіття сформованих недержавних акторів, які цілеспрямовано чинять тиск на орган державної влади з метою домогтися прийняття вигідного для себе рішення.

Щодо визначення самого поняття лобізму, то варто звернути увагу на його різні трактування. У рішенні Верховного Суду США у справі «Сполучені Штати проти Харріса» (United States v. Harris) від 1954 року, яким було встановлено конституційність Акта про федеральне регулювання лобіювання 1946 року, лобіювання розтлумачено як прямі спроби вплинути на законодавство шляхом безпосереднього спілкування з членами Конгресу: «Взаємодія юридичних і фізичних осіб, відзначалось у документі щодо сутності лобізму, з федеральними органами державної влади та їх представниками з метою впливу на розробку і прийняття зазначеними органами законодавчих актів, адміністративних, політичних та інших рішень у своїх інтересах або в інтересах конкретних клієнтів» [7, с. 13].

Французький соціолог Р.Ж. Шварценберг визначив лобізм як організацію, створену для захисту інтересів і надання тиску на громадську владу з метою домогтися від неї прийняття таких рішень, які відповідають їхнім інтересам. Інший французький вчений Ф.Фарнел розглядав лобізм як продукт втручання в господарські та соціальні процеси з використанням політичних методів та засобів.

На думку англійського політолога С.Є.Файнера: «лобізм - це будь-яка діяльність організацій, що впливає на органи державної влади з метою сприяння власним інтересам, причому ці організації, на противагу партіям, не готові самі взяти відповідальність за владу в країні» [14, с. 26].

Американські науковці Дж.Фергюсон та Д.Мак Генрі наголошували ще у 50-х роках XX століття, що лобіювання варто розглядати перш за все як реалізацію конституційного права кожного громадянина звертатись з петиціями (ініціативами) до органів державної, здебільшого законодавчої влади. У свою чергу ще один американський політолог Є.Ледд робить акцент на політичній компоненті лобізму і визначає його як організацію певних груп людей для артикуляції, агрегування і реалізації своїх інтересів.

Видатний французький соціолог, політолог М.Дюверже характеризує лобізм як намагання постійно впливати на владу, не делегуючи при цьому людей у владні структури [6, с.53]. Російський політолог О.Любимов зазначає, що лобіювання – це сукупність норм, регулюючих взаємодії громадян, громадських об'єднань, організацій, установ, які спеціалізуються на лобістській діяльності для здійснення впливу на прийняття необхідних лобістам рішень та для активного відстоювання своїх інтересів [9,с.39].

Початок професійному лобізму поклав прийнятий у США в 1946 році спеціальний закон про його регулювання. У США, де лобізм набув значного поширення, виокремлюють такі форми лобістської діяльності: виступ на слуханнях у комітетах Конгресу з викладом позицій зацікавлених сторін; складання проектів законів і пропозицій для внесення їх на обговорення парламентів; організація пропагандистських компаній.

Проблеми лобізму як явища політичного життя аналізуються суспільною наукою в Україні. Проект Закону України «Про лобіювання», який був розроблений спеціально створеною робочою групою Міністерства юстиції України, кореспондує лобіювання з легітимним впливом зареєстрованих та акредитованих в установленому порядку осіб (лобістів та лобістських об'єднань) у власних інтересах або в інтересах замовників за винагороду (або без такої) на органи державної влади, посадових і службових осіб цих органів під час прийняття (участі у прийнятті) ними нормативно-правових актів [8].

За тлумаченням українського науковця П. П. Шляхтуна - лобізм – організований вплив різних суспільних груп на представників органів державної влади з метою домогтись від них прийняття вигідних для себе рішень [1, с. 89].

На сьогодні науковці під лобізмом розуміють, як правило, розгалужену система контор і агентств монополій або організованих груп при законодавчих і урядових органах, що чинять тиск (від переконання до підкупу) на представників останніх із метою ухвалення рішень (прийняття або блокування розгляду парламентом певних законів, отримання урядових замовлень, субсидій тощо) в інтересах організацій, які вони представляють.

Варто зазначити, що усі вище перелічені дефініції відрізняються не принциповими, а суто суб'єктивними оцінками описаного явища. Зокрема, науковцями не заперечується факт, що лобіювання – це вплив зацікавлених груп на прийняття рішень владними структурами. Тривають дискусії лише щодо того, хто є суб'єктом лобізму (зацікавлені групи чи групи тиску), наскільки це явище вписується у правові та моральні норми життєдіяльності суспільства, чиї інтереси відбиває лобістська діяльність (суспільні, замовника або власні тощо).

Лобізм тісно пов'язаний із політичною владою, є легітимною ознакою її наявності. Необхідними умовами становлення та розвитку лобізму як соціально-політичного феномену є процеси соціальної диференціації, розшарування населення та розширення доступу до влади на засадах політичного плюралізму, конкуренції для задоволення інтересів певних політико-фінансових і соціальних груп. Звідси закономірним є прагнення впливати на поведінку державних органів, посадових осіб із

метою переорієнтації політики на свою користь, ухвалення вигідних управлінських рішень та законодавчих актів.

Лобізм, як і будь-яке соціальне явище, вносить у життєдіяльність суспільства не тільки позитивні, але і негативні наслідки. Тому необхідно знати, які сторони лобізму потребують підтримки, правового стимулювання, а які - правового обмеження, стримування. У 60-90-х роках ХХ століття лобізм визначався за формою і змістом досить варіативно, але негативний підхід був переважаючим. Такі представники зарубіжної політології та соціологи як А. Гоулднер, Д. Хаммер, К. Лоренц, Н. Луман, П. Бурдєс, Е. Макферленд, М. Істон, А. Бентлі, М. Олсон, В. Райх, Р. Лай, Д. Сearс і деякі інші, в тій чи іншій мірі відзначали негативний характер впливу лобістської діяльності на представництво та вираженість інтересів суспільства в цілому.

Негативи лобізму породжують стереотипи несприйняття та хибне тлумачення самого явища. До недоліків лобізму варто віднести такі основні явища, коли лобізм може стати інструментом пріоритетного задоволення іноземних інтересів на шкоду інтересам державним, тобто реалізуватися часом як “непатріотичний” засіб, чи служити фактором розвитку і захисту відомчості, місництва, націоналізму тощо, посилюючи крайні форми задоволення “спеціальних інтересів”. Поширеним є метод реалізації інтересів шляхом виступу лобізму провідником не правового впливу на державні органи. Слід зауважити про злочинні види лобізму (хабарництво, корупцію і т.п.), які “підточують” фундамент влади, авторитетність самого інституту лобізму.

Лобізм таїть в собі чималу небезпеку “розмивання” народовладних засад суспільства, перетворення демократичних інституцій у потужний інструмент окремих владних груп. Однак зменшення від’ємних показників лобізму залежить від типу політичного режиму, суспільних традицій, розвитку громадянського суспільства, ефективності механізмів стримування та протидії політичній владі.

Досить часто механізми лобізму блокують справді потрібні управлінські рішення, перешкоджають задоволенню суспільно- ціннісних інтересів, виконують інтереси чиновників. Іноді лобізм істотно заважає стабільності та оперативній державній політиці, бо може бути спрямований на постійний перерозподіл бюджету (“перетягування ковдри на себе”), на часту зміну пріоритетів, на посилення позицій однієї гілки влади при одночасному ослабленні інших і т.п. Лобізм може використовуватися і в більш “прозаїчних” цілях – як інструмент збагачення окремих еліт.

Таким чином лобістська діяльність повинна бути об’єктом пильного контролю з боку держави та суспільства. Як засвідчує практика, якщо така діяльність безконтрольна, то неминуче вона стає джерелом численних зловживань. Нині у світі є два загальновизнані стандарти, що їх слід дотримуватися під час розробки заходів з регулювання лобізму. Аксиоматичним є насамперед правило, згідно з яким заходи, спрямовані на регулювання лобізму не повинні перешкоджати реалізації конституційного права на індивідуальні або колективні звернення до органів державної влади, щодо задоволення своїх скарг. Другою вимогою є забезпечення прозорості законодавчого процесу. Лобістська діяльність, яка здійснюється таємно, може призвести до небажаних результатів.

Позитивний підхід до лобізму, в той же час, відзначається у таких зарубіжних політологів як: К.Поппер, В. Ойкен, Д. Уілсон, М. Урбан, А. Кіглер, В. Луміс, Е. Долан та інших авторів.

Науковці виділяють ряд переваг лобізму, які забезпечують суспільну підтримку та сприяють поширенню даного явища. Впливаючи на управлінські рішення, такий процес змушує “триматися у формі” органи державної влади та управління, в певному сенсі конкурує, змагається з ними, надає їм велику динаміку і гнучкість.

Процес лобіювання застосовується як своєрідне соціально-політичне стимулювання, спрямоване на прискорення втілення в життя тих чи інших цілей і інтересів, на спонукання до конкретних дій. Крім того він дозволяє розширити інформаційну та організаційну базу прийнятих рішень і звернути увагу на складні проблеми суспільно-політичного життя.

До позитивів варто віднести також роль лобізму як інструменту взаємодії представницької та виконавчої влади, як більш широкий засіб досягнення компромісу, спосіб взаємного урівноваження і примирення інтересів, взаємовигідного співробітництва.

Отже, лобізм, як соціально-політичне явище може бути використаний як на благо всього суспільства, так і у вузькопартійних, вузькогрупових інтересах. Все залежить від соціально-економічного, політичного і культурного фону, від обставин, які можуть “наділити” лобізм і “плюсами”, і “мінусами”. Позитивний вплив лобізму для суспільства можливий за певних умов: насамперед реальної дії демократичних інститутів і норм, вагому роль відіграє економічна і політична стабільність, свобода засобів масової інформації та функціонування розвиненого громадянського суспільства, правової держави загалом. Лобізм найефективніше здійснюється через плюралістичну модель представництва інтересів.

Проблема політико-правових механізмів взаємодії суспільства і влади в процесі прийняття політичних рішень є актуальною як для сталих демократичних держав, так і для молодих демократій. Діяльність лобістів та груп інтересів поступово перетворилася на чималий пласт політичних відносин між владою та суспільством, без якого важко уявити сучасну політичну систему.

Підсумовуючи варто зазначити, лобізм — продумана діяльність у задоволенні певних інтересів або чиненні тиску на державних службовців та законодавців представниками груп інтересів з метою прийняття оптимальних для них рішень. Стереотипно лобізм часто асоціюється з корупцією і нелегальними методами впливу на прийняття рішень урядовими структурами, хоча у своїй суті явище не обов'язково передбачає підкуп державних службовців, депутатів [13, с. 18].

Таким чином головною цінністю лобізму є створення легітимних можливостей участі у розробці та прийнятті рішень як найбільш зацікавлених суспільних груп, так і висококваліфікованих спеціалістів. Юридична чітко регламентована система лобізму може значною мірою сприяти: забезпеченню гласності та передбаченості політичних процесів; цивілізованому обмеженню сфер діяльності апарату державної влади; поширенню кола активних учасників політичного процесу, що може позитивно вплинути на розвиток громадянського суспільства в цілому; створенню додаткових перешкод на шляху корупції.

1. Баришевська М. Співвідношення лобізму і корупції / М. Баришевська. // Сучасна українська політика і політологи про неї. — К: Миколаїв. — 2008. — Випуск 14. — С. 87-92.

2. Бакун Л. А. Группы в политике. К истории развития американских теорий / Л. Бакун. // Полис. — № 1. — 1999. — С. 162 — 167.

3. Биковець В. Лобізм в системі представництва інтересів / В. Биковець. // Політичний менеджмент. — 2006. — № 5. — С. 44-52.

4. Золотарева Е. В. Группы интересов в политике / Е. Золотарева. // Вестник Российского университета дружбы народов. — Серия: Политология. — 1999. — № 1. — С. 63 -75.

5. Королько В. Г. Основы Паббликейшнз/ В.Г. Королько. - К.: «Рефл-бук», «Ваклер», 2000. - 396 с.

6. Лепехин В.А. Лоббизм./ В.А. Лепехин.— М.: Российский Юридический Издательский Дом, 1995. — 116с.

7. Лоббирование в Америке [Электронный ресурс] / Под ред. Суслов И., Воронина Л. // Электронный журнал ЮСИА. Вопросы демократии.- 1998.- Т. 3. — № 2.- 41 с. Режим доступа до журн. : <http://usinfo.state.gov/journals/journalr.htm>.

8. Лобізм як соціально-політичний феномен: сутність і засоби впливу [Електронний ресурс] / М. Недюха, М. Федорін // Віче. 2010. - № 3-4. - С. 12-19. Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/1857/>
9. Любимов А.П. Лоббизм как конституционно-правовой институт / А.П. Любимов. - М.: ИГПАН, 1998. - 256 с.
10. Малько О. Лоббизм / О. Малько. // Общественные науки и современность. - 1995. - № 4. - С. 58-65.
11. Молодіжне лобіювання / ред.-упоряд.: Бежнар Г., та ін.; Молодіжна Альтернатива. - К.: 2003. - 43с.
12. Нестерович В.Ф. Етимологія та феномен поняття «лобіювання»: гносеологічний вимір / В. Ф. Нестерович // Бюлетень Міністерства юстиції України. - 2010. - № 1. - С. 40-51.
13. Одинцова Е.А. Правове регулювання лобізму: світовий досвід та практика / Е. Одинцова. // Динаміка наукових досліджень - 2004: Матер. III міжнар. наук-практ. конф. - Дніпропетровськ. - 2004. - Т. 4. - С. 17-20.
14. Професійний словник лобістської діяльності / [упорядник П. А. Толстих]. - Центр з вивчення проблем взаємодії бізнесу і влади. - М.: 2009. - 205 с.
15. Семененко И. С. Группы интересов на Западе и в России. Концепции и практика / И. Семененко. - М.: ИМЭМО, 2001. - 153с.
16. Сергеев В. Лобізм в Україні: можливості неурядових організацій / В. Сергеев. // Політичний менеджмент - 2007. - №3. - с.88-95.

The article analyzes the problem of lobbying as a political phenomenon. Based on the theoretical assumptions of Western political science and political practice, an attempt to discover the essence, especially lobbying, its functions, both positive and negative sides.

Key words: lobbying, pressure groups, interest groups, representation of interests.

В статті аналізується проблема лоббизма как явления политической жизни. На основе теоретических положений западной политической науки и политической практики предпринята попытка раскрыть сущность, особенности, функции лоббизма, его положительные и отрицательные стороны.

Ключевые слова: лоббизм, группы давления, группы интересов, представительство интересов.

**ПОРІВНЯЛЬНО-ТИПОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА
МОДЕЛЕЙ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ**

В статті проаналізовано класичні та новітні теоретичні підходи до дослідження моделей соціальної політики, узагальнено основні критерії їх типологізації, визначено особливості формування національної соціальної моделі.

Ключові слова: соціальна політика, соціальна модель, загальний добробут, соціальне піклування, соціальна безпека.

В сучасних політологічних дослідженнях спостерігається актуалізація вивчення моделей соціальної політики, особливостей їх формування та реалізації в світовій політичній практиці. Це зумовлено посиленням кризових економічних тенденцій, низькою ефективністю інституційних утворень та інтенсифікацією процесів формування та розвитку неформальних структур у соціальній сфері.

Найбільш ґрунтовні дослідження в даній сфері здійснили Г. Віленський, Ч.Лебо, Г. Еспін-Андерсен, Р. Мішра, У. Лоренц, Т.Тілтон, Н.Ферніс, В.Бейкер Р. Титмусс, Н. Гінсбург та інші.

В сучасних політичних умовах без сумніву актуальною є проблема аналізу формування моделі соціальної політики України, а також особливостей її оптимізації та адаптації нормативно-правової бази до європейських стандартів. Вагомим внеском в розробку даної проблеми є праці таких вітчизняних дослідників, як В.Собченко, А. Сіленко О. Скрипнюк, В.Куценко, В. Скуратівський, Л. Четвертікова, В.Співак О. Панкевич, С.Наумкіна. Н.Хома, Б.Гаєвський, Е. Гансова, С.Гончарова, О. Іванова, В. Степаненко, І. Яковюк, І.Козаченко, В.Ніколаєвський, О.Новікова тощо.

Метою даного дослідження є порівняльний аналіз моделей соціальної політики в політологічному дискурсі.

Будь-яка модель соціальної політики методологічно ґрунтується на ідеологічній основі, що включає підхід до вирішення гострих соціальних проблем та нівелювання ризиків.

Відомий шведський дослідник Г.Еспінг-Андерсен розробив типологію соціальної політики залежно від типу «ідеології» державного устрою, що включає в себе три типи, або «режими» так званого «пільгового капіталізму». Підставою для даної класифікації стала теза про те, що в різних країнах стратегії соціальної політики підрозділяються за певними внутрішньо інтегрованим ознаками, тому соціальні стратегії різних типів описують певні послідовності обставин і дій з огляду на сутність державного втручання, стратифікацію соціальних груп і межу, на якій ринок змінюється бюрократичним розподілом у процесі «бюрократизації».

Класифікація соціальної політики, запропонована Еспінг-Андерсеном, включає наступні три типи: ліберальний, соціал-демократичний і консервативний (корпоративний).

Ліберальний тип (притаманний англомовним країнам і Японії) характеризується прагненням держави до відділення соціальної допомоги від вільного ринку. Метою є скорочення бідності. Ліберальному типу властивий порівняно низький рівень «бюрократизації», досить високий ступінь стратифікації з точки зору різниці в доходах, і таке втручання держави, що полягає більше в регуляції ринку, ніж у забезпеченні або фінансуванні соціальних пільг. В ліберальному типі існують тільки два джерела

соціального забезпечення: ринок і родина. Держава покликана лише доповнювати ці канали, її втручання повинне бути тимчасовим і незначним.

Соціал-демократичний тип (скандинавські країни). Характеризується зрівняльним підходом до соціальної допомоги через надання стандартних наборів грошової і натуральної допомоги або певних наборів послуг. Мета – перерозподіл доходів.

При соціал-демократичному типі рівень «бюрократизації» високий, ступінь стратифікації навпаки низький, а регулювання й фінансування соціальних пілг відбувається при прямому втручанні держави. Скандинавську модель Еспінг-Андерсен ще називає «інституціональною», а однією з її важливих рис вважає принцип універсалізму. Універсалізм скандинавської моделі означає, що система соціального захисту рівною мірою поширюється на всіх жителів країни: багатих і бідних, корінне населення й мігрантів. Інша риса – сильний розвиток суспільного сектора економіки, особливо в соціальній сфері: соціальне забезпечення практично повністю перебуває в руках держави й муніципалітетів. Це означає державну охорону здоров'я, державну безкоштовну вищу й середню освіту, державне пенсійне забезпечення, суспільні бібліотеки, радіо й телебачення. Третя ознака – так звана тристороння угода між підприємцями, найманими робітниками й державою, що забезпечує своєрідний компроміс між капіталом і працею. І робітники, і роботодавці організовані в сильні й впливові корпоративні співтовариства, які ведуть між собою переговори з участю державних органів.

Консервативний або консервативно-корпоративний тип (переважно країни Західної Європи). Характеризується застосуванням класичної бісмаркової системи соціального страхування, прагненням до компенсаційного характеру допомоги за минулі заслуги. Мета – збереження життєвого рівня, досягнутого в працездатному віці. Сполучає в собі риси перших двох типів: яскраво виражену стратифікацію як за рівнем доходу (особливо у Франції), так і за соціальним статусом, при досить значному ступені «бюрократизації». Втручання держави полягає переважно в суворому регулюванні збиткових підприємств, а не у прямому державному забезпеченні. Держава здійснює соціальну підтримку лише в тих галузях, у розвитку яких вона зацікавлена, а рівень допомоги залежить від місця індивіда в ієрархічній структурі суспільства.

Аналізуючи концепцію Г. Еспінг-Андерсена, Н. Гінсбург додає ще одну ліберально-колективіську (британську) загального добробуту, що поєднує в собі риси соціалістичної і ліберальної [6].

Заслуговує на увагу типологія зарубіжних авторів Г. Віленського і Ч. Лебо, згідно якої можна виокремити дві моделі соціальної політики [10].

Першу умовно можна назвати залишковою. У цьому випадку соціальна політика виконує функції, які не в змозі здійснити ринок. Це обмежена за своїми масштабами й охопленням соціальна політика, переважно пасивна і має компенсаційний характер. Її концептуальні основи формуються під впливом ідей консерватизму. Типовим зразком даного варіанта (з певним ступенем умовності) є американська модель. Друга група – інституціональна. Тут соціальна політика відіграє найважливішу роль у забезпеченні населення соціальними послугами й розглядається як більш ефективний в соціально-економічному й політичному сенсах засіб, ніж система приватних інститутів. З концептуальної точки зору ця група найбільшою мірою зазнає впливу соціал-демократичної ідеології. Одним із типових її зразків є шведський варіант соціальної держави.

Обидві моделі розрізняються між собою не наявністю чи відсутністю тих або інших компонентів, а їхнім співвідношенням, а також ступенем державного втручання

в соціальну сферу, роллю перерозподільних процесів, ступенем пріоритету соціальних проблем у діяльності держави. Соціальна роль держави в усіх країнах світу перебуває в діапазоні між цими двома групами.

Британський вчений Р. Мішра додав до вказаних вище моделей ще одну-соціалістичну, що характеризується державним централізованим регулюванням всіх аспектів життя суспільства, високим рівнем зайнятості, функціонуванням універсальних безкоштовних соціальних програм [7, с. 101].

Також близьким до вказаного є виділення чотирьох основних моделей соціальної політики: консервативної, ліберальної, соціал-демократичної та католицької. Консервативна модель наголошує на важливості ринку та обов'язкового соціального страхування під державним наглядом, а за її основним положенням праця визначає подальше соціальне забезпечення. Ліберальна модель також акцентує увагу на ринку, однак вона передбачає соціальну політику залишкового типу, отже, відповідно до неї, центральний уряд несе – хоча й обмежену – відповідальність за соціальний захист усіх громадян. Основним принципом соціал-демократичної моделі є «універсалізм», тобто вона припускає, що соціальний захист є правом усіх громадян, яке забезпечується, головним чином, державним бюджетом. У католицькій моделі центральним елементом є суспільна допомога, а основну роль у ній відіграють сім'я та місцева громада, включаючи сусідів, церкву та громадські організації.

І. Козаченко та В. Ніколаєвський типологізують неоліберальну, соціально-католицьку та соціально-демократичну моделі соціальної політики [2, с. 19].

В свою чергу західні автори Т.Тілтон та Н.Ферніс виокремили три моделі: «соціального добробуту», «соціальної безпеки» і «соціального захисту». Згідно першої, соціальна політика спрямована на забезпечення рівних умов для всіх громадян, створення мережі соціальних служб, нівелювання різниці в доходах тощо. Друга модель передбачає ліквідацію бідності шляхом соціального страхування, створення умов для повної зайнятості населення. Третя модель орієнтована на забезпечення «рівних можливостей» та ліберальних принципів урядування, соціальна політика тут є лише засобом вирішення соціальних конфліктів, а видатки формуються за залишковим принципом [8].

Ще один підхід до типології соціальної політики запропонував У. Лоренц в праці «Соціальна робота в Європі, яка змінюється». Фактично доповнивши концепцію Г. Еспінг-Андерсена, він виокремив скандинавську, залишкову, корпоративістську та рудиментарну моделі [3, с. 31-37]. Особливість додаткової рудиментарної моделі полягає в тому, що соціальні функції переважно виконують недержавні організації.

Існує також типологія соціальної політики, заснована на інших підставах: типу базової дії (соціальна допомога, соціальне опікування, соціальне страхування, соціальний розвиток), типу суб'єкта соціальної відповідальності (патерналістська, солідарна, корпоративна, ліберальна моделі), типу відносин «державна – ринок» (адміністративна, добродійна, стимулююча моделі) [9, с. 5-6].

Більш радикальною є точка зору, згідно з якою у світі склалися, в основному, дві моделі соціального захисту: соціал-демократичної та ліберальної орієнтації. Однак у чистому вигляді вони не зустрічаються, оскільки всяка реально існуюча модель соціальної політики має змішаний характер.

Розмаїтість інститутів, форм і механізмів, що формують національні соціальні системи, особливості їхньої організації й функціонування, дозволяють не тільки виділяти додатково такі моделі, як латинська (католицька), рудиментарна (перехідна), патерналістська й низку інших, але й, у певному сенсі, вважати, що моделей соціальної політики населення існує у світі стільки ж, скільки й країн. Кожна держава формує відповідно до вимог й інтересів суспільства власну національну систему соціального

захисту населення, обумовлену комплексом причин соціально-економічного характеру, географічними особливостями, культурними й історичними традиціями, формою державного устрою, ступенем розвитку громадянського суспільства, а також моделлю соціальної держави й типом її соціальної політики.

Необхідно також зауважити, що формування моделі соціальної політики нашої держави має свою специфіку. На наш, погляд, Україна потребує корегування системи соціального захисту та формування власної моделі соціальної політики з урахуванням як зарубіжного досвіду, так і національних особливостей.

Українська дослідниця В. Собченко характеризує національну модель таким чином:

- за типом базової дії: соціальна допоміжність і соціальне опікування з елементами соціального страхування;
- за типом суб'єкта соціальної відповідальності: патерналістська модель з елементами солідарної;
- за типом відношення держава-ринок: адміністративна модель з елементами добродійної.

У той же час, вона слушно вважає, що доцільніше для України, з урахуванням сучасних тенденцій, як перспективну запропонувати таку модель соціальної політики:

- за типом базової дії: соціальний розвиток з елементами соціального страхування;
- за типом суб'єкта соціальної відповідальності: ліберальна модель з елементами корпоративної та солідарної;
- за типом відносин держава-ринок: стимулююча модель з елементами добродійної [4, с.17-18].

Таким чином, узагальнюючи різноманітні наукові підходи до вивчення моделей соціальної політики, можна виокремити такі основні критерії типології: суб'єкт відповідальності (ліберальна, корпоративістська, соціал-демократична), ступінь участі держави (благодійна, адміністративна, стимулююча), тип базової дії (соціальна допомога, соціальне піклування, соціальне страхування, соціальний розвиток).

Отже, більшість підходів до типології доповнюють класичні її моделі, а також утворюють так звані «гібридні» типи. Підсумовуючи, також зазначимо, що при розробці моделі соціальної політики необхідно враховувати традиційні ідеологічні концепції – лібералізм, консерватизм та соціалізм. Виходячи із цього, можна класифікувати прагнення різних секторів соціального життя, обумовлені специфікою певної стадії адаптаційного процесу.

Для прошарків і груп, що завершують процес адаптації, найбільш істотною проблемою є якомога повніша реалізація власних можливостей й інтересів, своєї соціальної активності. У цьому секторі соціального життя, відтворюється лібералізм – уявлення про мінімізацію втручання держави, про надання всім прошаркам номінально рівних стартових умов. Домінанта устремлінь даного сектора – прагнення до опори на власні сили й можливості і створення умов для самодіяльності й самоорганізації свого життя в різних сферах, насамперед – у соціальній. У цьому секторі відбувається самозародження й розвиток якісно нових суб'єктів соціального життя, що висувають нові вимоги до умов своєї реалізації. Тому адаптований сектор стає одночасно й простором, у якому формуються нові норми, зразки й стереотипи, які транслуються потім усьому суспільству, і взірцем, лідером, що надає динамізму соціально-економічному розвитку.

Враховуючи вимоги позитивної адаптації, потрібно будувати й концептуальні орієнтири соціальної політики щодо аутсайдерів – прошарків і груп, з різноманітних причин не здатних адаптуватися до нових вимог, які висуває соціальна реальність у

своєму динамічному розвитку. Для даного сектора головним є створення спеціальних соціально-економічних механізмів, які дозволять аутсайдерам включатися в процеси соціального життя, що забезпечать реалізацію їхніх потреб та інтересів. Для даних груп характерна також не лише наявність об'єктивних труднощів при зіткненні з новою реальністю, але й занижена самооцінка, що погіршує можливості мобілізації духовних і вольових ресурсів для включення у відповідні структури соціальної активності.

Перспективним напрямом подальших наукових розробок в дослідженні соціальної сфери є аналіз особливостей формування та вдосконалення української моделі соціальної політики в контексті європейської інтеграції.

1. Калов З. Особенности реализации моделей социальной политики / З.Калов, Ф.Куршаева, Л.Хациева // Современные проблемы науки и образования. - 2009. - № 2. - С. 106-108.
2. Козаченко І., Ніколаєвський В. Особливості еволюції соціальної держави та їхня ревалентність до українських реалій / Козаченко І., Ніколаєвський В. // Вісник Харківського Національного університету ім. В.Н. Каразіна. — 2010. — № 891. — С.19.
3. Лоренц У. Социальная работа в изменяющейся Европе. / У.Лоренц. — К.: Ассоциация психиатров Украины. - 1997. — 199 с.
4. Собченко В. Трансформація системи державного управління соціальним захистом населення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.01 / В.Собченко / Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — Харків. - 2005. — 19 с.
5. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism/ G. Esping-Andersen. — Cambridge, UK: Polity Press. - 1990. — 266 p.
6. Ginsburg N. Divisionsof Welfare. A Critical Introduction to Comparative Welfare Policy / Ginsburg N. — London. - 1993. — 110 p.
7. Mishra R. Society and Social Policy: Theories and practice of welfare / R.Mishra. — Atlantic Highlands: Humanities Press. - 1981. — 221 p.
8. Normann F., Timothu T. The case for the welfare state. From social securitu to social equality./ F.Normann, T.Timothu. — Bloomington/London. — 1977.— p.3–21.
9. Swedberg R. On the Present State of Economic Sociology (1990s) / R.Swedberg // Economic Sociology — European Electronic Newsletter. 2004. — Vol. 5. — №. 2. — P. 2-17
10. Wilensky H. L, Lebeaux C. N. Industrial society and social welfare / Wilensky H. L, Lebeaux C. N. — NY. — 1958. — 220 p.

Analyzes developed approach to the typology of the social models. We study the differences between the basic models to find long-term benchmark for developing the national model of social policy.

Keywords: social policy, social model, the general welfare, social care, social security.

В статье проанализированы классические и новейшие теоретические подходы к исследованию моделей социальной политики, обобщены основные критерии их типологизации, определены особенности формирования национальной социальной модели.

Ключевые слова: социальная политика, социальная модель, общее благосостояние, социальное признание, социальная безопасность.

УДК 321.7:342.34:342.571
ББК 66.2

Сергій Дерев'яно

ЕЛЕКТРОННІ ПЕТИЦІЇ ДО ОРГАНІВ ВЛАДИ УКРАЇНИ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕЛЕКТРОННОЇ ДЕМОКРАТІЇ

Аналізується сутність електронної петиції як особливої форми колективного звернення громадян до органів влади, стан та перспективи запровадження її в Україні. Акцентується на спробах політичного маніпулювання та політико-правових механізмах захисту цього інструменту електронної демократії.

Ключові слова : звернення громадян, електронна демократія, електронна петиція, політичне маніпулювання.

Сучасні тенденції глобалізації та європейської інтеграції України вимагають не лише сприйняття відповідних стандартів політичної культури, а й практичного втілення пов'язаних з ними інституціональних норм та принципів. Серед новітніх різновидів демократії чільне місце займає поширення електронної демократії та електронних петицій як її інструменту. В зарубіжних державах (в т. зв. розвинутих демократіях) нагромаджено значний досвід їх застосування, створено належне їх правове регулювання, що можуть бути використані в українських реаліях для створення політико-правових умов зміцнення громадянського суспільства та формування його інститутів. Проблему ускладнює істотна суперечливість процесів демократизації, падіння престижу права і закону, неповага до них, певна хаотичність правового регулювання та посилення правового нігілізму як серед політикуму, так і загалу громадян. Спостерігається зменшення рівня загальної політичної і правової культури, деформація ціннісних орієнтирів частини населення. У поєднанні із зниженням життєвого рівня, соціальною незахищеністю, невизначеністю життєвих перспектив значного числа громадян в умовах воєнного конфлікту це створює істотну загрозу демократичним надбанням. Тому теоретичне осмислення сутності традиційних і нових форм безпосереднього народовладдя, інструментів їх застосування видається важливим науковим і практичним завданням.

Хоча електронні петиції для України – явище нове, науковцями вже опубліковано низку досліджень, які присвячені, насамперед, зарубіжному досвіду їх функціонування. З останніх назовемо праці політологів, правників, фахівців у галузі державного управління, зокрема Д. Дзвінчука [4], С. Закірової [9], Х. Кохалик [16], Б. Малишева [17], В. Недбая [19] В. Нестеровича [20] та інших.

Загалом утвердилось усталене розуміння електронної петиції як інструменту електронної демократії, прагнення побудувати діалог між активною частиною населення та владою з актуальних проблем у різних сферах життя. Проте більшість дослідників зосереджує увагу, головним чином, на його правових засадах, політична ж складова здебільшого не набула належної актуалізації.

Метою статті є з'ясування сутності електронної петиції як особливої форми колективного звернення громадян до органів влади, стану та перспективи запровадження її в Україні та політико-правового механізму захисту від спроб політичного маніпулювання.

Вихідним для дослідження проблеми є розуміння електронної петиції як інструменту електронної демократії. Нормативне її визначення міститься у схваленій у 2013 році Кабінетом Міністрів України “Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні”: “електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни та організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій” [29]. Розвиток електронної демократії названо у цьому документі однією з основних стратегічних цілей розвитку інформаційного суспільства та суспільства знань. Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у систему суспільних відносин дає змогу розширити можливості суспільно-політичної участі громадян, створити умови для зростання громадської активності.

Загалом до складових електронної демократії відносять: е-парламент, е-законодавство, е-вибори, е-референдум, е-голосування, е-суд, е-опитування, е-петиції тощо. Основні засади та напрями розвитку електронної демократії

конкретизовані низкою нормативно-правових актів та більш-менш активно реалізуються на центральному рівні та в окремих областях.

Запровадження електронних петицій умовно визначають як окремий етап у становленні електронної демократії, якому передують створення: законодавчої бази; електронного документообігу та інформаційних порталів (інтернет-ресурсів) в центральних та регіональних органах виконавчої влади та органах місцевого самоврядування; електронних сервісів надання адміністративних послуг.

Термін “петиція” відносять до суспільно-політичної лексики. Визнанням життєвості його функціонування у реальному процесі мовлення є введення його до академічної повноти лексичного складу української літературної мови як одного з основних активних термінів сучасної науки. “Петиція, – і, ж. Письмове, переважно колективне прохання, клопотання, звернене до державних керівних установ або до голови уряду” – таке визначення вміщено у “Великому тлумачному словнику сучасної української мови” за редакцією В.Т. Бусела [2, с. 941]. Сутність петиції як звернення загалом не викликає заперечень, однак дивує використання укладачами цього авторитетного видання термінів для позначення адресатів звернень – такі назви не вживаються ні в українському національному законодавстві, ні у юридичній науці, а тому вимагають істотного корегування. Сказане стосується й наведеного там же терміну “петиціонер” для означення “того, хто бере участь у поданні петиції”, а також “петиційний референдум” [2, с. 941].

Більш чітке, наукове визначення терміну “петиція” знаходимо у новітніх юридичних енциклопедіях, словниках і довідниках, створених науковцями Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України та провідних вищих навчальних закладів. В істотному ці визначення подібні, тому назвемо тільки одне з останніх, яке наведене в академічному виданні “Великий енциклопедичний юридичний словник” (2012): “петиція – (лат. *petition* – вимога, прохання, домагання) – колективне письмове звернення громадян з того або іншого питання, яке подається здебільшого главі держави чи іншим органам державної влади та місцевого самоврядування. У петиції нерідко містяться вимоги політичного характеру. В Україні вони розглядаються у порядку, встановленому для звернень громадян” [1, с. 639]. Право на петицію як вид права на звернення правники трактують як одне з конституційних політичних прав громадян.

У пошуку варіантів моделі запровадження електронних петицій українськими законотворцями та посадовцями використано досвід зарубіжних країн, зокрема Сполучених Штатів Америки, Сполученого Королівства Великої Британії та Північної Ірландії, Федеративної Республіки Німеччини, Королівства Швеція, Фінляндії та інших країн.

Запровадження електронних петицій є важливим сучасним трендом, який охопив більшість демократичних країн. За підрахунками В. Нестеровича, “нині подання електронних петицій передбачено в понад 75 країнах світу, котрі мають різні форми, суб’єктів створення та порядок подання е-петицій” [20, с. 22].

Досвід цей відзначається строкатістю правового регулювання та практики застосування. До прикладу, право на підписання петиції у Сполучених Штатах Америки має будь-яка особа віком від 13 років, в інших державах – яка досягла повноліття. Різняться й вимоги щодо строків, кількості та порядку збору підписів, його модерації, суб’єктів розгляду, змісту та наслідків прийнятих рішень. Вимоги ці частково проаналізовані в працях українських науковців, доступні для аналізу на спеціальних інтернет-сайтах зарубіжних країн і є предметом окремого дослідження.

Право на петицію як цінність демократії закріплюють й установчі документи Європейського Союзу, повноправним членом якого Україна прагне стати. Так,

“Договір про заснування Європейської Спільноти” (Консолідована версія станом на 01 січня 2005 року) містить низку приписів щодо реалізації цього права громадянами ЄС. Насамперед, закріплено, що “кожен громадянин Союзу має право подавати петиції до Європейського Парламенту” (частина перша статті 21). Порядок подання петиції регламентовано спеціальною статтею 194, за якою “кожен громадянин Союзу та будь-яка фізична чи юридична особа, що на території держави-члена перебуває чи має місце перебування, зазначене в установчих документах, індивідуально чи разом з іншими громадянами чи особами має право подати петицію до Європейського Парламенту з питання, що належить до сфери діяльності Спільноти і що стосується його безпосередньо” [5].

Ці приписи збережені (з окремими неістотними відмінностями в українському перекладі) у чинному акті “Договір про функціонування Європейського Союзу” (Консолідована версія в редакції Лісабонського договору) відповідно – пункт d частини другої статті 20 і частина друга статті 24 та статті 227 [6, с. 84-85, 197].

Українські законодавці та державні високопосадовці пішли шляхом створення власного законодавства на основі використання, насамперед, досвіду Сполучених Штатів Америки та Латвійської Республіки, а також власних національних політико-правових традицій.

Зауважимо, що у прийнятому у 1996 році базовому Законі України “Про звернення громадян” [12] термін “петиція” не вживався, хоча до того він був відомим в українському законодавстві. Назвемо ці акти, оскільки вони здебільшого не аналізуються науковцями у досліджуваному контексті.

Першою згадкою, очевидно, є його використання терміну “петиція” як звернення громадян у “Законі про Державну Народну Раду Української Народної Республіки”, ухваленому “12 падолиста” (12 листопада – С.Д.) 1920 року Радою Народних Комісарів та затвердженому Головою Директорії С. Петлюрою. Закон містить припис, за яким: “25. Державна Народня Рада має право приймати петиції від громадян Української Народньої Республіки, приватних і державно-зареєстрованих товариств, кооперативів та корпорацій і установ з публично-правовим характером. Державна Народня Рада окремою ухвалою може передати петиції відповідним міністрам і жадати від них пояснень що до справ, до яких відносяться петиції. Міністри мусять дати жадані пояснення, або їх відмовити з поданням причин” [10].

З нормативно-правових актів радянського часу назвемо ті, де вживається термін “петиція”: “Конвенція про захист цивільного населення під час війни” (Женева, 12 серпня 1949 року), яка ратифікована Указом Президії Верховної Ради Української РСР від 3 липня 1954 року: “Міжнародна конвенція про ліквідацію всіх форм расової дискримінації” (підписана Українською РСР 7 березня 1966 року, ратифікована Президією Верховної Ради Української РСР 21 січня 1969 року), а також “Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права” (набув чинності для України 25 жовтня 1991 року на підставі відповідної постанови про приєднання до нього прийнятого Верховною Радою 25 грудня 1990 року). Нагадаємо, що за Конституцією України “чинні міжнародні договори, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства України” (частина перша статті 9) [15], а тому названі акти є чинними і сьогодні в Україні.

Можливість “прийняття та розгляду звернень громадян, що подаються з використанням мережі Інтернет” з 2009 року, уперше передбачена Указом Президента України від 7 лютого 2008 року за № 109/2008 “Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування” [24].

Термін же “електронна петиція” вперше був уведений у Законі України “Про внесення змін до Закону України “Про звернення громадян” щодо електронного звернення та електронної петиції”, прийнятому Верховною Радою України 2 липня 2015 року [11]. Відповідні зміни нещодавно внесені до загальнодержавного “Класифікатора звернень громадян”, де з’явилися терміни “петиція”, “електронна пошта”, “електронне” звернення [23].

Насамперед, законодавець змістовно визначив сутність електронної петиції, порядок її подання та розгляду. Зауважимо, що в чинній редакції Закону України “Про звернення громадян” термін “петиція” вживається 54 рази. Термінологічне визначення наведено у частині третій статті 5: “Електронна петиція” – є “особливою формою колективного звернення громадян до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування” [12]. Порядок подання петиції досить детально й чітко виписано в статті 23¹ цього Закону й не потребує, вважаємо, спеціального коментування. Можна дискутувати з приводу строків та кількості підписів громадян, порядку прийняття рішень, але загалом оцінімо цей законодавчий акт як демократичний й такий, що дає змогу забезпечити можливість громадянам на висловлення власної думки й доведення її до владних структур.

На виконання вимог цього Закону Кабінетом Міністрів України вже прийнято декілька документів та внесені зміни до чинних для забезпечення реалізації права громадян на електронне звернення. Найважливішим з них є “Регламент Кабінету Міністрів України” [26] та “Інструкція з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об’єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації” у редакції від 12 лютого 2016 року [22]. Аналогічні підзаконні нормативно-правові акти вже прийняті й окремими центральними органами виконавчої влади.

Законом України “Про звернення громадян” встановлено, що “громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об’єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції” (частина перша статті 23¹) [12]. Для цього Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України прийнято відповідні акти. На виконання Указу Президента України від 28 серпня 2015 року за № 523/2015 “Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України” [25] на офіційному веб-сайті Глави держави, було створено спеціальний портал для електронних петицій [7].

За офіційними даними Приймальні Президента України впродовж 2015 року “протягом вересня – грудня 2015 року та першого кварталу 2016 року ... станом на 14.04.2016 опрацьовано 23192 петиції, з яких: на 34 петиції було надано відповідь Президента України; на розгляді перебуває 2 петиції; триває збір підписів 3983 петицій; в установлений строк не набрали необхідну кількість голосів 17173 петицій” [14]. Станом на 01 червня 2016 року на цьому сайті вже зареєстровано 24579 електронних петицій [7].

Теми петицій – найрізноманітніші – охоплюють всі сторони життєдіяльності суспільства, чимало політичного характеру. Найпопулярніші з останніх тем петицій, які набрали найбільше підтримки громадян: законодавчо затвердити право громадян на захист; оновлення складу Центральної виборчої комісії; негайно припинити варварську вирубку карпатських лісів та контрабандний вивіз лісу-кругляку з України; ввести

візовий режим з Російською Федерацією; провести всеукраїнський референдум щодо вступу України до НАТО; прожитковий мінімум в 1330 грн. визнати геноцидом українського народу; скасування податку на імпорту авто; заборонити участь у виборах депутатам, які вже були обрані на два терміни; впровадження електронної системи голосування з відбитками пальців у Верховній Раді; скасування депутатської недоторканності; відміна грошової застави для корупціонерів тощо.

Поряд з цими суспільно вагомими проблемами на веб-сайті Президента України зареєстровано тисячі петицій, формулювання та зміст яких є радше жартом чи глузуванням. Назвемо декілька з них: Дарта Вейдера – в прем'єр-міністри України (петицію підтримало більше 25 тис. громадян); легалізувати хабарі; визнання моржів особистостями; заборонити мультфільм “Смішарики”; ревальвація гривні 1 долар=2,95 грн.; заборонити неякісну їду; легалізувати проституцію без права займатися нею громадянам України; надати англійській мові статус офіційної в діловодстві, бухгалтерії та чимало інших.

Здебільшого ці петиції не знаходять підтримки громадян, про що свідчить число підписів за них. Однак за умови дотримання встановлених законодавством вимог будь-яка з петицій має бути обов'язково зареєстрована. При цьому законодавець обмежився приписом, що “відповідальність за зміст електронної петиції несе автор (ініціатор) електронної петиції” (частина четверта статті 23¹) [12]. Закон містить чіткий і вичерпний перелік заборон, за яким “електронна петиція не може містити заклики до повалення конституційного ладу, порушення територіальної цілісності України, пропаганду війни, насильства, жорстокості, розпалювання міжетнічної, расової, релігійної ворожнечі, заклики до вчинення терористичних актів, посягання на права і свободи людини” (частина третя статті 23¹) [12].

Загалом зареєстровані петиції поза висловленими певним скепсисом щодо їх змісту є відображенням громадської думки та настроїв у суспільстві, а тому повинні широко аналізуватися представниками влади, інститутів громадянського суспільства та науковцями. Сприятиме цьому використання зручної пошукової системи та інших інструментів офіційного веб-сайту Президента України.

Сказане стосується й офіційного веб-порталу Верховної Ради України. 28 жовтня 2015 року Голова Верховної Ради України підписав Розпорядження “Про деякі питання організації роботи Апарату Верховної Ради України з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України”. Управлінню комп'ютеризованих систем Апарату парламенту доручалось забезпечити “функціонування на офіційному веб-сайті Верховної Ради України системи “Електронні петиції”, у якому мають розміщуватися спеціальна форма для ініціювання електронних петицій, інформація про дату початку (закінчення) збору підписів, відомості щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію, відповіді на електронні петиції, а також інша інформація, пов'язана з розглядом електронних петицій” (підпункт перший пункту 2) та детально виписано порядок роботи з електронними петиціями [21]. Відповідні зміни внесені й до Регламенту Верховної Ради України [13].

Тематика електронних петицій на офіційному веб-порталі парламенту [3] є аналогічною президентському. Встановити точну кількість зареєстрованих складніше, оскільки відсутня їх нумерація. Цікаво, що оприлюднена поки що відповідь тільки на єдину петицію “Захистимо професійну освіту України”, яка була зареєстрована 18 січня 2016 року Г.Є. Виноградською. Впродовж трьох місяців петицію підписали 25300 громадян. Більше місяця готувалась відповідь (оприлюднена 23 травня 2016 року) – веб-портал інформує про це, але тексту відповіді не містить [3].

Вимушені констатувати, що донині фактично не функціонує система електронних петицій на Урядовому порталі, попри те, що припис про її створення внесений до “Регламенту Кабінету Міністрів України” (§ 158 якого доповнено пунктом 5 про електронні петиції згідно з Постановою Кабінету Міністрів України за № 48 від 3 лютого 2016 року) [26]. На порталі є форма для подання електронних звернень громадян, але це фактично електронна пошта. На веб-порталі відсутня будь-яка узагальнююча інформація про звернення громадян.

“Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016-2020 роки” (затверджена 26 лютого 2016 року Указом Президента України за № 68/2016) визначає стратегічні напрями та завдання, пріоритетним серед яких є “забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення”. З цією метою передбачається, зокрема, й “створення ефективного механізму реалізації права громадян на звернення до органів місцевого самоврядування з електронними петиціями” [18].

Для цього у частині територіальних громад України на офіційних веб-сайтах органів місцевого самоврядування створені сервіси для подання електронних петицій. Встановити точну їх кількість та число поданих петицій складно, оскільки ці сервіси досить строкаті за структурою, наповненням та інформаційною насиченістю вихідних даних. Закон України “Про звернення громадян” містить припис, за яким “вимоги до кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору підписів визначаються статутом територіальної громади” (частина дванадцята статті 23¹) [12]. Однак, інформації про внесення таких змін до Статутів громад на веб-сайтах органів міського самоврядування не знаходимо. Фактично сервіси електронних петицій діють нині лише із вказівкою на названий Закон. Типовий приклад: на веб-сайті Київської міської ради у сервісі “Петиції” вміщено “Рекомендації щодо складання електронної петиції на підставі вимог Закону України “Про звернення громадян” від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР” [27].

Аналогічно посилання на базовий Закон містить сервіс “Електронні петиції до влади м. Івано-Франківська” на офіційному сайті міста Івано-Франківська. Сайт, вважаємо, є добре адміністрований, має ефектний дизайн та зручний у користуванні [8]. Важливо, що на сайті автоматично ведеться графічна статистика. До прикладу, станом на 15 червня 2016 року оприлюднені такі дані : “Усі зареєстровані петиції на порталі – 907; надано відповідей на петиції, що набрали потрібну кількість підписів – 35; знаходяться в процесі збору підписів – 100; набрали потрібну кількість підписів і взяті до розгляду – 6” [8]. Як бачимо, 766 петицій не набрали необхідної кількості голосів (250 – С.Д.) і архівовані. Цифри – досить промовисті і свідчать про якість проблем, що пропонуються до розгляду та рівень їх підтримки містянами. Ситуація аналогічна до вище названих сервісів. Очевидно, не слід сприймати серйозно зареєстровані петиції типу “Просимо ВО Свобода освятити щойно покладену бруківку біля Угорницької ЗОШ” тощо. Серед електронних петицій переважають ті, що вимагають управлінських чи господарських рішень.

Очевидно, слід виконати вимогу Закону України “Про звернення громадян” та внести необхідні зміни до “Статуту територіальної громади міста Івано-Франківська”, нова редакція якого затверджена Івано-Франківською міською радою 19 травня 2015 року. У статті 37 цього Статуту стверджується, що жителі міста здійснюють право на місцеве самоврядування, зокрема, у такій формі як “індивідуальні та колективні звернення до органів та посадових осіб місцевого самоврядування територіальної громади міста” [28]. Наступні 22 вживання терміну “звернення” стосуються винятково тільки процедури ініціювання, підготовки та проведення громадських слухань, що не

відповідає приписам базового Закону України ‘Про звернення громадян’ й істотно звужує сферу застосування цього інституту безпосередньої демократії.

Наведені вище фактичні дані засвідчують, що ідея можливості звернення безпосередньо до органів влади для вирішення нагальних проблем державотворення чи територіальної громади з допомогою електронних ресурсів викликала інтерес у громадян. Однак, звернемо увагу на те, що найбільша активність спостерігається за перший місяць роботи сайтів. До того ж, переважна більшість петицій не знаходить підтримки громадян. Більше того, є підстави стверджувати, що право на петицію стало об’єктом політичних маніпуляцій, що має на меті дискредитувати чи використати цей інструмент в інших цілях.

Це може бути вигідно окремим політикам і представникам органів влади для прийняття вузькокорпоративних рішень під виглядом вирішення ініційованих громадянами “нагальних” проблем. З другого боку, імітація “петиційної діяльності” може дестабілізувати діяльність органів влади та місцевого самоврядування, коли влада змушена давати офіційні публічні відповіді на численні штучні, безглузді, протилежні за змістом або провокаційні петиції. Політики прагнуть створити ілюзію бурхливої громадської активності, закликаючи громадян до підтримки популістських гасел, особливо під час виборчої кампанії.

Аналіз трафіку користувачів офіційного веб-сайту Президента України засвідчив, що суб’єктами маніпуляцій є невстановлені структури та окремі особи, IP-адреси яких зареєстровані за межами України. Переважно, це “візити” користувачів з Російської Федерації. На думку аналітиків, їх сплески співпадають із запуском петицій, критичних до Президента України та таких, що містять глузування. Їх мета – “накрутити” всі петиції та дискредитувати інструмент електронної демократії.

Ці факти можна розглядати як прояви інформаційної війни, що ведеться проти України. Це спонукало Адміністрацію Президента України здійснити низку заходів для запобігання маніпуляціям [30]. Серед них: обов’язкова ідентифікація користувачів та їх реєстрація, не приймають одноразові e-mail, не реєструють користувачів з домену *.ru.

Щодо громадян України, то для запобігання фальсифікації волевиявлення, очевидно, доцільно передбачити адміністративну, можливо й кримінальну відповідальність. Для громадських формувань повинна наставати політична відповідальність.

Таким чином, наведений аналіз сутності електронної петиції та кроків з впровадження цього інструменту електронної демократії в Україні дає підстави стверджувати, що е-петиції стали невід’ємним компонентом політичного дискурсу та політичної практики в Україні. Як особлива форма колективного звернення громадян до органів влади, вони активно використовуються як інститутами громадянського суспільства, так і окремими громадянами. Прийнято низку нормативних актів, які складають загалом належну основу для правового регулювання запровадження електронних петицій. У той же час непоодинокими є спроби політичного маніпулювання цього інструменту електронної демократії.

Для розширення практики використання електронних петицій – як інструменту електронної демократії – слід удосконалити їх нормативно-правове регулювання. З метою поширення цього інструменту демократії у більшості (в ідеалі у всіх територіальних громадах) слід прийняти зміни до їх статутів. Вимагають удосконалення й політико-правові механізми його захисту цього шляхом внесення змін до Законів України “Про звернення громадян” та Закон України “Про місцеве самоврядування в Україні”, Кодексу про адміністративні правопорушення України та Кримінального кодексу України. Зокрема, доцільно розширити перелік встановлених

законодавством вимог до змісту електронних петицій з метою упередження внесення однакових чи подібних звернень.

Важливим є подальше вивчення досвіду зарубіжних країн, де електронні петиції є дієвим інструментом сучасного демократичного ладу.

Отже, електронні петиції – реальна можливість для кожного громадянина покращити Державу, зблизити владу та суспільство. Нормативно-правова база для цього вже сьогодні створена, хоча й потребує удосконалення. Тому, щоб зробити їх дієвим інструментом демократії, потрібні небайдужі громадяни та нові ідеї.

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / [за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка]. – 2-ге вид., переробл. і доп. – Київ : Юрид. думка, 2012. – 1020 с.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., доповн. та CD) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – Київ ; Ірпінь : ВТФ “Перун”, 2007. – 1736 с.

3. Верховна Рада України. Електронні петиції // Верховна Рада України : офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://itd.rada.gov.ua/services/Petitions/>.

4. Дзвінчук Д. І. Механізми демократії участі : суть та особливості застосування на місцевому рівні // Теорія та практика державного управління : зб. наук. пр. – Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ “Магістр”, 2016. – Вип. 1 (52). – С. 14-22.

5. Договір про заснування Європейської Спільноти [Консолідована версія станом на 01 січня 2005 року] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017?nreg=994_017&find=1&text=%EF%E5%F2%E8%F6&x=2&y=7.

6. Договір про функціонування Європейського Союзу (Консолідована версія в редакції Лісабонського договору) // Конституційні акти Європейського Союзу (В редакції Лісабонського договору) [Укр. переклад Г. Друзенка, С. Друзенко, за заг. ред. Г. Друзенка]. – Київ : Вид-во “К.І.С.”, 2010. – С. 73-257.

7. Електронні петиції : Офіційне інтернет-представництво Президента України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://petition.president.gov.ua>.

8. Електронні петиції до влади м. Івано-Франківська // Офіційний сайт міста Івано-Франківська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://petition.mvk.if.ua>.

9. Закірова С. Електронні петиції в Україні : становлення системи та механізм дії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuviap.gov.ua/index.php?option=com_content&view=article&id=1576:elektronni-petitsiji-v-ukrajini-stanovlennya-sistemi-ta-mekhanizm-diji&catid=8&Itemid=350.

10. Закон про Державну Народну Раду Української Народної Республіки : [Ухвалений Радою Народних Комісарів 12 листопада 1920 року. Затверджений Головою Директорії С. Петлюрою] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/n0002300-20?nreg=n0002300-20&find=1&text=%EF%E5%F2%E8%F6&x=3&y=4>.

11. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про звернення громадян” щодо електронного звернення та електронної петиції” : [Прийнятий 02 липня 2015 року № 577-VIII] // Відомості Верховної Ради України. – 2015. – № 35. – Ст. 341 ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/577-19>.

12. Закон України “Про звернення громадян” : [Прийнятий 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 47. – Ст. 256 ; поточна редакція – Редакція від 01.01.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр>.

13. Закон України “Про Регламент Верховної Ради України” : [Прийнятий 10 лютого 2010 року № 1861-VI] // Відомості Верховної Ради України. – 2010. – № 14-15. № 16-17/. – Ст. 412, Ст. 133 ; поточна редакція – Редакція від 30.01. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17/paran1990#n1990>.

14. Інформаційно-аналітичні матеріали за підсумками роботи Приймальні Президента України протягом першого кварталу 2016 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.president.gov.ua/appeals/informacijno-analitichni-materiali-za-pidsumkami-roboti-prij-17](http://www.president.gov.ua/appeals/informacijno-analitichni-materiali-za-pidsumkami-roboti-prijmalni-prezidenta-ukrajini).

15. Конституція України : [Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року] // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141 ; поточна редакція – Тлумачення від 15.03.2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

16. Кохалик Х. Світовий досвід впровадження електронної демократії : проблеми та досягнення // Ефективність державного управління : Зб. наук. пр. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2015. – Вип. 42. – С. 169-174.

17. Малишев Б. Електронні петиції : небезпеки впровадження // Економічна правда : Українська правда. – 2015. – 07 серпня [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/columns/2015/08/7/553801/>.
18. Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2016 - 2020 роки [Затверджено Указом Президента України від 26 лютого 2016 року № 68/2016] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/68/2016>.
19. Недбай В. В. Народні петиції в політико-правовій системі : зарубіжний досвід // Юридичний науковий електронний журнал [електронне наук. видання юрид. факультету ДВНЗ “Запорізький нац. ун-т.”]. – 2014. – № 6. – С. 25-29 ; [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://lsej.org.ua/6_2014/6_2014.pdf.
20. Нестерович В. Інституційне утвордження електронних петицій в Україні в контексті зарубіжного досвіду // Віче. – 2015. – Вип. 22. – С. 18-23.
21. Про деякі питання організації роботи з реєстрації та супроводження електронних петицій, адресованих Верховній Раді України [Розпорядження Голови Верховної Ради України від 28 жовтня 2015 року № 1494] ; поточна редакція – Редакція від 18.02. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1494/15-pr>.
22. Про затвердження Інструкції з діловодства за зверненнями громадян в органах державної влади і місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форм власності, в засобах масової інформації : [Постанова Кабінету Міністрів України від 14 квітня 1997 р. № 348]// Уряд. кур'єр : офіційне вид. – 1997. – 29 травня ; поточна редакція – Редакція від 12.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/348-97-p>.
23. Про затвердження Класифікатора звернень громадян : [Постанова Кабінету Міністрів України від 24 вересня 2008 р. № 858]// Уряд. кур'єр : офіційне вид. – 2008. – 08 жовтня, № 187; поточна редакція – Редакція від 12.02.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/858-2008-p>.
24. Про першочергові заходи щодо забезпечення реалізації та гарантування конституційного права на звернення до органів державної влади та органів місцевого самоврядування : [Указ Президента України від 7 лютого 2008 року № 109/2008] // Офіційний вісник України : офіційне вид. – 2008. – 18 лютого. – № 10. – Стор. 10. – Ст. 239.
25. Про Порядок розгляду електронної петиції, адресованої Президентові України : [Указ Президента України від 28 серпня 2015 року № 523/2015] // Уряд. кур'єр : офіційне вид. – 2015. – 01 вересня. – № 159.
26. Регламент Кабінету Міністрів України : [Затв. постановою Кабінету Міністрів України від 18 липня 2007 р. № 950] // Уряд. кур'єр : офіційне вид. – 2007. – 13 серпня. – № 138; поточна редакція – Редакція від 24.05. 2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/950-2007-p/page?text=%EF%E5%F2%E8%F6>.
27. Рекомендації щодо складання електронної петиції на підставі вимог Закону України ‘Про звернення громадян’ від 2 жовтня 1996 року № 393/96-ВР // Петиції до Київської міської ради : Київська міська рада [офіційний веб-сайт] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://petition.kievcity.gov.ua/Rekomendac_wodo_skladannja_elektronno_petic/.
28. Статут територіальної громади міста Івано-Франківська (нова редакція) : [Затв. Івано-Франківською міською радою (54 сесія 6-го демократичного скликання) 19 травня 2015 року] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.namvk.if.ua/dt/20813/>.
29. Стратегія розвитку інформаційного суспільства в Україні : [Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 року № 386-р] // Уряд. кур'єр : офіційне вид. – 2013. – 13 червня. – № 105.
30. Фахівці АПУ вдосконалюють систему захисту сайту електронних петицій до Президента від неправомірного голосування : [Брифінг заступника Глави Адміністрації Президента України Д. Шимківа 24.03. 2016 р.] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/news/fahivci-apu-vdoskonalyuyut-sistemu-zahistu-sajtu-elektronnih-36897>.

In the article the nature of e-petitions as a special form of citizens' collective appeals to the authorities is examined, the state and prospects of its implementation in Ukraine are analyzed. It focuses on the attempts of political manipulation and political-legal mechanisms of the protection of this tool of e-democracy.

Keywords : citizens, e-democracy, e-petition, political manipulation.

Анализируется сущность электронной петиции как особой формы коллективного обращения граждан к органам власти, состояние и перспективы внедрения ее в Украине. Акцентируется на попытках политического манипулирования и политико-правовых механизмах защиты этого инструмента электронной демократии.

Ключевые слова: обращения граждан, электронная демократия, электронная петиция, политическое манипулирование.

УДК 329:324

ББК 66.64

Лариса Кобута

ФАНТОМНІ ПАРТІЇ УКРАЇНИ

Розглядається питання кількісного та якісного функціонування політичних партій в сучасній Україні. Увага звернена особливої політичні структури, котрі уникають активного політичного позиціонування, відзначаються несистемним характером партійної діяльності, імітують участь в політичному житті. Наявність фантомних партій деструктивно впливає на розвиток всієї української партійної системи, уповільнює необхідні якісні зміни політичного процесу.

Ключові слова: вибори, імітація активності, партія, політична система, фантомні партії, фейк.

Розвиток сучасної політичної системи України тісно пов'язаний з питанням визначення місця і ролі політичних партій в партійно-політичному житті країни. Активна участь партій в суспільно-політичних процесах дозволяє їм артикулювати ключові політичні, ідеологічні і соціально-економічні меседжі, що відображують рівень суспільної свідомості та потреб громадян. Партії, в разі перемоги на виборах, намагаються реалізувати декларовані гасла, водночас забезпечуючи власний кадровий ресурс на посади в органи влади. Відповідно, участь громадян в партійному житті дозволяє їм реалізувати як загальносуспільні, так і особисті (корпоративні) інтереси. Вага і зміст діяльності політичних партій в своїй основі мають важливий конструктивний характер. Однак українська дійсність демонструє суттєву відмінність між теоретичною і практичною сторонами функціонування сучасної партійної системи. Мова в даному випадку йде про ті численні політичні структури, що знаходяться в переліку офіційно зареєстрованих Міністерством юстиції України майже 270 політичних партій, значна більшість з яких (окрім назви) майже невідома не тільки широкому загалу, але й багатьом політичним експертам та науковцям.

Проблеми становлення й розвитку сучасних політичних партій, їхнього впливу на функціонування політичної системи, місця в нинішніх політичних процесах України залишаються під пильною увагою багатьох вітчизняних фахівців, серед яких варто відзначити таких відомих вчених як О.Голобуцький, М.Примуш, А.Романюк, Ю.Шведа, Ю.Якименко, В.Якушик та ін. При цьому основна увага дослідників акцентована на діяльності провідних політичних структур, що брали або ж беруть активну участь в політичному житті, відрізняються системністю і послідовністю своєї внутрішньопартійної роботи. Натомість, увага дослідників до партій, що перебувають на периферії політичного життя чи симулюють політичну участь, поки що незначна.

Існування партійних структур, що перебувають у «тіні» політичних важковаговиків, ще потребує вивчення. Тож наша дослідницька увага звернена саме до цього сегменту українського партійного середовища, представленого організаціями, що можна назвати по-різному: квазі-партії, фальшиві партії, карликові партії, партії-фантоми, партії-невидимки та ін. Серед провідних вітчизняних фахівців, які тримають в полі зору подібні політичні утворення, в першу чергу слід назвати відому українську дослідницю М.Кармазіну [3; 4]. Окремі аспекти порушеної теми окреслила і автор даної праці [5; 6].

Тож мета і завдання статті – з'ясувати основні чинники появи та існування подібних політичних утворень, виявити типові форми їхнього функціонування, окреслити способи їх залучення до загальнополітичних процесів.

Багатопартійність в Україні бере свій початок з 1990 року, коли в умовах ліквідації політичної монополії тогочасної Комуністичної партії Радянського Союзу та її республіканської філії – Комуністичної партії України (КПРС-КПУ) утворилося півтора десятка нових політичних партій. Першою з них у 1990 році була зареєстрована Українська республіканська партія, відверто антикомуністична політична структура, що виступила за вихід республіки із складу СРСР і отримала електоральну підтримку з боку виборців. Десять її представників стали народними депутатами новообраної Верховної Ради УРСР, більше ста республіканців отримали депутатські мандати у представницьких органах місцевих рад різних рівнів. У 1991 році, на момент здобуття незалежності держави, офіційно були зареєстровані ще 9 політичних сил. При цьому у серпні 1991 року діяльність КПРС-КПУ на українській території була заборонена [7].

Процес активного партійного множення прискорився після ухвалення українським парламентом у 1992 році закону «Про громадські об'єднання». Його положення умов реєстрації та діяльності партій були достатньо ліберальні, тож у 2000 році кількість офіційно визнаних на державному рівні політичних партій упевнено пододала умовний рубіж у 100 організацій. Однак, участь у реальному політичному житті брали всього кілька десятків партій, решта із зареєстрованих залишалася невідомою навіть для професійних експертів та аналітиків.

У квітні 2001 року український парламент ухвалив закон «Про політичні партії», що визначив новий порядок реєстрації та посилив вимоги до процедури утворення, реєстрації та функціонування політичних організацій [2]. У відповідності до норм закону Міністерством юстиції та його територіальними органами були проведені перевірки діяльності зареєстрованих партійних організацій. За її результатами 28 партій були зняті з реєстрації як такі, що не демонстрували ніяк ознак участі у політичному житті країни [3].

Але очікувані в експертному середовищі зменшення кількості нових політичних проєктів не справдилося. У травні 2012 року Міністерство юстиції зареєструвало двохсоту партійну організацію, а на даний момент із квітня 2015 року, загальна кількість українських партій становить 262 організації [1].

Однак, у реальному політичному житті країни чи окремих регіонів практичну участь у політичному житті беруть здебільшого два-три десятки партійних структур. Їхні члени можуть бути представлені на парламентському й урядовому рівнях, у місцевих органах влади та самоврядування. Та навіть серед цих політичних організацій як лідерів політичного процесу, частина партій залишається несамостійними одиницями, сателітами провідних політичних сил, своєрідним політичним «доважком», що розчиняється у відомих партійних мегаструктурах.

Під час проведення виборчих кампаній кількість партій-учасників дещо зростає, але більшість із них є статистами, вдають свою участь у процесах. Наприклад, на позачергових парламентських виборах у жовтні 2014 року суб'єктами виборчого процесу стали 52 партії – кожна шоста із понад двохсот тридцяти зареєстрованих. Свої виборчі партійні списки по багатомандатному виборчому округу сформувала тільки 31 політична сила, з них допущені до виборів були 29 партій. Решта – 21 партія, висунула своїх кандидатів по одномандатних мажоритарних виборчих округах або ж запропонувала своїх представників до складу виборчих комісій, що вважається участю у виборчому процесі. При цьому переможцями за партійними списками і відповідно парламентськими партіями стали тільки 6 партій: «Блок Петра Порошенка», «Народний фронт», «Опозиційний блок», «Радикальна партія Олега Ляшка» «Об'єднання «Самопоміч» та Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Ще десяток партій провели в парламент своїх депутатів-мажоритарників [14].

Функціонування ж решти (а це значна частина зареєстрованих організацій) має спорадичний чи імітаційний характер, або ж взагалі відсутня. Вони не є суб'єктами

партнерських стосунків з відомими партійними брендами, об'єктами дискусій експертів і політологів, рідко попадають в поле зору медіа. Про їх формальне буття вказують дані офіційного реєстру Міністерства юстиції України та його регіональних управлінь. Їхнє ж віртуальне існування пояснюється різними причинами.

Частина з них – це залишки раніше відомих політичних сил, що з плином часу не витримали конкуренції і зійшли на маргінес політичного життя. Серед них колись потужні правоцентристські Демократична партія України, Народний рух України, Українська республіканська партія, Конгрес українських націоналістів, а також партії лівої ідеології: Селянська партія України, Соціалістична партія України, Прогресивна соціалістична партія України. Інша група – так звані «партії влади», що суттєво впливали на визначення політичного курсу керівництва держави: Аграрна партія України, Народно-демократична партія, Соціал-Демократична партія України (об'єднана), «Наша Україна», Народна партія, ще донедавна могутня Партія регіонів та ін. Усі вони мали власну політичну біографію, політичну упізнаність і підтримку електорату, були представлені на парламентському та урядовому рівнях, в місцевих органах влади. Спроби повернутися на верхній щабель української політики для них завершувалися невдачею, тож нині вони перебувають у становищі партій-лузерів. Їхні регіональні організації у більшості випадків припинили своє існування, а кадровий ресурс перекочував до більш успішних політичних проектів.

Ще одна група політичних аутсайдерів – партії-паразити, пристосуванці, які для створення уяви про свою діяльність мають мінімально необхідну регіональну мережу і одного чи кількох відносно відомих в політичному середовищі діячів. Вітчизняні експерти подібні структури ще називають «диванними» партіями, оскільки вони по суті це об'єднання вузького кола людей чи бізнес-структур, метою яких є лобіювання бізнес-інтересів, або банальне заробляння грошей. Не маючи реальної громадської підтримки, а що головне, реальних активістів – такі "об'єднання громадян" тільки *віртуально* здійснюють свою діяльність, "сидячи на дивані" і пишучи прес-релізи [13].

Такий тип організацій зараховують до «кишенькових» партій – структур, створених окремими політиками як прояв особистих амбіцій, власного піару, з метою просування до депутатського мандата чи посади в органах місцевого самоврядування. Понад два десятка подібних партій присутні в політичному процесі саме завдяки фігурам їх лідерів та їх намірів утриматися на відповідному політичному рівні. «Зірковий час» подібних проектів припав на постпомаранчевий (2005-2010 рр.) період, і мав свої прояви як у «помаранчевому», так і «біло-голубому» політичних таборах. Основний зміст їхньої діяльності: бурхлива імітація роботи, формування особистого іміджу «правдоборця», позиціонування свого політичного утворення як потенційної альтернативи тогочасним лідерам електоральних симпатій. Насправді, це був спосіб підігравати політичним мегаструктурам з метою задоволення особистих чи корпоративних інтересів, далеких від декларованих цілей.

Значна частина дрібних партій взагалі не подають ознак політичної роботи. Формально вони мають необхідний для зареєстрованої структури набір атрибутів: назву, статут, партійну програму, банківський рахунок, юридичну адресу і, чи не найважливіше, партійну печатку. У реальному політичному житті вони не помітні, або ж їхня діяльність є віртуальною. При цьому сама назва, ідеологічна платформа, програмні засади та ймовірна регіональна мережа є достатньо умовними категоріями їхнього існування. Адже абсолютна більшість програм вітчизняних політичних партій не мають конкретного прикладного характеру і є необхідним формальним набором стандартних заяв та побажань, відірвані від реального життя [11; 12]. Такого типу політичні структури авторитетний вітчизняний науковець М.Кармазіна визначила як fake-утворення (fake-партії) – несправжній, уявні утворення [4], мета діяльності яких –

відволікання уваги електорату, відбирання голосів у реальних кандидатів на депутатські мандати, забезпечення висування до складу виборчих комісій «керованих» представників.

Типова фантомна партія, окрім реєстраційних документів, представлена формальним лідером, технічними, часто найманими, спеціалістами з комунікацій та мінімальною кількістю зареєстрованих регіональних організацій. Як показала практика, головна мета таких політичних об'єктів – разове чи періодичне використання їх назв і віртуальних ресурсів в ході виборчих кампаній. Умовність існування партій-фантомів дозволяла лідерам або ж власникам подібних організацій вдаватися до різноманітних маніпуляцій та міжпартійних торгів, щоб своєю номінальною участю засвідчити нібито підтримку даної політичної структури конкретному виборчому суб'єкту.

Особливо популярним такий тип поведінки фантомних партій був на початку XXI століття, коли основні політичні актори розігрували перед виборцем спектаклі із творенням широких передвиборчих об'єднань (блоків, коаліцій) на підтримку конкретних кандидатів – наприклад, на посаду президента, міського голови, депутата у мажоритарному окрузі. Задля творення образу власної політичної популярності лідери провідних партій не цуралися публічно заявляти про підтримку з боку маловідомих чи новостворених політичних структур, керівники яких на паритетній основі ставили підписи під відповідними спільними заявами, угодами деклараціями тощо. Таким чином відбувався процес суспільної легітимації карликових структур, визнання їх партійної суб'єктності. А для голів таких партій чи керівників їх регіональних осередків це був додатковий бонус публічності, який закріплювався відповідними інформаційно-пропагандистськими матеріалами.

Ще одна причина існування фантомних партій – комерційний інтерес, можливість вигідно продати зареєстровану структуру. Особливої актуальності він набув після запровадження пропорційної системи виборів і відповідних норм виборчого законодавства, що вимагали мінімального річного терміну діяльності партії після реєстрації та наявності (хоча б на папері) регіональної організаційної мережі. Попит на уже існуючу (законсервовану) структуру спричинив поява цілих юридичних кампаній, готових запропонувати клієнтам партію «під ключ». При цьому вартість партії залежить від давності реєстрації, кількості регіональних організацій, назви, історії, репутації та інших критеріїв». Нові «власники» зареєстрованої політичної партії можуть змінити назву, залучивши популярних політичних осіб створити привабливий партійний проект, що використовуватиметься для досягнення власних цілей [10]. Умовне «гидке качення» може перетворитися на успішний партійний бренд, при цьому його приклад надихатиме інших політичних авантюристів.

Серед політичних партій є й не мало своєрідних клонів і двійників відомих партійних організацій, схожих за ідеологічною спорідненістю чи близькістю назви. Це партії-одноденки, створені для короткого в часі (разового) використання. Їхня діяльність однозначно деструктивна, спрямована на дезорієнтацію виборця і підрив авторитету «оригінальних» партій, а головна мета – вводити в оману громадськість, не несучи за це ніякої відповідальності.

Достатньо ефективним для ряду потужних партійних брендів – суб'єктів виборчого процесу, особливо тих, що перебувають при владі, є технічне використання віртуальних партій для заповнення «їхніми» представниками квот у складі окружних і місцевих дільничних виборчих комісій. Окрім власне своїх партійних членів таких комісій вони ще негласно отримують додатковий ресурс нібито «самостійних» висуванців від невеликих партій. При цьому партійна приналежність прізвищ рекомендованих «фахівців» під час різних виборчих кампаній часто міняється, але зовні формальна сторона подання (жеребкування, квоти, черговість серед партійних

учасників виборчого процесу) таких кандидатур до складу комісій витримується. Така практика має хиби і морального плану – невідповідність ваги і впливу подібних партій реально діючим), і правового – під ним найчастіше реалізується так званий «адміністративний ресурс» – використання правлячими політичними силами владних та фінансових можливостей впливу на суспільну думку та політичний вибір електорату. Вона ж у значній мірі нівелює відкритість та змагальність політики.

Реєстр політичних партій показує, що частина маловідомих структур має юридичні адреси центральних офісів за місцем проживання їхніх керівників навіть не в обласних центрах, а невеличких містах чи сільських населених пунктах. Наскільки впливовими могли бути такі структури – питання риторичне. Хоч в останні роки експерти не відкидали перспективи розвитку саме регіонально зорієнтованих проектів [9].

В українській практиці відомі випадки, коли політичні проекти місцевого рівня переростали в успішні всеукраїнські партії. Приклад сходження на політичний олімп донедавна правлячої в країні Партії регіонів, що розпочинала своє існування саме як регіональна політична лобістська група, спонукає окремих місцевих політиків до розвитку саме таких структур. Ще один успішний проект – партія «Об'єднання «Самопоміч» львівського мера А.Садового, була зареєстрована у 2012 році, а через два роки увійшла до парламенту. Тож у багатьох регіонах країни, в контексті підготовки до проведення місцевих виборів 2015 року, розгорнулася активна робота по формування подібних політичних проектів, як першого кроку до виходу на всеукраїнський рівень [8]. Не випадковим є і той факт, що за останніх півтора року були офіційно зареєстровані 66 нових політичних структур: 39 партій у 2014 р. та 27 – у 2015 р. При цьому у Комітеті виборців України констатують характерну деталь – більшість новостворених партій не ведуть жодної інформаційної роботи на місцевому рівні, про них немає згадок в місцевих ЗМІ і вони досі не розпочали активну діяльність [8].

Наведені вище характеристики фантомних партій не є вичерпними. Але ми прагнули показати стан частини українського політичного задзеркалля, що стоїть на перешкоді конечної потреби модернізації української партійної системи.

Співвідношення партій, що здійснюють безпосередню політичну діяльність із партіями-невидимками поки що не на користь перших. Навіть за умов прогнозованого у недавньому минулому формування двопартійної (з домінуванням партій-гегемонів) чи блокової (правлячий-опозиційний партійні блоки) системи більшість партій-карликів залишалися на політичному полі, незважаючи на очевидність їхньої негативної дії. Спроби позбутись їх адміністративними методами через перереєстрацію, перевірку практичної діяльності та інші подібні заходи, що мали місце після 2001 року, виявилися неефективними. Та й запит лідерів партійно-політичного процесу на використання подібних структур поки що залишається сталим.

Збереження існуючого стану шкодить самим основам партійного життя. Адже підривається довіра в громадян до самого інституту політичних партій, до їхньої можливості через активну участь у партійній структурі мати перспективу реального впливу на діяльність державних органів, сприяти розвитку системних елементів громадянського суспільства. Водночас, вузькі партійно-ідеологічні чи корпоративні інтереси провідних політичних сил, що не гребують технологічно використовувати можливості «фантомних» партій, переважають номінальний принцип відкритої між партійної боротьби, поки що віддаляють вітчизняну політичну систему від загальних європейських стандартів політики.

1. Єдиний реєстр політичних партій [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drs.gov.ua/show/202> перегляд 12.5.2015

2. Закон України «Про політичні партії» від 5 квітня 2001 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2365-14>
3. М. Кармазіна Чи є партії агентами демократії // Дзеркало тижня. – 2012. – №1. – 1-13 січ.
4. М. Кармазіна Fake-утворення і тоск-об'єкти у контексті виборів до Верховної Ради України 2012 р. / Парламентські вибори 2012 року в Україні. Наукові дослідження. – К.: ІПЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2013. – С.39-47.
5. Л.П. Кобута Парадокси української багатопартійності: партії-невидимки / Л.П.Кобута // Актуальні проблеми сучасної політики. Матеріали III міжвузівської науково-практичної конференції молодих політологів, 11 листопада 2011 р. – Рівне: РГДУ, 2011. – 105-107.
6. Л. Кобута Партії «другого ешелону»: зміст і характер діяльності / Лариса Кобута / Молодь в євроінтеграційних прагненнях України / Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, Івано-Франківськ, 20 лютого 2014. – Івано-Франківськ, 2014. – С.169-173.
7. На даний час в офіційному реєстрі політичних партій України п'ять структур: Українська селянська демократична партія, Партія зелених України, Демократична партія України, Соціалістична партія України, Політична партія Українська платформа «Собор» ведуть свій відлік існування ще з радянського минулого (1990-1991 рр). Див: Реєстр політичних партій, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://drsu.gov.ua/show/202> перегляд 12.5.2015
8. Основні висновки опитування регіональних експертів КВУ «Півроку до місцевих виборів: нові гравці та старі проблеми» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.cvu.org.ua/nodes/view/type:news/slug:Pivroku_do_miscevyh_vyboriv_novi_gravci_ta_stari_problemy (перегляд 21.04.2015)
9. Л. Петренко «Анатолій Романюк: В Україні відсутня політична культура компромісу» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gartua.io.ua/s214944/anatoliy_romanyuk_v_ukraeni_vidsutnya_politichna_kultura_kompromisu (перегляд 04.10.2012)
10. О. Радчук Місцеві вибори 2015 року: гра в рулетку за старими правилами / О.Радчук / Фіртка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://firtka.if.ua/?action=show&id=76558> (перегляд 12.05.2015)
11. Порівняння програм політичних партій / Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/articles/2014/10/21/7041350/> (перегляд 21.10.14).
12. Програми 99% партій відірвані від життя – експерт А.Біденко / Gazeta.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://gazeta.ua/articles/politics/_programi-99-partij-vidirvani-vid-zhittya-ekspert/489541 (перегляд 27.03.2013)
13. С.Сірий «Диванні партії» безпорадність чи гра на Януковича / С.Сірий / Українська правда [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pravda.com.ua/columns/2012/02/3/6950303/>
14. Центральна виборча комісія [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/wp001>. (перегляд 2.12.2014)

The paper deals with the problem of quantitative and qualitative functioning of the political parties in modern Ukraine. It studies particular political structures which avoid their active political positioning, have an unsystematic, sporadic character of their political activity, and imitate their active participation in the political life. Existence of the “phantom” parties in the Ukrainian political system has destructive influence on the development of the whole Ukrainian party system, as it withholds the necessary qualitative changes of the political process.

Key words: election, activity imitation, party, party system, phantom parties, fake.

Рассматривается вопрос количественного и качественного функционирования политических партий в современной Украине. Обращено внимание на особые политические структуры, которые избегают активной политической позиции, отличаются не системным характером партийной деятельности, имитируют участие в политической жизни. Наличие фантомных партий деструктивно влияет на развитие украинской политической системы, замедляет необходимые качественные изменения политического процесса.

Ключевые слова: выборы, имитация активности, партия, политическая система, фантомные партии, фейк.

СОЦІОЛОГІЧНІ ОПИТУВАННЯ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПОЛІТИЧНОГО МАНІПУЛЮВАННЯ

У статті розглянуто процес маніпулювання громадською свідомістю за допомогою соціологічних опитувань. Проаналізовано умови впливу опитування громадської думки на електоральну поведінку, а також який ефект результати соціологічних досліджень матимуть стосовно поведінки виборців.

Ключові слова: політичне маніпулювання, соціологічні опитування, респондент, рейтинг, «демобілізація електорату».

Щодня в мас-медіа людям показують результати соціопитувань, які вказують нам лідерів та аутсайдерів політики та бізнесу, ринку товарів та послуг, впливають на свідомість силою громадської більшості. За допомогою вдалого застосування соціологічних досліджень, можна підняти власний непоказний рейтинг та імідж, а також потіснити конкурента. Тому застосування результатів соціопитувань можна розглядати як політичну технологію.

Політична технологія — це система засобів, технік послідовного досягнення бажаного результату в тій чи іншій сфері політичної діяльності. Базові політичні технології стосуються погляду, дії великих груп або й усього населення країни. Це — опитування громадської думки, референдуми, вибори [5].

У даній статті нас цікавитиме чи може опитування громадської думки впливати на електоральну поведінку, адже громадська думка є важливим соціальним інститутом та атрибутом громадянського суспільства. Вона постає як вияв суспільної свідомості у формі надіндивідуальних суджень й установок, пов'язаних з оцінками певних суспільно значимих подій та явищ дійсності, пропозиціями вирішення або й вирішенням найрізноманітніших соціальних проблем.

Зважаючи на непересічну роль виборів як демократичного способу формування вищих державних органів влади, елементу самоорганізації політичної системи, досить актуальною постала проблема виокремлення специфічного вияву громадської думки, локалізованого вирішенням проблем формування органів державної і муніципальної влади — електоральної громадської думки. Методом її виявлення слід вважати строго обумовлену та регульовану виборчим законодавством процедуру таємного голосування, результати якого носять імперативний для органів влади характер. Поряд з електоральною громадською думкою потрібно виділити окреме поняття вибірково-опитувальної громадської думки для позначення оцінок та суджень про головних суб'єктів виборчого процесу, що виробляються під час виборчих перегонів та виявляються за допомогою вибірових соціологічних опитувань [6].

Зростання конкуренції у політичній сфері, часта непередбачуваність результатів майбутніх виборів, посилюють попит на дослідження суспільної думки на кшталт політичних уподобань тощо. Знання реальної електоральної картини дозволяє впливати на її динаміку у потрібному для суб'єкта виборчого процесу руслі. Тож опитування суспільної думки стали суттєвим інструментом у політичному процесі, насамперед виборчому.

Одним з головних ефектів опитувань громадськості є створення враження поширеності тих чи інших думок, аж до повного суспільного консенсусу щодо них. Це дає підставу для легітимізації певної лінії поведінки та закріплення співвідношення сил, що формують її або формуються нею.

І тут ми маємо справу з двома випадками. У першому опитування лише фіксують поточний стан громадської думки з того чи іншого питання. У другому ж, замість того, щоб обирати стратегію, тактику і техніку політичного менеджменту, зокрема ухвалення політичних (науково-теоретичних та праксеологічних) рішень і використовувати відповідні технології втілення їх у практику суспільно-політичного розвитку та державного будівництва, суб'єкти політичного процесу починають використовувати результати дослідження, підганяючи їх під наперед задані параметри. У цьому випадку ми маємо грубе маніпулювання суспільною думкою, що має на меті досягнення чітко окреслених політичних цілей.

Політична маніпуляція являє собою систему засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку.

Існує чимало способів політичного маніпулювання, в тому числі й за допомогою проведення опитування (справжнього або фіктивного) суспільної думки.

Вибіркове опитування як метод збору інформації є одним з найбільш популярних та теоретично обґрунтованих в соціології, маркетингу, політичних дослідженнях. Воно передбачає безпосередній або опосередкований збір первинної вербальної інформації про різні аспекти суспільного життя та дозволяє визначити не лише коло питань, що хвилюють респондентів, але, наприклад, оцінки певних суспільних явищ та процесів. Український дослідник Ю.П. Сурмін вважає вибіркові опитування найпопулярнішим сьогодні методом вивчення громадської думки [9, с. 38].

Маніпулювання результатами опитувань суспільної думки може мати різних адресатів. Це можуть бути, наприклад, суб'єкти політичного процесу, які, за допомогою фіктивних або недостовірних досліджень, повинні бути переконані у необхідності фінансувати чи сприяти реалізації тих чи інших проектів. У цьому випадку між замовниками опитувань і дослідниками існують, як правило, прямі контакти, а характер таких відносин здебільшого непублічний [4, с. 28].

Але найчастіше адресатом маніпуляції опитувань суспільної думки стає вона сама. Зрозуміло, що канали комунікації у цьому випадку повинні бути якнайширші, тут мова в першу чергу йде про засоби масової інформації, насамперед електронні.

Часто результати соціологічних опитувань, оцінки виборцями шансів на перемогу певного кандидата, опитувань експертів тощо подаються у вигляді рейтингів (від англ. rating – «оцінювання») – наочних, числових відображеннях того співвідношення сил, що існує між різноманітними об'єктами, зокрема, між політиками і політичними партіями [4, с. 213].

Електоральна соціологія накопичила значний арсенал різних типів рейтингування: рейтинги відомості, довіри, більшості, впливу, антирейтинги тощо. В українській практиці популярним є «рейтинг проективної електоральної поведінки», що спрямований на оцінку соціальної та електоральної бази політика чи політичної сили.

Найпоширенішим способом вимірювання такого рейтингу є узагальнення відповідей на стандартне питання про те, за кого проголосував би респондент, якби вибори відбулися, наприклад, наступної неділі.

В контексті сказаного постає питання про те, чи можуть результати таких опитувань вплинути на електоральну громадську думку та якою мірою. Серед вчених на сьогодні немає одностайної позиції щодо цього питання. Так, відома німецька дослідниця громадської думки Е.Ноель-Нойман, досліджуючи динаміку електоральної поведінки у ФРН під час виборів до бундестагу, сформулювала теорію спіралі

замовчування та констатувала вплив на формування громадської думки таких явищ як «клімат думок», «зрушення останньої хвилини», «ефект попутників» [8].

Маніпулювання рейтингами соціологічних опитувань є найбільш поширеним видом маніпулювання громадською свідомістю. Адже більшість людей не хочуть, щоб їх голос пропав, і в результаті як правило підтримують прохідні партії, надаючи їм перевагу, навіть перед тими, яким справді симпатизують. Даний принцип був вивчений німецькою дослідницею Е. Ноель-Нойман. Згодом він майстерно використовувався потенційними фаворитами передвиборчих перегонів, які закликали зробити правильний вибір і підтримати прохідну політичну силу. У свою чергу, кандидати із низьким рейтингом шляхом замовлених соціологічних опитувань роздували власний рейтинг, щоб вийти за межі дії даного принципу [7, с. 7].

Протилежною є точка зору українського електорального соціолога Олександра Вишняка, який, підтримуючи низку американських електоральних соціологів, вважає, що «ефекту фургона з оркестром», коли частина виборців починає підтримувати прогнозованого переможця виборів, насправді фактично не існує.

Неможливо точно спрогнозувати вплив соціологічних опитувань та вибудованих за їх результатами рейтингів на різні категорії виборців, оскільки частина електорату дійсно схильна піддаватися впливу високих позицій у рейтингах певного політика чи політичної сили та віддає за них свій голос, проте інколи високі позиції кандидата чи політичної сили мають прямо протилежні результати. На сьогодні вчені констатують існування й іншого, протилежного за наслідками, феномену «демобілізації електорату» високим рейтингом, коли виборці, абсолютно переконані у перемозі «свого» кандидата, просто не беруть участь у голосуванні [2].

Таким чином, соціологічні опитування та вибудовані за їх результатами рейтинги впливають не тільки на перебіг голосування, але й опосередковано на динаміку абсентеїзму – ухилення від участі в голосуванні.

В пункті 10 статті 68 Закону України «Про вибори народних депутатів України» встановлено порядок оприлюднення ЗМІ результатів опитувань виборців, згідно із яким вони «зобов'язані зазначити організацію, що проводила опитування, час його проведення, кількість опитаних, метод збору інформації, точне формулювання питання, статистичну оцінку можливої похибки» [1].

Під час оприлюднення результатів соціологічних опитувань обов'язково повинні зазначатися дати його початку та закінчення, адже найчастіше при публікації результатів зазначають лише місяць його проведення, і якщо протягом місяця сталися якісь істотні політичні події, то дані при публікації можуть виявитись застарілими. Можливим технологічним прийомом викривлення результатів соц. досліджень може бути неправильне формування вибірки, що впливає на її репрезентативність. Поширеним зловживанням є перенесення результатів якоїсь спеціальної групи на весь масив. Прикладом використання такого прийому можуть бути інтерактивні опитування громадян певними ЗМІ або Інтернет-сайтами, лояльними до конкретних політичних сил.

Мета політичного маніпулювання - отримання, реалізація і збереження влади. На нинішньому етапі життя українського суспільства такі цілі досягаються шляхом виборів. Успіх на них неможливий без значної суспільної підтримки (якщо не брати до уваги приклади прямої фальсифікації результатів голосування). Відповідно – цілі маніпуляторів зводяться до формування у виборців думки обов'язково підтримати певну політичну силу. Маніпулятор має вгадати соціальні очікування і запропонувати оптимальний образ кандидата чи програму [3].

Отже, необхідно наголосити на тому, що маніпулювання за допомогою соціологічних опитувань є найбільш ефективним, коли суспільство відповідає кільком

необхідним умовам. У першу чергу це висока залежність громадської думки від інформації, що виходить з офіційних джерел.

Якщо ця умова виконується, то соціологічні дані, поширювані через лояльні до влади інформаційні канали сприймаються суспільством як компетентне знання, яке великою мірою відображає дійсність і заслуговує на довіру. Якщо ж рівень довіри суспільства до відповідних каналів низький, то і інформація, ними поширювана, сприймається значно критичніше.

1. Про вибори народних депутатів України [Текст]: Закон України від 25 березня 2004 року № 1665-15 (із змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1665-15>
2. Бабак М.П. Рейтинг як комунікативна технологія пропаганди [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1353>.
3. Нальотов Андрій. Вибірчі технології як чинник впливу на масову свідомість [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=1&n=77&c=1811>
4. Ольшанский Д.В. Политический PR [Текст] / Д.В. Ольшанский. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
5. Прасюк О.В. Вибіркові соціологічні опитування громадян під час виборів як політична технологія впливу на процес формування електоральної громадської думки [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://naub.org.ua/?p=819>
6. Проскуріна О.О. Політичне маніпулювання в контексті виборчої кампанії в Україні 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/Polzap_2012_6_8.pdf
7. Стоякин Василий. Манипуляция рейтингами как избирательная технология [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.analitik.org.ua/sociology-and-media/3fa8f615b1edf/>.
8. Сурмін Ю.П. Теорія громадської думки [Текст] : курс лекцій. / Сурмін Ю.П. – К.: МАУП, 1999. – 72 с.
9. Політологія: Навч. посіб. / М. П. Гетьманчук, В. К. Гришук, Я. Б. Турчин та ін.; За заг. ред. М. П. Гетьманчука. — К.: Знання, 2010. — 415 с. [Електронний ресурс]. – режим доступу: <http://westudents.com.ua/glavy/52914-44-politichn-tehnolog.html>

The article deals with the process of manipulating public opinion by the opinion polls. Conditions of influence public opinion polls on electoral behavior and the effect public opinion polls have regarding voter behavior.

Keywords: political manipulation, polls, respondents ranked "demobilization of the electorate."

В статье рассмотрен процесс манипулирования общественным сознанием с помощью социологических опросов. Проанализированы условия воздействия опроса общественного мнения на электоральное поведение, а также какой эффект будут иметь результаты социологических исследований относительно поведения избирателей.

Ключевые слова: политическое манипулирование, социологические опросы, респондент, рейтинг, «демобилизация электората».

УДК 32 (477): 316.46

ББК 66

Тетяна Мадрига

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ ФІЗІОГНОМІКИ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ СУЧАСНИХ ПОЛІТИЧНИХ ЛІДЕРІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджується роль невербальної комунікації у процесі вдалого позиціонування у сучасному інформаційному просторі, а також вивчається взаємозв'язок між якостями характеру людини, її зовнішністю та характером прийняття нею рішень на прикладі сучасних політичних діячів в Україні.

Ключові слова: фізіогноміка, візуальна характеристика, політичний лідер.

Формування самоїміджу та вміння себе позиціонувати набуло надзвичайної актуальності в останні роки. Вербальна та невербальна комунікація відіграють важливу роль у створенні привабливого образу, який би викликав позитивне сприйняття і симпатію в певної цільової аудиторії. Однак практика показує, що саме візуальна складова, дизайн одягу і невербальна взаємодія, яка реалізується за допомогою жестів, міміки, поведінки, рухів тіла, манери триматися (кінетика), є найбільш ефективною формою спілкування. Якщо певні рухи завдяки зусиллям і кваліфікованим порадам іміджмейкерів вдається відпрацювати, щоб створити потрібний образ від самого початку контакту з аудиторією, то коректний аналіз рис обличчя та його характерних особливостей, дозволяє отримати багато інформації про людину. За таких обставин спостерігається підвищений інтерес до фізіогноміки, як галузі знань і тлумачень взаємозв'язку між тими чи іншими рисами, деталями зовнішності людини та її характером, певними якостями і емоціями. Отже, предметом вивчення фізіогноміки є обличчя людини.

У даному дослідженні мова йде про особливості фізіогномічного типування як основи визначення природних властивостей та рис обличчя, і можливості фізіогноміки щодо аналізу та прогнозування діяльності сучасних політичних діячів в Україні.

Тлумачення та інтерпретація зовнішності людини були предметом вивчення мислителів з давніх часів (Піфагор, Цицерон, Пліній-молодший, Арістотель). Піфагор, наприклад, відбирав собі для навчання тільки тих, у кого, на його думку, на обличчі відбивалася здатність до наук. Гіппократ використовував фізіогноміку для діагностування і лікування хвороб. Досі, наприклад, збереглося поняття «маска Гіппократа» – так кажуть про людину з запалими очима, гострим носом, блідою шкірою, покритою потом. Все це є симптомами перитоніту.

Арістотель вважається одним із засновників фізіогноміки, можливості якої застосовував для визначення характеру людини та виявлення її душевних якостей. Він вважав, що широкий лоб є ознакою схильності до божевілля, прямі брови властиві людям з м'яким характером, а зрощені – ознака ревнивця.

У відповідності до геометричної форми обличчя об'єкти фізіогномічного типування розділяються на такі три типи:

- доліхоцефали – індивіди з витягнутим лицем, ширина якого у співвідношенні до довжини буде менше 75 %;
- брахіцефали – індивіди з більш округлим лицем, ширина якого становить більше 80 % від довжини;
- мезоцефали – індивіди з перехідним типом обличчя, ширина якого відповідає 70–80 % його довжини.

Характерною рисою доліхоцефалів є перш за все знижена психологічна адаптивність до навколишнього середовища. Але саме в цьому і полягає їх сила. Адже замість того щоб самим пристосовуватись до середовища, такі індивіди намагаються пристосувати середовище до себе, тобто підсвідомо вдаються до нав'язування своєї волі. Саме тому більшість видатних діячів світової політики – доліхоцефали (Барак Обама, Білл Клінтон, Ніколя Саркозі, Уго Чавес). Вони досить рідко змінюють обраний шлях. До того ж такі особистості, як правило, послуговуються абстрактним мисленням, а також є більше схильними до неврозів [7].

Однією з головних властивостей брахіцефалів є хороша психологічна адаптивність та готовність до компромісів заради власної вигоди. У брахіцефалів, як правило, очі, ніс та рот розташовуються ближче один до одного, що у поєднанні з округлою формою обличчя покращує цілісність сприйняття. Брахіцефали постають типовими ситуаціоністами, чудовими оперативниками та відзначаються інтуїтивним складом розуму. Сучасні міжнародні відносини важко уявити без таких представників

даного типу, що постають чудовими комунікаторами та майстрами переговорів, як Сільвіо Берлусконі, Ангела Меркель, Кім Чен Ір тощо.

Виходячи з того, що мезоцефали об'єднують в собі два попередніх типи, їх психологічна характеристика буде наближатися до пропорційної норми співвідношення якостей доліхоцефалів та брахіцефалів та залежатиме від домінування одного з даних двох типів в особистості. Як правило, мезоцефали є більш збалансованими особистостями у сенсі сприйняття, відтворення та рефлексування [3]. У сучасній політиці мезоцефальні особистості представлені Гордоном Брауном, Володимиром Путіним, Олександром Лукашенком та іншими.

Важливими елементами фізіогномічного типування є форма обличчя, очі, лоб, брови, підборіддя, ніс, рот, вилиці, вуха.

Кругла форма обличчя належить, як правило, добрим людям, готовим прийти на допомогу. Вони уникають конфліктів та є миролюбивими. Квадратна форма лиця належить прямолінійним, цілеспрямованим, строгим людям, які не терплять заперечень. Люди із трикутною формою обличчя є розумними і талановитими, однак часто схильні до егоїзму та егоцентризму. Трапецієвидна форма обличчя належить інтелекгентним людям, які прагнуть кар'єрного зростання та швидко сприймають нову інформацію.

Очі, як «дзеркало душі», відображають особливості світосприйняття людиною об'єктивної реальності та специфіки побудови планів на майбутнє. Маленькі очі належать замкнутим в собі людям, великі – особам, схильним до лідерства. Бігаючі очі вказують на хитрих людей з поганими думками.

В фізіогноміці по формі і висоті лобу характеризують життєву силу людини, її інтелектуальні здібності. Однак «читати» характер по лобі потрібно виключно тоді, коли людина перебуває в стані спокою. Морщини на лобі визначають темперамент людини. Брови людини дають інформацію про її характер, репутацію, досягнення, стремління прославитися та відображають взаємозв'язок з оточуючими.

Ніс свідчить про розум, особливості роботи з інформацією та пізнавальні можливості. Чим довший ніс, тим більше інтелектуальна людина. Чим ширший ніс тим стійкіша людина. Рот, відповідно до людської фізіології, завжди відповідав за захоплення їжі. Відповідно у індивідів із розвинутим та великим ротом прослідковується чітко виражена, підсвідома настанова на захоплення, привласнення та присвоювання. Це стосується абсолютно всього: влади, слави, грошей, любові тощо. Особи з невеликим ротом мають менше амбіцій, однак схильні до підступності, вони готові задовільнитись меншим, але не будуть брати будь-що.

Підборіддя є показником витримки, стійкості та концентрації. Прямим еквівалентом ударної та просувної сили, закладеної від народження, є нижня щелепа. Цей факт обумовлений еволюційним розвитком людства, під час якого нижня щелепа як єдина рухлива кістна частина черепа, озброєна зубами, відігравала роль головного інструменту захоплення здобичі [2, с. 215].

Ширина щелепи також визначає мобільність та рухливість нервової системи і відповідає за загальну витривалість, особливо якщо йдеться про непрямі зіткнення. В генетичному плані ширина щелепи визначає загальну спроможність нервової системи протидіяти сильним зовнішнім подразникам, що у житті виражається у витримці та холонокровності в умовах психологічних навантажень. Інша якісна характеристика щелепи – її довжина, тобто відстань від нижньої губи до кінця підборіддя. За цією ознакою визначаються вкрай цілеспрямовані, рішучі та тверді характером особистості [7].

Вилиці відповідають за комунікабельність та контактність людини з іншими, готовність до обміну інформацією. Люди з чітко вираженими вилицями люблять спілкуватися, а люди зі слабо вираженими вилицями – мало контактні.

Отже, застосуємо можливості фізіогноміки при характеристиці таких політичних лідерів як Петро Порошенко, Віталій Кличко, Арсеній Яценюк, Олег Ляшко та Семен Семенченко.

Петро Олексійович Порошенко – український політик, підприємець, народний депутат України 3-го, 4-го, 5-го і 7-го скликань, міністр економічного розвитку і торгівлі України (з 23 березня до 24 грудня 2012 року), міністр закордонних справ України (9 жовтня 2009 — 11 березня 2010), член Ради Національного банку України (2007–2014), 5-й Президент України (з 7 червня 2014 року).

У Петра Порошенка квадратне обличчя, що свідчить про мужність, силу волі, суворість та впертість його власника. Цю форму обличчя мають лідери і бійці. Такі люди енергійні, наполегливі, допитливі, рішучі, стабільні, непохитні, наполегливі і вперті. Вони мужні, працьовиті, прагнуть до успіху і загального визнання. Ці люди підпорядковують собі оточуючих і вдома, і на роботі.

Квадратне підборіддя свідчить про те, що такі люди є розсудливими ораторами, які стоять на своїх позиціях та намагаються першими не вплутуватись у конфлікт, діють з позиції захисту [6].

Незважаючи на нервову роботу, у П. Порошенка гладкий лоб, який свідчить про хороше дитинство, відмінне здоров'я та великі шанси кар'єрного зростання. П. Порошенко – один з найбагатших політиків України, який відкрито і з гордістю нарощував свій капітал (кондитерський бізнес «Roshen», авто концерн «Богдан», «5 канал»), пересідаючи з одного урядового крісла в інше. Однак це не стало перешкодою на шляху закріплення за собою іміджу успішної людини, вдалого організатора та управлінця.

Його мислення має практичну спрямованість, відрізняється креативністю в тактичних питаннях. В нього є розвинена інтуїція, яка здебільшого проявляється при вирішенні короткострокових завдань. Даний тип мислення можна охарактеризувати як практичний, творчий, структурований. При реалізації проектів, проявляє жорсткість і цілеспрямованість, стоїть на своєму [6].

Ідеально прямий ніс – ознака спокою, покірливості і терпіння. А носогубні зморшки, присутні на обличчі П. Порошенка підтверджують його комунікабельні якості.

Злегка закруглені брови, віддалені від очей, що опускаються вниз по краях, говорять про великодушність, щирість. Щільність брів свідчить про те, що їх власнику приходится вирішувати багато завдань.

Правильно окреслені губи, які стискаються без жодного примусу, характеризують людину тверду, розсудливу і обережну. А опущені кутики губ підкреслюють чуттєвість натури. Тонкі губи є ознакою великої внутрішньої напруженості, яка періодично виливається гнівом на близьке оточення. Невротик: схильний до переживань подій всередині себе, не виносячи їх на загальне обговорення. «Подовжувачі» (глибокі складки шкіри, що йдуть в низ від куточків рота) свідчать про хижацькі якості, навички захоплення і утримання. У матеріальній сфері життя, це проявлено у вигляді вміння формувати свій фінансово-промисловий пул, відстоювати і збільшувати свою територію [9].

Віталій Кличко – український боксер, політик, громадський діяч, меценат, народний депутат України 7-го скликання, голова фракції політичної партії «УДАР» у Верховній Раді. З 5 червня 2014 року — Київський міський голова. З 25 червня 2014 року — Голова Київської міської державної адміністрації.

У Віталія Кличка продовгують обличчя, яке характеризує його як інтелектуальну, врівноважену, чутливу людину. У нього голова довгастої форми, що є ознакою розвиненого інтелекту і врівноваженості.

Горизонтальні зморшки на лобі свідчать, що людина може досягти значних успіхів у житті, а досягнення Віталія Кличка у спортивній та політичній сфері не викликають сумнівів. Будучи чемпіоном світу із боксу у важкій ваговій категорії, він зумів досягти успіху і в політиці. Якщо спочатку спостерігалась тільки активізація публічної діяльності В. Кличка, то згодом він стає політиком в буквальному розумінні цього слова, очоливши партію «УДАР», яка отримувала значну прихильність електорату на парламентських виборах, та ставши Київським міським головою в червні 2014 р.

Великі, очі характеризують людину передбачливу, терплячу і цілеспрямовану. Контрастно виділені надбрівні дуги видають його напористість, а прямота погляду – прагнення і цілеспрямованість. Густі брови, що наближаються до очей, означають твердий характер, розсудливість і прямодушність. Маленька мочка вуха вказує на недалекоглядність.

Трохи припухла верхня губа свідчить про надійний характер і готовність йти на компроміс. Форма нижньої щелепи говорить про витривалість Віталія Кличка, а нижня частина вилиць – переважання вольових характеристик, жорсткості характеру і твердості рішень [9].

Арсеній Яценюк – український політик, чинний Прем'єр-міністр України.

У А. Яценюка трапецієвидне обличчя з трохи завуженим, але не гострим підборіддям, що свідчить про інтелігентність та чуттєвість. Така людина легко вирішує поставлені перед ним завдання і, як правило, орієнтується на досягнення успіху. У нього генетично закладена велика потреба до загального визнання власної персони, тяжіння до публічності й популярності, значні его-запити. Любить слухати похвалу й компліменти. В А. Яценюка чудова здатність до аналізу довгострокової стратегії, а у своїй діяльності більше робить ставку не на поточну ситуацію, а на місяці й роки вперед [1].

Лоб є індикатором стилю мислення і підходу до вирішення проблем. У А. Яценюка високий лоб, який є ознакою розвинутої сфери сприйняття. В таких людей інтелектуальна робота не викликає страху. Наявність горизантольних зморшок, які знаходяться ближче до брів, є ознакою глибокого розуму. У А. Яценюка низькі брови, які є ознакою швидкості розуму, дій, здатності швидко обробляти інформацію. Такі люди експресивні, часто перебивають співрозмовника, не відкладають на потім роботу, яку потрібно виконати. Роздвоєний підборідок означає капризність. У нього маленький рот і пухкі губи. Це характеризує його як гурмана, і в той же час в ньому присутня необгрунтоване нахабство: він просто приходить і бере те, що йому хочеться [8].

Олег Ляшко – український політик, народний депутат України, лідер «Радикальної партії Олега Ляшка».

У О. Ляшка округле обличчя з трапецієвидним підборіддям. Форма щелепи розповідає про його впевненість і стійкість у поєднанні з цілеспрямованістю в досягненні мети. Проявляє завзятість у відстоюванні своїх ідеологічних цілей. Йому необхідно постійно перебувати в русі. Наприклад, у нього є потреба постійно з кимось вести переговори, проводити наради, шукати і проговорювати різні варіанти одного і того ж.

У нього високий, широкий, округлий, трохи скошений лоб. Це досить імпульсивна людина з методичним мисленням. Для нього, дуже важливо мати можливість доносити до слухача свої ідеї, які б відокремлювали його від інших політичних лідерів. Однак його ідеї можуть бути самоціллю, тобто у нього може не бути потреби в їхній реалізації.

Лінія волосся широка, але переходить в півколо, що свідчить про те, що людина кидає слова на вітер, але виходить «сухою» з будь-якої ситуації. У нього досить великий творчий потенціал. О. Ляшко здатен дивитися на ситуацію під різними кутами, бачити ситуацію в цілому.

У О. Ляшка розріджені в кінці брови, що свідчить про те, що він часто не завершує справи до кінця. Проте він здатен підлаштовуватися під емоції і стан іншої людини, вміє діяти у відповідності з обставинами. Швидко переключається між завданнями. Схильний до театральності, позерства, демонстративної і зухвалої поведінки. При цьому в нього емоційна харизма доволі слабка, однак саме завдяки їй вдається переконувати аудиторію.

Опуклі очі відображають швидку реакцію на зовнішні подразники та здатність до оперативного прийняття рішень на основі власного досвіду та розуміння ситуації. Може ігнорувати переживання іншої людини, але все, що стосується його особистості, сприймає болісно. Ніс проявляє в ньому маніпулятора. Він прораховує стосунки, продумує, як люди поведуться в тих чи інших ситуаціях [5].

Хвиляста лінія рота є ознакою швидкої зміни темпу мовлення. При цьому він підбирає слова, грає ними. Йому властива зміна настрою, часті емоційні перепади. А «галочка» на верхній губі говорить, що людина може увійти в глибоку депресію. Зміщена вправо нижня губа свідчить про підвищений контроль власних дій, пов'язаних з захопленням та споживанням. О. Ляшко часто стискає губи догори, демонструючи зарозумілість і претензію на увагу до власної персони. Подібне відбувається, коли в дитинстві, людині бракувало уваги, не визнавалися його заслуги, не стимулювався особистий розвиток. У таких випадках, дитина починає створювати інформаційні приводи, привертає до себе увагу, через пустощі, конфлікти, бійки, демонструє зухвалу поведінку.

Маленька мочка вуха свідчить про те, що людина не вміє чекати, спочатку робить, а потім думає і часто шкодує про зроблене. Він недалекоглядний, живе сьогодинішнім днем. Любить обіцяти і відкладати на потім, любить надихнути, вміє пристосуватися до нових умов та людей.

Семен Семенченко, народний депутат Верховної Ради України 8 – го скликання, командир батальйону «Донбас» є власником асиметричного обличчя, що свідчить про те, що права півкуля мозку, а відповідно емоції та уява, очевидно домінують над логікою і організацією. Піднятий кут правого ока є ознакою того, що людина досить оптимістична у відносинах і особистих справах. Незважаючи на це, дивиться на свою перспективу в роботі і в громадській сфері з песимізмом та настороженістю. Широка верхня зона голови може свідчити або про те, що він прихильник логіки і міркувань, або про вроджені/спадкові патології.

Випуклий лоб свідчить про розвинену уяву та прагнення до оригінальності. Висота розташування брів над очима розповідає нам про наявність особливостей пам'яті, заснованої на емоційному сприйнятті. А також говорить про те, що у нього немає особливої практики, щоб миттєво оцінювати ситуацію.

Кут нахилу очей може свідчити про те, що Семен Семенченко завжди живе в передчутті та очікуванні труднощів і проблем. Тому поводить себе акуратно і обережно. Асиметрія очей також говорить про його стресові думки, які пов'язані з професійними проблемами. Нависла шкіра на повіках вказує на надмірну зосередженість на зовнішньому світі. Через це він частенько забуває про відпочинок і здорове харчування.

Форма носа також говорить про його емоційність. До того ж у нього присутня така риса характеру як марнославство. Він любить, коли хвалять за його роботу. Своїй роботі він віддає досить велику кількість часу і зусиль. Також його ніс говорить про те,

що він не любить працювати поодиноці. Від самотності у нього з'являється відчуття дискомфорту.

У Семена Семенченка вуха невеликого розміру. Щоб досягти успіху таким людям як правило, доводиться багато і наполегливо працювати, а це часто зумовлює постійне інформаційне перевантаження.

Розмір і розташування рота може свідчити, що перед нами інтроверт (замкнутий, уразливий, занурений у себе, насилу встановлює контакти). Зімкнутість губ визначає його як людину, яка намагається за будь-якої можливості зберегти свою дистанцію від інших, а форма підборіддя характеризує його намагання уникнути конфліктних ситуацій та відкриті протистояння [4].

Таким чином, фізіогноміка дає можливість отримати широкий спектр інформації про людину. Знання ознак та виявлення певних закономірностей фізіогномічного аналізу відкривають нові горизонти в дослідженні особистісних характеристик людини, визначенні її рис характеру та особливостей міжособистісної взаємодії. Наразі можливості фізіогноміки постійно зростають, оскільки активно використовуються іміджмейкерами, політтехнологами для психологічного аналізу та прогнозування діяльності політичних діячів, з метою побудови ефективної стратегії виборчої кампанії тощо.

1. Арсеній Яценюк. Фізіогномічний аналіз [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://vysnovky.com/detector/physiognomy/2322-arsenii-yacenyuk-phizio>
2. Борих Н. И. Основы физиогномики / Н. И. Борих. – М. : АСТ, 1999. – 310 с.
3. Признаки неврозов [Електронний ресурс] / «Психологія» – Режим доступу до матеріалу : <http://>
4. Прозорова М. Фізіогноміст про Семена Семенченка: боїться залишатися сам і чекає від долі підступу [Електронний ресурс] / М. Прозорова // Комсомольська правда. – 2014. – 18 вересня. – Режим доступу: <http://kr.ua/politics/470660-fyzyohnomyst-o-semene-semenchenko-boysia-ostavatsia-odyn-y-zhdet-ot-sudby-podvokhov>
5. Про що розповіло обличчя Ляшка фізіогномісту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.depo.ua/ukr/life/pro-shcho-rozpovilo-oblichchya-lyashka-fiziognomistu-07112015100000>
6. Про що розповіло обличчя Порошенка фізіогномісту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.depo.ua/ukr/life/pro-shcho-rozpovilo-oblichchya-poroshenka-fiziognomistu-31102015105700>
7. Романенко Ю. В. Практичне застосування фізіогномічного аналізу політичних лідерів у міжнародних відносинах [Електронний ресурс] / Ю. В. Романенко, К. Г. Чижик // Панорама політологічних студій. – 2012. – Вип. 8. – С. 23-30. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/Pps_2012_8_5.pdf
8. Складений психологічний портрет Яценюка і Тимошенка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lifenews.ru/news/131372>
9. Фізіогноміка повідала про характер Порошенко та Кличко [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://news.siteua.org/>

This paper examines the role of nonverbal communication in the successful positioning in today's information space and study the relationship between the qualities of human nature and its appearance on the example of modern politicians in Ukraine.

Key words: *physiognomy, visual characteristics, political leader. В статті досліджується роль невербальної комунікації в процесі удачного позиціонування в сучасному інформаційному просторі, а також вивчається взаємозв'язок між якостями характеру людини та його зовнішністю на прикладі сучасних політичних діячів в Україні.*

Ключевые слова: *физиогномика, визуальная характеристика, политический лидер.*

КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА: СУЧАСНИЙ ПОЛІТОЛОГІЧНИЙ ДИСКУРС

Проаналізовані сучасні підходи до визначення сутності та специфіки інституціоналізації громадянського суспільства у контексті західної політології. Визначено спільні тенденції у концептуалізації громадянського суспільства.

Ключові слова: громадянське суспільство, глобальне громадянське суспільство, лібералізм, політичний плюралізм, громадські організації.

Громадянське суспільство чи не єдиний суспільно-політичний феномен, осмислення якого відбувалося крізь призму соціальної еволюції та інституціоналізації державності. Виникнувши ще за часів Античності, форми громадянського суспільства змінювалися, залежно від ступеня збалансованості відносин громади та держави. Пройшовши тривалий шлях поетапного розвитку, проблема концептуалізації громадянського суспільства не втратила своєї актуальності, особливо в межах сучасної західної політології. Адже відсутність консенсусу щодо інтерпретації громадянського суспільства сприяло появі нових припущень і трактувань цього поняття. Американські та європейські вчені дійшли згоди лиш у ліберальному характері та демократичній природі якісного стану суспільства – громадянського.

Метою наукової роботи є визначення пріоритетних та актуальних напрямів концептуалізації громадянського суспільства у сучасній політології та класифікація модерних підходів визначення сутності громадянського суспільства в умовах глобального розвитку.

Різні аспекти функціонування громадянського суспільства лягли в основу наукових пошуків багатьох сучасних авторів. Так, громадянське суспільство у контексті цінностей лібералізму та принципу політичного плюралізму досліджує Дж. Грей [8], Н. Розенблум [10, 11]. Світове та глобальне громадянське суспільство лягло в основу наукового пошуку Х. Булла [6], Дж. Кіна [9], Дж. Сміта [3] та інших. Б. Барбер [5] вивчає громадянське суспільство крізь призму учасницької демократії, а Е. Шилз [4, 12] – у співвідношенні з проблемами національних питань та націоналізму. М. Уольцер [13, 14] сформулював низку ціннісних орієнтирів для сучасного громадянського суспільства. Фундаментальною є праця американських учених Дж. Л. Коена та Е. Арато [1] «Громадянське суспільство та політична теорія» [2], де визначено передумови відродження громадянського суспільства як теорії та практики у сучасному плюралістичному соціумі.

Концептуальні підходи до інтерпретації громадянського суспільства стосувалися різних аспектів: визначення сутності, співвідношення з державою, рис та ознак, проблем «цивілізованого» та «глобального» громадянського суспільства тощо. Незважаючи на різну спрямованість сучасних досліджень, не можна ігнорувати внесок класичних праць. Таких, наприклад, як «Досвід історії громадянського суспільства» шотландського вченого А. Фергюсона [7]. Саме у цьому дослідженні викладено найбільш змістовний аналіз сутності громадянського суспільства, останнє ж у своєму виникненні спирається виключно на принципі самозбереження. На думку автора, людина може бути щасливою лише у соціальному стані. Якісний вимір такого стану забезпечує формат громадянського суспільства. Отже, А. Фергюсон започаткував

традицію позитивної оцінки стану громадянського суспільства, яке є засобом і одночасно ціллю людського добробуту і щастя.

Професор Гарвардського університету Н. Розенблум стала одним із перших сучасних політологів, хто розробив та застосував соціально-теоретичні критерії класифікації моделей громадянських суспільств. Варіантом такого моделювання є виділення авторкою демократичного, посередницького та виборчого громадянського суспільства. Відповідно до тлумачення Н. Розенблум, сучасна інтерпретація громадянського суспільства переважно зосереджена на висвітленні його функціонального потенціалу в аспектах формування громадянських, ліберальних і демократичних цінностей у суспільних взаємодіях. Такі ціннісні орієнтири утворюються переважно під впливом організаційної різноманітності, відкритості й свободи участі індивідів [11, с. 363].

У роботі «Громадянські суспільства: лібералізм і моральні впливи плюралізму» Н. Розенблум визначила головну функцію громадянського суспільства у функціонуванні ліберальної демократії – культивування моральних цінностей [10, с. 540–541]. Авторка сформулювала умови підтримки лібералізму з боку громадянського суспільства:

- дисперсія (розпорошення) приватної власності і таких ресурсів як лідерство та організаційні здібності;
- наявність груп і асоціацій громадянського суспільства, конкурентних до державних установ, у яких виробляються особисті чесноти та моральні диспозиції (якості, переконання) [10, с. 541].

У контексті дослідження можливостей реалізації принципу політичного плюралізму у ліберальному суспільстві англійський політичний філософ Дж. Грей дав власне визначення громадянському суспільству. Автор зазначає, що воно є тією сферою автономних інститутів, захищених законодавством, у межах якої індивіди і спільноти, маючи різні вірування і цінності, можуть мирно співіснувати [8, с. 157]. Беручи до уваги таке твердження, зауважимо, що подібна інтерпретація громадянського суспільства можлива у виваженому суспільстві з ознаками сталого розвитку. Натомість, конфліктне середовище, особливо у розрізі деформованих нині мультикультурних цінностей, виключає основне твердження у трактуванні Дж. Грея – мирне співіснування різних вірувань і цінностей.

У сучасній науковій інтерпретації громадянське суспільство вже вийшло за межі певних країн чи державних утворень. Ставши взірцем ліберально-демократичної традиції, громадянське суспільство набуло глобального виміру. Таким чином, абсолютно обґрунтовано з'явилися концепції глобального, або світового, громадянського суспільства.

Сама ж ідея глобального громадянського суспільства бере початок у концепціях світового громадянства, міжнародної спільноти, світового суспільства. Концепція міжнародної спільноти знайшла своє відображення у роботах Х. Булла. Держави розглядалися Х. Буллом як певні агенти, що соціалізуються завдяки впливу одна на одну. Вони об'єднуються у більш масштабну форму суспільства – глобальну мережу взаємно визнаних неформальних традицій і формальних правил (дипломатичний протокол, посольства, багатосторонні договори, міжнародне право). Ці традиції і закони, що обмежують суверенітет держав, і називаються міжнародною спільнотою, яка є необхідною передумовою сучасного світового порядку [6, с. 7]. Таким чином, міжнародне суспільство існує, коли група держав, усвідомлюючи певні загальні інтереси і спільні цінності, формує суспільство у тому розумінні, що вони відчують себе пов'язаними спільним набором правил у взаємодії одна з одною, і мають відмінності у роботі загальних інститутів.

Сучасні ж прихильники ідеї глобального громадянського суспільства, навпаки, вважають вже міжнародну спільноту частиною світового суспільства, таким чином акцентуючи увагу на загальності останнього та його переважанні у всесвітньому масштабі.

Громадянське суспільство у своїх різних надбудовах – національній, державній, глобальній – спільним має лише понятійно-категоріальну самоназву. Але, наприклад, міжнародна структура громадянського суспільства вже має принципові відмінності від аналогічних інститутів, що функціонують на національному рівні. Британський дослідник Дж. Кін виділив сім тенденцій, які пояснюють генезу структури громадянського суспільства:

- відродження концепції громадянського суспільства у Східній та Центральній Європі і її актуалізація в період посткомуністичних революцій початку 1990-х років;
- вплив нових супутникових і комп'ютерних технологій та комунікацій;
- формування під впливом масових пацифістських і екологічних рухів нової глобальної самосвідомості щодо життя у світі, який потенційно саморуйнується;
- поширення думки про формування нового глобального політичного порядку після розвалу світової комуністичної системи радянського типу;
- значне посилення впливу неоліберальної економічної парадигми і всесвітнє розростання ринкової капіталістичної економіки;
- настрої масового розчарування, і перш за все серед населення країн «третього світу», з приводу обіцяної економічної допомоги постколоніальним країнам;
- посилення тривоги щодо небезпечного політичного вакууму, який утворився в результаті розпаду імперій та держав, і став причиною багатьох громадянських війн в різних куточках планети [9, с. 1–2].

На думку Дж. Сміта, автора роботи «Світове громадянське суспільство? Міжнародні громадські рухи та організації і соціальний капітал», розвиток міжнародних політичних та економічних організацій водночас сприяє активістам у галузі соціальних перетворень у різних країнах, але й вимагає більшої співпраці шляхом поширення їхнього внеску у швидке розповсюдження інтернаціонально об'єднаних громадських рухів [3].

Дж. Сміт вбачає у громадянському суспільстві два глобальні виміри:

- громадянське суспільство як дефініція глобальної інституції, яка охоплює лише ті організації, які ставлять за мету наведення мостів для подолання соціальних і політичних розбіжностей, а не ті, що загострюють їх;
- громадянське суспільство як протиположна державній владі; в історико-політичному контексті – втілення протидії радянському пануванню [3].

Рушійною ж одиницею формування та розвитку глобального громадянського суспільства є міжнародні громадські рухи та організації. Дж. Сміт сформулював чотири вимоги до міжнародних організацій, виконавши які, вони зможуть повноцінно впливати на модернізацію світового громадянського суспільства. По-перше, вони мають сигналізувати про наявність великої кількості міжнаціональних громадських мереж. По-друге, вони повинні забезпечувати нові далекосяжні перспективи для незахищених груп населення та впливати на глобальні політичні зміни. По-третє, міжнародні громадські організації мають сприяти згуртуванню навколо них учасників, як у широкому національному контексті, так і у випадку «слабких інфраструктур» на національному рівні. По-четверте, це вимога допомагати в ініціюванні та супроводі міжнародних публічних дискусій та дебатів навколо глобальних проблем [3].

На нашу думку, ефективність реалізації громадянських ініціатив на глобальному рівні визначає наявність трьох основних факторів: практичне втілення ідей глобалізації;

розповсюдження світової мережі Інтернет; розширення національних та транснаціональних соціальних мереж.

Виокремлена Н. Розенблум модель виборчого громадянського суспільства підтримана теоретиком сучасного егалітарного лібералізму та учасницької демократії Б. Барбером. Американський політолог визначив громадянське суспільство як «приватну» сферу, яка опікується «публічними» благами [5, с. 13]. Дослідник виходить з того, що асоціація громадянського суспільства з діяльністю індивіда у рамках громадських об'єднань не розкриває повною мірою сутність громадянського суспільства. Організації, створювані людьми, можуть мати як суспільно корисний характер, так і екстремістський, агресивний, що входить у протиріччя з нормативно-правовою системою та інтересами більшості суспільства. Партикулярні інтереси сприяють антагоністичності приватно-групових цілей, які часто протиставлені суспільним інтересам. Тому варто розглядати громадянське суспільство саме крізь призму свободи з турботою про загальне благо. Власне Б. Барбер наголошував на ліберальних передумовах формування громадянського суспільства – стан консенсусу та інтеграції спільних дій, наприклад, шляхом виборчого процесу. І, погоджуючись з більшістю дослідників, він ототожнював громадянське суспільство із діяльністю неурядових громадських організацій.

Американський дослідник М. Уольцер у контексті аналізу феномену громадянського суспільства приділив увагу такій його рисі як толерантність, або терпимість. У роботі «Рівність та громадянське суспільство» вчений наголошує, що демократична держава базується і залежить від громадянського суспільства, у якому плюралізм та толерантність є правилами, так як асоціативний світ є «домівкою» для опозиційних тенденцій [14, с. 39]. Автор пояснює, що різноманітні групи за інтересами, інтелектуальні школи, релігійні конгрегації, які в цілому не беруть участі у повсякденних політичних дебатах, є джерелом ідей та способів поведінки для майбутніх політиків. Без цього джерела демократія була б просто певною оболонкою, прийнятною у тій чи іншій мірі, але без глибини та змісту.

М. Уольцер зауважує, що громадянське суспільство не включає державу, воно знаходиться поза межами державної політики, поза владою, поза системою підпорядкування, покарання та державних санкцій. Але громадянське суспільство відкрите для всіх: і для тих, хто володіє владою, і для тих, хто її позбавлений за своїм соціальним статусом. Хоча воно й виникло для захисту людей із другої категорії, усіма досягненнями та привілеями громадянського суспільства все одно можуть скористатися усі без виключення верстви населення.

Торкаючись проблеми суспільних чеснот, М. Уольцер дає визначення громадянським чеснотам – тим цінностям громадянської дії, емоційно-оціночного ставлення до суспільства, його громадян, соціального сприйняття себе у соціальному середовищі, особливого менталітету, які формуються за допомогою безпосередньо громадянського суспільства та його інститутів [13, с. 488–489].

Сучасні політичні дослідники формують концепції громадянського суспільства, не розриваючи їх із концепціями державо- та націєтворення. Безумовно, у більшості країн світу певна нація якщо й не є соціальною основою держави, то здобуває статус титульної або переважаючої. Як наголошує американський політичний соціолог Е. Шилз, нація потрібна громадянському суспільству, насамперед, як консолідуюча основа. Домінуючою спільнотою у національній державі є саме титульна нація. Певною мірою національність виступає як передумова існування громадянського суспільства. Турбота про власну націю підсилює турботу про народний добробут; вона ж підтримує відданість традиціям. Вчений визначає громадянське суспільство як ознаку сучасних

національних держав. Воно спроможне функціонувати, що й робить, незалежно від національної держави, завдяки інтегральній ролі щодо домінантної нації [4].

Е. Шилз сформулював певну суперечливу сутність громадянського стану суспільства. З одного боку, громадянське суспільство наділене функцією протистояння конфліктуючим політичним акторам та застосуванню сили. З іншого – конфліктне середовище з елементами силового тиску придушує волю до якісної трансформації суспільної організації. У суспільстві ж, яке не піддається силовому тиску та погрозам примусу, «жоден сегмент суспільства не може накинати власну політику на увесь соціум без висловленої чи невисловленої згоди інших провідних сегментів цього суспільства» [4].

Зосередження уваги на наслідках протистояння груп та об'єднань, що належать до громадянського суспільства, репресивній державі було закономірним явищем для періоду, коли сила тоталітаризму була підірвана саме завдяки масовим акціям громадянського суспільства. Процес відродження громадянського суспільства описали у своїй книзі «Громадянське суспільство та політична теорія» американські дослідники Е. Арато та Дж. Коен. По-перше, дослідники сформулювали певні уроки для сталих демократій та ліберальних країн:

- по-перше, це дотримання концепції самообмеження;
- по-друге, презентовано уявлення про громадянське суспільство, яке складається не тільки з інститутів, але із соціальних рухів;
- по-третє, наголошено на орієнтації на громадянське суспільство як нову платформу для процесів демократизації;
- по-четверта, визначено вплив громадянського суспільства на соціум політичний та економічний;
- по-п'яте, запропоновано розуміння того, що звільнення громадянського суспільства не обов'язково є тотожним створенню буржуазного суспільства. Скоріше, мова йде про можливість вибору з багатьох варіантів громадянських суспільств.

Усі зазначені тези вказують на те, що теорія громадянського суспільства не може бути обмежена виключно стадією становлення нових демократій.

Окрім того, у роботі проаналізовано плюралістичний підхід до визначення особливостей громадянського суспільства. У висновку автори зазначають, що глибоко структуроване громадянське з притаманною йому стратифікацією, перетином членств у різних групах та високою соціальною мобільністю є невід'ємною умовою стабільного демократичного державного устрою, гарантією від постійного домінування однієї із груп та виникнення фундаменталістських масових рухів та антидемократичної ідеології. Відмінними рисами концепції громадянського суспільства Е. Арато та Дж. Коена є такі:

- вона передбачає більш диференційовану соціальну структуру не тільки від держави, але й від економіки, а тому може називатися «суспільно-центристською»;
- центральне місце серед інститутів громадянського суспільства посідають сфери суспільної комунікації та добровільних асоціацій;
- інституціоналізація громадянського суспільства представлена як процес, який завжди передбачає стабілізацію суспільних інститутів на основі прав, а також містить у собі іманентну можливість ставати більш демократичним та норми, що ґрунтуються на демократизації [2, с. 520].

Отже, проведений аналіз сучасних політологічних підходів до концептуалізації феномену громадянського суспільства дозволяє визначити спільні тенденції у західній школі політичної науки:

- передумовою якісних трансформацій громадянського стану суспільства у демократичних державах є втілення принципу політичного плюралізму (Дж. Грей, Е. Арато, Дж. Коен);
- умовою подальшої інституціоналізації громадянського суспільства є розвиток ліберальних цінностей у державному будівництві (Дж. Грей, Н. Розенблум, Б. Барбер);
- основною рушійною ланкою громадянського суспільства залишаються громадські організації та рухи (Дж. Сміт, Б. Барбер);
- еволюція суспільно-політичних відносин так чи інакше підштовхує міжнародну спільноту до формування глобального (світового) громадянського суспільства. Цьому також сприяє науково-технічний прогрес у сфері комунікацій та активізація міжнародних громадських рухів (Х. Булл, Дж. Сміт);
- ціннісний вимір сучасного громадянського суспільства формують чесноти толерантності, рівності, ліберальної єдності та національної ідентичності. Саме ж громадянське суспільство покликане реалізувати функцію культивування моральних цінностей (Н. Розенблум, М. Уольцер, Е. Шилз).

1. Арато Е. Відродження, занепад і реконструкція концепції громадянського суспільства / Е. Арато, Дж. Коен // Політична думка. — 1996. — № 1. — С. 25–31.
2. Коэн Д. Л. Гражданское общество и политическая теория / Д. Л. Коэн, Э. Арато. — М. : Издательство «Весь Мир», 2003. — 784 с.
3. Сміт Дж. Світове громадянське суспільство? Міжнародні громадські рухи та організації і соціальний капітал [Електронний ресурс] / Джекі Сміт // Незалежний культурологічний часопис «І». — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/smith.htm>.
4. Шилз Е. А. Нація, національність, націоналізм і громадянське суспільство [Електронний ресурс] / Едвард Альберт Шилз // Незалежний культурологічний часопис «І». — 2001. — № 21. — Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/n21texts/shilz.htm>.
5. Barber B. K. The Search for Civil Society: Can We Restore the Middle Ground between Government and Markets? / B. K. Barber // New Democrat. — 1995. — March/April. — P. 12–18.
6. Bull H. The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics / H. Bull. — N.Y. : Columbia University Press, 1995. — P. 7–10.
7. Ferguson A. An essay on the history of civil society [Electronic resource] / A. Ferguson. — Access mode : <http://www.gutenberg.org/dirs/etext05/8hciv10.txt>.
8. Gray J. What Is Living in Liberalism? / John Gray // Post Liberalism : Studies in Political Thought. — London : Routledge, 1993. — 264 p.
9. Keane J. Global Civil Society? (Contemporary Political Theory) / J. Keane. — L. : Cambridge University Press, 2003. — 236 p.
10. Rosenblum N. Civil Societies: Liberalism and the Moral Uses of Pluralism / Nancy Rosenblum // Social Research. — Vol. 61. — 1994. — P. 540–557.
11. Rosenblum N. Membership and Morals: the Personal Uses of Pluralism in America / Nancy Rosenblum. — Princeton, N. J. : Princeton University Press, 1998. — 367 p.
12. Shils E. The virtue of civility: selected essays on liberalism, tradition and civil society / Edward Shils. — Indianapolis, Liberty Fund, 1997. — 365 p.
13. Walter M. Complex Equality / Eds. by R. E. Goodin, Ph. Pettit // Contemporary Political Philosophy. An Anthology. — Malden, 1998. — P. 487–503.
14. Walter M. Equality and Civil Society / Eds. by S. Chambers, W. Kymlicka // Alternative Conceptions of Civil Society. — Princeton, 2002. — P. 39.

Modern approaches to defining the essence and specifics of the institutionalization of civil society in Western political science are analyzed. Identify common trends in the conceptualization of civil society.

Key words: civil society, the global civil society, liberalism, political pluralism, Non-Governmental Organization.

Проанализированы современные подходы к определению сущности и специфики институционализации гражданского общества в контексте западной политологии. Определены общие тенденции в концептуализации гражданского общества.

Ключевые слова: гражданское общество, глобальное гражданское общество, либерализм, политический плюрализм, общественные организации.

УДК 321.7:316.75
ББК 66.050

Світлана Матвієнків,
Юрій Цюпа

ОСОБЛИВОСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ ВІТЧИЗНЯНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ СТАНОВЛЕННЯ ДЕМОКРАТИЧНОГО ПОЛІТИЧНОГО РЕЖИМУ

У статті розкривається суть та особливості політичної культури українського суспільства, аналізується трансформація політичної культури України за умов процесу демократичного державотворення. Дається оцінка значенню політичних культурних чинників в еволюційних процесах державного управління.

Ключові слова: культура, політична культура, демократія, суспільство

Демократизація суспільного життя, зміцнення державницьких засад на українських теренах ставить нові підвищені вимоги до якісних характеристик політичного супроводу цих складних багатомірних процесів. Йдеться зокрема про підвищення уваги до політико-культурних чинників політичного буття як бази ефективних трансформаційних процесів.

Поняття політичної культури – ключове для вивчення та аналізу процесів політичного розвитку. У сучасній Україні розв'язання завдань реформування всіх сторін суспільного життя значною мірою залежить від рівня політичної культури різних верств населення, суспільства в цілому. Політична культура має бути адекватною тим корінним змінам, які відбуваються в економічній і політичній сферах держави [6, с. 26-32]. Демократичне державотворення в Україні, як і в інших посткомуністичних країнах потребує, насамперед ціннісної перебудови та відповідної трансформації політичної культури суспільства.

Багато західних науковців займалися дослідженням політичної культури та її структурних елементів. Зокрема Г. Алмонд, в аналізі політичної культури дотримувався функціонального підходу та розглядав політичну культуру як важливу частину політичної системи, передусім як психологічний феномен. На його думку, кожна політична система є включеною в особливий взірєць орієнтацій на політичні дії, що і є політичною культурою. С. Верба, розвиваючи цю думку, висловив припущення, що політична культура суспільства складається з системи емпіричних переконань, експресивних символів та цінностей, що визначають ситуацію, в якій відбувається політична дія. Вона формує суб'єктивну орієнтацію на політику [1, с. 601]. Також політична культура була об'єктом вивчення таких дослідників як Дж.Грей, А.І. Дженусов, А. Лейпхарт, В. Айхер, Р. Бауер, Є. Вятр, Д. Елазар, С. Ліпсет, Л. Пай, Е. Фром, Ф. Фукуяма, Е. Ціммерман та ін.

Вагомим внеском в аналіз теоретико-методологічних проблем політичної культури стали праці Є. Головахи, В. Григор'єва, В. Матусевича, Н. Паніної, О. Рудакевича та інших українських дослідників, у яких на основі розробок, що стали

класичними, проаналізовано окремі конкретні аспекти феномену політичної культури, особливості її формування і розвитку в Україні, запропоновано її типологію, розглянуто взаємозв'язки між політичною культурою, політичною свідомістю, ментальністю, національною ідеєю тощо [6, с. 26-32].

Політична культура – це поняття, яке найближче підводить нас до розуміння атмосфери політичного життя, специфічної і неповторної у кожній країні і навіть у різних її частинах. Без неї неможливо збагнути, чому певна кількість індивідів обирає ту чи іншу політичну орієнтацію, форму політичної поведінки, чому однотипні політичні інституції по-різному діють або по-різному сприймаються у різних країнах. Тобто, політична культура – це унікальне за складністю і багатством змісту явище, яке має свою внутрішню структуру і систему взаємозв'язків з іншими суспільними явищами. Без вивчення політичної культури неможливо дослідити політичне життя будь-якого суспільства. Можна сказати, що політична культура є матрицею політичного процесу, тобто віддзеркалює діяльність усіх структур політичної системи, виступає складовою політичної сфери. Політична культура присутня у всій сукупності відношень, які складаються між учасниками політичного процесу, здійснює вплив на форми організації державної влади, будову її інститутів, дозволяє правильно і ефективно регулювати відносини між державою і громадянським суспільством, забезпечує соціальний консенсус. Для того, аби визначити зв'язок політичної культури з політичним режимом та її місце в ньому, необхідно розуміти яким чином режим характеризує політичну систему, а також розуміти порядок взаємовідносин громадян, суспільства і політичної влади [5, с. 16].

Як зазначає В. Буцєвицький становлення демократичної політичної культури – це перехід від моноідеології тоталітарного суспільства до ідеологічного і політичного плюралізму. У демократичних суспільствах відбувається діалог політичних ідеологій. Цей діалог відіграє позитивну роль у тому сенсі, що завдяки йому жодна із важливих цінностей не буде забута і не зазнає знецінення [2, с. 48-51]. Політичний плюралізм – це основна риса демократичної політичної культури, яка означає визнання в політичному житті багатоманітних інтересів, цінностей різних взаємозалежних і в той же час автономних соціальних і політичних груп, партій, організацій, виражає їх право і здатність мати власну точку зору з певного питання, багатоманітність позицій і уявлень та їх відображення в системі управління суспільством, діяльності всіх його інститутів, альтернативності у прийнятті управлінських рішень [3, с. 199].

Тобто, можна сказати, що трансформація політичної культури включає в себе трансформацію політичної свідомості і поведінки мас та трансформацію культури діяльності політичних інститутів. Перехід від недемократичної політичної культури до демократичної супроводжується переходом від моноідеології до ідеологічного плюралізму.

Необхідно зауважити, що перехід від недемократичної політичної культури до демократичної – це перехід до автономної участі, яка заснована на можливості вибору і властива розвиненому громадянському суспільству, конкуренції у політиці. Демократична політична культура – це культура громадянського суспільства. Включення громадян у виборчий процес забезпечується наявністю розвинутої демократичної політичної культури, яка дає можливість вільного волевиявлення народу, що має право обирати керівників країни в умовах політичного плюралізму і демократичного вибору [3, с. 200].

Громадянську культуру з певної часткою умовності можна назвати демократичною політичною культурою. Хоча це, безумовно, неадекватні поняття. Але головні ознаки громадянської культури сидементуються в демократичній політичній культурі. Демократична політична культура як частина більш загальної

політичної культури вбирає в себе: 1) усвідомлення наявності певної суспільної потреби; 2) окреслення ідеальних вимірів реалізації такого прагнення; 3) інституціоналізацію демократичних способів реалізації домагання; 4) процес утілення домагання інституційними засобами (вплив на владу або вплив на суспільство засобами влади); 5) зворотний процес впливу практики вирішення суспільних потреб на ідеальний вектор. Таким чином, демократична політична культура розуміється як структурно-функціональне перетворення соціальних потреб на зміст політичного процесу, що визначає її межовий характер як взаємодію політичного і неполітичного [7, с. 6].

Формування демократичної політичної культури у громадян України є тривале досі. Точкою відліку стала та політична культура, яка панувала в українському суспільстві після здобуття незалежності.

На думку Б. Цимбалістого, політична культура українців навіть глибоко фрагментована, бо поділяється на схід та захід, релігійні віросповідання (католики і православні) та велику кількість політичних партій [8, с. 97]. Фрагментарність політичної культури пояснюється тривалою бездержавністю української нації, існуванням у різних цивілізаційних полях.

Можна з впевненістю говорити про те що Основними напрямками трансформації політичної культури є: становлення демократичного типу політичної свідомості, формування політичної поведінки на демократичних засадах, утвердження демократичної культури функціонування управлінських інститутів. На етапі утвердження демократії, коли відбувається впровадження нових інститутів та нових процедур функціонування суспільного організму в практику повсякденного життя, значення мас зростає. Доля цього етапу трансформації безпосередньо залежить від особливостей їх настрою та свідомості. Утвердження політичної демократії, отримання її інститутами необхідної стійкості можливе лише при залученні більшої частини суспільства до цінностей демократії, тобто усвідомлення її масами як найбільш досконалої форми державного устрою у порівнянні з іншими. Формуванню політичної культури демократичного типу перешкоджає нерозвиненість інститутів громадянського суспільства, слабкість політичних партій, їх нездатність впливати на прийняття державних рішень, державний контроль над ЗМІ, низький рівень свободи слова [3, с. 203]. У зв'язку з цим необхідно виділити ті чинники, що сприяють формуванню демократичної політичної культури на сучасному етапі розвитку суспільства. Це лібералізація і демократизація суспільних відносин, унаслідок чого створюються умови для політичної творчості еліти і широких верств населення; пропаганда знань про історичний досвід українського та інших народів і сучасні досягнення світового співтовариства; підтримка різноманітних ініціатив, новацій, експериментів, вивчення і поширення вітчизняного політичного досвіду; залучення науковців до розроблення політичних технологій і програм; поширення джерельної бази формування новітньої політичної культури і створення умов для вияву позитивних тенденцій у політичному житті; законодавче закріплення продуктивних політичних ідей, норм, інституцій та розроблення системи заходів їх повсюдного використання [4, с. 29]. Таким чином, для ефективного та успішного соціально-економічного, політичного і культурного розвитку необхідним є втілення принципу самовизначення особистості, здійснення громадських обов'язків через суспільні зв'язки та демократичні цінності (пріоритет прав і безпечної життєдіяльності людини).

І все ж за роки трансформації значна частина українського суспільства сприйняла основні демократичні ідеали. За роки незалежності зазнали значного оновлення усі структурні елементи – цінності, навички, орієнтації, методи і прийоми політичної діяльності. Суспільство поступово звикає до політичного

плюралізму, до значної диференціації підходів, відкритого висловлювання думок [3, с. 203].

Демократичну політичну культуру можна сформувати лише шляхом перетворення суспільства на справді демократичне, яке надає можливість кожному громадянину вільно брати участь у політичному житті, створює належні умови для розвитку культури та освіти, дбає про духовний і моральний стан населення. Сучасна Україна в черговий раз стала перед потребою реалізації принципу політичного і культурного плюралізму. Тому політична культура нового суспільства, яка формується в Україні, мусить бути культурою злагоди, громадянського миру, пошани до свобод і прав людини.

1. Алмонд Г. Гражданская культура. Политические установки и демократии пяти наций / Г. Алмонд, С. Верба // Антология мировой политической мысли: В 5 т. – М., 1997. – Т. 2. – С.592–611.
2. Буцевіцький В. Проблеми політичної культури в Україні в процесі державотворення / В. Буцевіцький // Нова політика. – 1999. – № 1. – С. 48 – 51.
3. Держко І, Парубчак І. Трансформація політичної культури суспільства в умовах демократичного державотворення / І. Держко, І. Парубчак // ПУТП № 3 (15) / 2013 (розділ "Держава і суспільство") 22 вересня 2013 р. 198- 204 с.
4. Карнаух А. Проблеми становлення сучасної політичної культури в Україні // Персонал. – 2007. – № 9. С. 26–31.
5. Нагорна Л. Політична культура і культура політики: етичні аспекти / Л. Нагорна // Політичний менеджмент. – 2009. – № 6. – С. 14-24.
6. Політична культура сучасного українського суспільства (теоретико-методологічні виміри та суспільна практика) / А. М. Соловей, В. Ю. Штерн // Панорама політологічних студій. - 2012. - Вип. 9. - С. 26-32.
7. Пояркова Т. К. Концепція демократичної політичної культури та основні тенденції її втілення в Україні: автореф. дис.канд. політ. наук / Т. К. Пояркова ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2004. – 16 с.
8. Цимбалістий Б. Політична культура українців / Б. Цимбалістий // Сучасність. – 1994. – № 3. – С. 78–102.

The article reveals the essence and characteristics of the political culture of Ukrainian society, analyzes the transformation of the political culture of Ukraine in the conditions of the process of democratic state. The estimation of the value of cultural factors in the political evolution of the governance process.

Key words: culture, political culture, democracy, society.

В статті розкривається суть і особливості політичної культури українського общества, аналізується трансформація політичної культури України в умовах процесу демократичного государства. Дается оценка значению политических культурных факторов в эволюционных процессах государственного управления.

Ключевые слова: культура, политическая культура, демократия, общество

СОЦІАЛІЗАЦІЯ ОСОБИСТОСТІ ЯК СИСТЕМА ВТІЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ ЦІННОСТЕЙ

У статті проаналізовано сутність, особливості, концепції, етапи та умови політичної соціалізації особистості як способу формування самостійного та соціально активного актора політичного процесу з чітко визначеними інтересами та ідеологічними орієнтаціями. Робиться спроба довести, що соціалізація особистості в умовах глобалізації українського суспільства сприяє втіленню системи політичних цінностей.

Ключові слова: соціалізація особистості, політичні цінності, політична культура, концепція, політична соціалізація.

Сучасне суспільство потребує масової участі громадян у політичному житті, а тому цілеспрямоване політичне виховання набуває особливої актуальності. Оскільки в нашому суспільстві відбувається переоцінка колишніх цінностей, все це потребує особливої уваги суспільства до проблем підготовки людини брати активну участь у політичному житті. Саме тому зростає інтерес до вивчення людини як особистості, її самоцінності, формування її суджень, світогляду, цілей, виникнення нової системи пріоритетів, цінностей та норм соціально-політичного співжиття. «У цих умовах політична соціалізація, яка є важливою складовою частиною загального процесу соціалізації, стала однією з актуальних соціальних проблем. Від правильності й ефективності її розв'язання залежить не тільки морально-етичний стан суспільства, але і його спокій та політична стабільність» [1, с.3].

Метою і завданням дослідження є проаналізувати сутність соціалізації як основи виховання політично активного громадянина та як систему втілення політичних цінностей.

Теоретико-методологічна база дослідження, щодо соціалізації особистості та цінностей спирається на праці таких видатних мислителів: І. П. Акіншева, О. М. Березенська, В. П. Горбатенко, Ю. І. Загородній, В. Кайгер, В. Москаленко, І. О. Парубчак, Л. А. Преснякова, Н. Пробийголова, О. О. Проскуріна, О. С. Шейко та інші.

Соціалізація особистості сприяє розвитку політичної культури, високому рівню політичної освіченості, інтересу до політичного життя країни, бажання в ній жити, які є особливо важливими як для країни, та і для самої особистості. Людині, щоб сформуватись як громадянину, необхідно отримати систему політичних знань, ідей та цінностей, які дають можливість орієнтуватися в політичному середовищі та дозволяють їй активно включитись у суспільну діяльність. Проблема політичної орієнтованості особистості набуває особливого значення в умовах динамізму і різноманітності соціальних зв'язків, плюралізму ідеологій, багатоманітності, невизначеності, амбівалентності і протистоянь.

Політичність особистості це система особистісних якостей, що забезпечують здатність особистості включитись в політичний процес суспільства в якості його суб'єкта. Проявами політичності є, по-перше, політична поінформованість, яка виявляється в системі знань особистості про основні принципи сучасної політики; по-друге, політична позиція особистості, яка виявляється у визначенні нею свого місця в соціально-політичному просторі своєї країни; по-третє, володіння навичками і способами відстоювати інтереси, які пов'язані зі своєю політичною позицією. Отже, актуальним стає питання політичного виховання молоді[9].

Поняття „політична соціалізація” виникло у західній соціальній і політичній психології за аналогією з поняттям „соціалізація” для визначення і описування суспільних процесів, в результаті яких індивід приймає відповідну політичну позицію.

Починаючи з кінця 50-х років поняття соціалізації почали використовувати для описування включення особистості в політику. Першою роботою, присвяченою проблемі політичної соціалізації, була робота американського соціального психолога Г. Хаймана „Політична соціалізація”, яка вийшла в США в 1959 р. З такою ж назвою у 1969 р. вийшла робота Р. Даусона і К. Превіта, в якій представлено детальне теоретичне дослідження цієї проблеми[9].

Політична соціалізація особистості (від. лат. *Socialis* — суспільний) — це свідомий процес засвоєння політичних норм, знань, цінностей, особливостей політичної культури й національної ментальності, що надає можливості індивідові функціонувати як повноправному членові суспільства. Власне, поняття «соціалізація» запровадили у вжиток наприкінці XIX століття вчені-соціологи Ф. Гіддінс та Г. Тард, розуміючи його як «процес розвитку соціальної природи людини», «формування особистості під впливом соціального середовища» [4,с.168].

Визначення змісту поняття „політична соціалізація” залежить від концепції, в якій воно розглядається, від аспекту, в якому аналізується, а також від поставленої мети дослідження. В широкому розумінні політична соціалізація це процес включення індивіда в політичну систему суспільства, в результаті чого у нього формуються особистісні якості, завдяки яким він адаптується до цієї системи. Х. Хайман писав, що задача соціалізації полягає в тім, щоб „добре навчити людей стійкій політичній позиції. Інакше не буде ніякого порядку і, можливо, буде навіть хаос”[7]. Людині, щоб сформуватись як громадянину, необхідно отримати систему політичних цінностей, ідей, в які вона може вірити, і орієнтацій в політичному середовищі, які дозволяють їй адаптуватись до нього.

Політична соціалізація є необхідною умовою функціонування суспільства. Вона є найбільш ефективним механізмом підтримки її політичної системи, її зміцнення і стабілізації. В процесі політичної соціалізації відбувається відтворення інститутів політичної системи, здійснюється спадкоємність найважливіших політичних цінностей.

Витоки концепції політичної соціалізації містяться в ідеях про людину в політиці, які сформульовані такими класиками світової науки як Т. Гоббс, Ж.-Ж. Руссо, Г. Спенсер, М. Вебер та ін. В подальший розвиток цих ідей зробили свій внесок різні напрямки нової політичної науки, якими було трансформовано модель особистості і влади класичної традиції відносно нових умов функціонування політичної системи. Серед них найбільше визначились такі чотири напрямки: системний аналіз політики, теорія конфлікту, теорія плюралізму і теорія гегемонії.

Прибічники теорії „системного аналізу політики”, що має витоки в соціології Т. Парсонса, розглядали особистість як один із засобів підтримки рівноваги у політичній системі. Американські дослідники Д. Істон та Дж. Денніс вважали, що політична система стає фактором політичної соціалізації індивіда з необхідності забезпечити собі стабільне функціонування. Основними вимогами до політичності індивіда в рамках даної концепції є формування реалістичних вимог громадян до влади, лояльність щодо неї, добровільне додержування правил і норм. Представники цієї концепції розглядають політичну соціалізацію як одну із семи функцій політичної системи, яка полягає в тім, щоб формувати у індивідів позитивні установки до влади. Політична соціалізація, на думку представників цього напрямку М. Девіса і В.А. Льюїса, це процес, в якому взаємодіють доброзичливі, але авторитарні політичні лідери і їх вірні послідовники. Результатом цієї взаємодії є утворення політичних цінностей, на основі яких виникає гармонійна система, яка підкріплюється, з одного боку, почуттям поваги

до послідовності у лідерів і, з другого боку, почуттям обов'язку у лідерів по відношенню до підлеглих.

В теорії конфлікту політична соціалізація розуміється як процес привнесення лояльності в групу. Основні агенти соціалізації органи пропаганди (газети, телебачення), централізовані поселення, організації, які представляють груповий інтерес.

В теорії плюралізму, яка знайшла поширення серед американських політологів, політична соціалізація розглядається як процес, який має на меті допомогу індивідові у формуванні власної позиції в умовах багатопартійності. Ідеальна модель політичної соціалізації на рівні особистості містить в собі такі елементи:

- розвинені ідентифікації участі;
- наявність ідеологічних орієнтацій, які визначають прямий політичний вибір особистості;
- знання „правил гри”, особливо терпимості;
- активна участь у політиці.

Успішна політична соціалізація, в процесі якої особистість засвоює партійні настановлення, що об'єднує її з лідерами, вирішує задачу політичного вибору.

Теорія гегемонії розуміє політичну соціалізацію як канал проникнення у свідомість ідеології, яка домінує в суспільстві.

Сучасні розробки теорії політичної соціалізації найбільше здійснюються в руслі таких підходів.

Психоаналітичний підхід базується на ідеї про те, що політична свідомість і діяльність людей є результатом трансформованої дії несвідомих інстинктів, що опосередковуються різними захисними механізмами. Детальний розвиток ці ідеї отримали в класичній для західної психології роботі Г. Лассуелла „Психопатологія і політика” (1980).

Біхевіористський підхід, розглядаючи особистість з боку поведінкових навичок, зміст і направленість політичної поведінки розуміє як результат дії факторів заохочення і покарання або „комплексів підкріплення”. Лідер сучасного біхевіористського напрямку Б.Ф. Скіннер висунув ідею про необхідність формувати, направляти і контролювати все політичне життя суспільства за допомогою спеціально розробленої системи комплексів підкріплення.

Гуманістичний підхід розробки теорії політичної соціалізації ґрунтується на концепції ієрархії потреб і теорії самоактуалізації А. Маслоу. У руслі цього підходу політична соціалізація розглядається як такий процес, що підпорядковується загальним закономірностям процесу самоактуалізації, який розвивається під дією „внутрішньої природи” людини, яка полягає в тому, що потреби участі в політичному житті суспільства можуть виникати лише після задоволення нижчих потреб, тобто на вищому етапі процесу самоактуалізації [5].

Когнітивний підхід розглядає процес політичної соціалізації з боку аналізу таких когнітивних факторів як інтелектуальний розвиток, уявлення, емоційна сфера та ін.

У дослідженні політичної соціалізації поширеним також є підхід, який розглядає цей процес у зв'язку з політичною культурою суспільства. Поняття „політична культура”, так само, як і проблематика, яка пов'язана з ним, увійшли в наукові дослідження в 60-х рр. Піонером цієї проблематики у світовій науці вважають американського дослідника Г. Алмонда. Свою концепцію політичної культури і політичної соціалізації Г. Алмонд вперше сформулював в статті „Порівняння політичних систем” (1956). Політична соціалізація розглядається ним як процес засвоєння політичної культури, яку він розуміє як сукупність зразків індивідуальних позицій і орієнтацій стосовно політичних предметів і подій.

У вітчизняній науці в дослідженні політичної соціалізації найбільш поширеним є культурно-діяльнісний підхід. З точки зору цього підходу політична соціалізація визначається як процес активного засвоєння індивідом ідеологічних та політичних цінностей і норм суспільства і формування їх в усвідомлену систему соціально-політичних установок, які визначають позиції і поведінку індивіда в політичній системі суспільства. При цьому наголошується на значенні активно-діяльнісного фактору в процесі засвоєння індивідом політичної культури. Індивід, який виступає як об'єкт політичної соціалізації, є в той же час її суб'єктом, а тому цей процес здійснюватиметься тим успішніше, чим активнішою буде участь індивіда в політичній діяльності[6,с.66].

Політична соціалізація передбачає всебічне включення громадянина в систему політичних відносин, що забезпечує йому вміння орієнтуватись у політичному просторі й виконувати в ньому певні владні функції. Необхідною умовою засвоєння індивідом політичних цінностей і стандартів, правил поведінки є добровільність цього процесу, формування позитивної психологічної установки, неприпустимими є силові методи нав'язування політичних поглядів, моделей поведінки, ставлення до існуючої влади. В Україні від початку 90-х років така установка формується через зміни в системі освіти, які зводяться «до намагання трансформувати цю систему, адаптувати її до потреб суверенної держави й інтегрувати в міжнародне освітнє середовище»[3,с.131].

У процесі соціалізації індивід засвоює основні політичні цінності, норми, ідеали, політичний досвід суспільства, тим самим забезпечуючи відтворення й функціонування політичної культури суспільства. Під впливом цього процесу формується політична свідомість, необхідна для подальшої політичної діяльності, становлення громадянина та його громадянської позиції, створюється внутрішній план його життєдіяльності. Отже, політична соціалізація передбачає формування політичної позиції індивіда, в поняття якої включаються: «емоційне ставлення до політичних явищ і процесів; переконання щодо політичних явищ, системи політичних цінностей; схильність до політичної діяльності»[8,с.69].

Дослідження процесу соціалізації особи передбачає також врахування й використаних джерел політичної інформації. Достовірна, правдива інформація про політичні події, суспільні проблеми, яку вчасно отримує людина, забезпечує створення у неї стійких, самостійних поглядів на основі вибору, можливості для аналізу отриманих даних, а вони, своєю чергою, формують громадську думку, що впливає на рішення політичної влади тієї чи іншої держави. Про своєчасне забезпечення громадян інформацією має дбати в першу чергу обрана ними й залежна від них влада. «Кожна держава сильна своїми громадянами, їхнім почуттям власної гідності, усвідомленням своїх прав і обов'язків, здатністю їх захищати, довірою до влади. Демократичність політичного ладу в державі значною мірою визначається станом політичної культури людей, шануванням ідеалів свободи, справедливості, порядку» [10,с.156].

У процесі політичної соціалізації в індивіда формується також певна політична позиція, що передбачає певне емоційне ставлення до політичних явищ і процесів, їх розуміння, підтримку окремих гілок влади, політичних сил, партій, об'єднань, профспілок, засвоєння системи політичних цінностей. Формування зрілої особистості з активною життєвою позицією і є кінцевою метою соціалізації. Політична позиція індивіда виявляється в його активній політичній діяльності та поведінці. Саме активне включення індивіда в політичну діяльність, застосування на практиці отриманих знань та навичок дає можливість стверджувати про успішність його політичної соціалізації. Критерієм цієї успішності, як зазначають Ю. Загородній, В. Курило, С. Савченко, виступають також ступінь політичної інформованості особистості, її компетентності,

свідомість, активність, рівень сформованості навичок і вмінь політичної діяльності, оволодіння суб'єктивним політичним досвідом.

Процес соціалізації є безперервним, триває до кінця життя людини. У процесі засвоєння одних політичних цінностей, традицій, ідеалів, зразків поведінки людина втрачає інші, тому рівень політичної соціалізації дослідники визначають, як змінний. На соціалізацію особистості впливають багато політичних чинників (держава, політичні партії та рухи) та неpolітичних (сім'я, дошкільні заклади, школа, армія, церква, трудові колективи, неформальні групи, ЗМІ), які, включаючи молоду людину в систему суспільно-політичних відносин, готують її до засвоєння існуючих у суспільстві норм, цінностей політичної культури, вироблення на їх основі власної політичної і громадянської позиції, спрямовують її політичну поведінку. Морально-ціннісні орієнтації, сформовані в ранньому віці особистості не тільки системою виховання й відповідним політичним кліматом у державі, як правило, є визначальними у поведінці людини упродовж всього її свідомого життя [11].

Зазначені чинники називають агентами або інститутами соціалізації, тобто системою спеціально створених або таких, які склалися природно, установ та органів, функціонування яких спрямоване на розвиток індивідів, вдосконалення їх знань та навичок, насамперед через освіту й виховання. В розвиненому, стабільному суспільстві інститути соціалізації залишаються стійкими, взаємопов'язаними, підтримують усталені традиційні соціальні зв'язки. Сучасні вітчизняні вчені стверджують, що процес політичної соціалізації є сукупністю стихійних і цілеспрямованих дій, об'єктом яких виступають політичні явища, люди, засоби, які, у кінцевому підсумку, визначають рівень політичної культури, політичної свідомості, політичної обізнаності й політичної активності людини [2, с.267].

Традиційно виділяють два основні шляхи політичної соціалізації. Перший передбачає трансляцію політичного досвіду, стандартів, норм, ідеалів політичної культури від покоління до покоління в процесі сімейного виховання, навчання в школі, вузі, через засоби масової інформації. Такий шлях соціалізації забезпечує передачу досвіду, політичної культури від старшого покоління молодшому, забезпечуючи при цьому стабільність та наступність. Другий шлях надає можливість отримання політичних знань із власного досвіду. Це передбачає включення об'єкта соціалізації в політичну діяльність, його участь у політичному житті країни. Дослідження останніх років показують, що активність цього процесу особливо зростає в період соціальної, політичної, економічної нестабільності суспільства.

Сучасні дослідники виділяють чотири основні етапи у процесі соціалізації індивіда:

- рання або первісна соціалізація (від народження до – вступу до школи);
- вторинна політична соціалізація (період навчання в – школі);
- соціальна зрілість (період трудової діяльності);–
- завершення життєвого циклу (від припинення трудової – діяльності в межах офіційної організації до смерті) [11].

Усі зазначені етапи соціалізації взаємопов'язані, залежать від успішності попередніх етапів, мають свої завдання, які реалізуються у відповідний проміжок часу, формуючи систему знань, навичок особистості. Перший етап ставить за мету ідентифікацію особистості з певною політичною спільнотою (державою, нацією). В період вторинної політичної соціалізації людина особливо активно засвоює специфічні політичні знання, уміння. На цьому етапі формується почуття патріотизму, засвоюються такі цінності, як відповідальність і справедливість. Періоду соціальної зрілості повинні відповідати активна участь індивіда в політичному житті країни, виконання різноманітних політичних ролей (виборця, політичного діяча, опозиціонера

тощо). Припинення активної політичної діяльності, заміна її пасивними формами інтересу до політики є характерною для етапу завершення трудової діяльності.

Сьогодні, коли Україна іде нелегким шляхом трансформації суспільства, переоцінки цінностей, перегляду минулих пріоритетів та ідеалів соціально-політичної сфери, виникли значні труднощі в масовій свідомості, що по-різному виявляються: від апатії, аполітичності, розгубленості до виникнення екстремістських настроїв, зневіри та розчарування «в усьому новому».

Отже, політична соціалізація це процес включення індивіда в політичну систему суспільства, в результаті чого формуються особистісні якості, завдяки яким він стає суб'єктом цієї системи та держави в тому числі. Останній та суспільству відводиться завдання забезпечення особистості достовірною інформацією, свободою для ефективної, незалежної реалізації властивих їй якостей, здібностей в процесі суспільно-політичної діяльності, формування нової ціннісної парадигми на основі загальнолюдських, демократичних пріоритетів.

Основний характер політичної соціалізації виявляється в тому, що, по-перше, кожна система має свої культурні особливості, свій набір важливих цілей і цінностей, які вона надає своїм особистостям. По-друге, не тільки політична система, але й режим, економічний лад, особливості державно-правового контексту визначають те, як громадяни будуть сприймати владу, яким буде психологічний клімат в політиці. По-третє, кожному типові політичного устрою відповідає певний ідеал громадянина, від якого залежатиме політична свідомість і поведінка, ступінь активності, ідентифікація з тими чи іншими політичними партіями і групами окремих громадян. Безперервне функціонування політичної системи в умовах змін поколінь в політиці і трансформації суспільства в значній мірі залежить від результатів соціалізації взагалі і політичної соціалізації зокрема.

Загалом, політична соціалізація є складним процесом, детермінованим багатьма факторами як макросередовищем, так і найближчим соціальним оточенням. Фактори політичної соціалізації організуються в складну систему, в яку входять: характер і тип державного устрою, режим, політичні інститути, партії і організації. За допомогою соціальних механізмів ці фактори регулюють і контролюють політичну поведінку індивідів. На особистість здійснюють вплив не тільки власне політичні фактори, хоча вони мають першочергове значення, але й неполітичні умови, в яких відбувається життєдіяльність людини. Вирішальну роль, особливо на етапі первинної соціалізації, відіграє сім'я. До неполітичних агентів, які відіграють помітну роль в передачі політичних ідей, поглядів і цінностей, відносяться групи однолітків, друзі. До агентів політичної соціалізації належать також громадські об'єднання, релігійні організації, церква.

1. Горбатенко В. П. Громадянська освіта як чинник гуманізації суспільства / В. П. Горбатенко // Доба : науково-методичний часопис з історичної та громадянської освіти. — 2002. — №3. — С. 2-5.

2. Жабінець Н. В. Формування ціннісної парадигми постіндустріального суспільства / Н. В. Жабінець // Вісник академії праці і соціальних відносин федерації профспілок України. — К. - 2002. — Вип. 2(15). — С. 232-233.

3. Загородній Ю. І. Політична соціалізація студентської молоді в Україні: досвід, тенденції, проблеми / Ю. І. Загородній, В. С. Курило, С. В. Савченко// — К. : Генеза, 2004. — 144 с.

4. Кіндратець О. М. Формування суспільства сталого розвитку: проблеми і перспективи : монографія / О. М. Кіндратець. — Запоріжжя : Видавництво Запорізької державної інженерної академії, 2003. — 383 с.

5. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы: Пер. с англ. - М.: Смысл, 1999

6. Москаленко В.В. Проблема ідентичності в політичній соціалізації особистості /В.В. Москаленко// Психологія: Зб. наук. праць. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. - Вип. 17. - 2002. - С. 65-70

7. Москаленко В.В. Соціалізація політична /В.В. москаленко// Філософія політики: словник. - К. - 2002. - С. 506-512

8.Пазенок В. Національна гідність як цінність культури /В. Пазенюк// Віче. — 2002. — № 8. — С. 69-71.

9. Політична соціалізація. Режим доступу: <http://uchebniks.net/book/213-socialna-psixologiya-navchalnij-posibnik-moskalenko-vv/21-glava-13-politichna-socializaciya.html>

10. Сіленко А. О. Соціальна держава: тернистий шлях до визнання. Світовий досвід і перспективи України: монографія / А. О. Сіленко, В. А. Коляденко // — К. : ТЄС. - 2002. — 375 с.

11. Скомаровський В. О. Забезпечення прав і свобод людини у процесі соціально-політичного реформування українського суспільства : автореферат дис. ... канд. політ. наук : 23.00.02 / В. О. Скомаровський ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. - Київ, 2005. - 20 с.

The article analyzes the nature, characteristics, concept, stages and conditions of political socialization as a method of forming an independent and socially active actors of the political process with clearly defined interests and ideological orientations. An attempt to show that socialization in a globalizing Ukrainian society contributes to the implementation of the system of political values.

Keywords: socialization, political values, political culture, the concept of political socialization.

В статье проанализированы сущность, особенности, концепции, этапы и условия политической социализации личности как способа формирования самостоятельного и социально активного актера политического процесса с четко определенными интересами и идеологическими ориентациями. Делается попытка доказать, что социализация личности в условиях глобализации украинского общества способствует воплощению системы политических ценностей.

Ключевые слова: социализация личности, политические ценности, политическая культура, концепция, политическая социализация.

УДК 352
ББК 66.011.1

Наталія Шотурма

ІНТЕРНЕТ ЯК МЕХАНІЗМ ЗДІЙСНЕННЯ ДЕРЖАВНОЇ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ПОЛІТИКИ В МІСЦЕВИХ ОРГАНАХ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ

Проаналізовано вплив та роль Інтернету в процесі здійснення державної інформаційної політики в місцевих органах виконавчої влади, розглядаються основні механізми його реалізації в інформаційному просторі.

Ключові слова: інформація, державна інформаційна політика, Інтернет, місцеві органи виконавчої влади.

Сучасна державна інформаційна політика України поступово набуває імперативних ознак в напрямку вдалого соціально-економічного розвитку країни. Нові інформаційно-комунікаційні технології, а особливо Інтернет, є одним з найбільш кардинальних інструментів, що впливають на розвиток суспільства ХХІ столітті. У теперішньому світі інформація є стратегічним національним ресурсом, який виконує все більшу роль у системі державотворення. Науковець О. Литвиненко стверджує, що «у суспільстві починається перерозподіл реальної влади від традиційних структур до центрів управління інформаційними потоками» [12, с. 32]. Одночасно зазначає і такий вчений як М. Кастельс, що «Інтернет є тканиною нашого життя..., а мережі як організаційні практики мають неабиякі переваги через властиві їм гнучкість та адаптивність – принципи якості для виживання й успіху в довіллі, що жваво

змінюється» [11, с. 2]. Застосування Інтернету в державному управлінні дає можливість як надавачу інформації, так і споживачам з рівнем ступені надійності, поширювати та здійснювати інтерактивний доступ до інформаційної сфери, здійснювати персональне спілкування.

Можна зазначити, що розвиток нових інформаційних технологій у другій половині ХХ ст. виявили такі дилеми, теоретичне осмислення яких проявилось в концепціях інформаційного суспільства, авторами яких є З. Бжезинський, Д. Белл, М. Кастельс, Д. Гельбрейт, Ф. Махлуп, Т. Стоуньєр, Е. Тоффлер та ін. Серед вітчизняних дослідників дану тематику розглядали у своїх працях Г. Акопов, Л. Василенко, О. Дубас, В. Кравченко, О. Ємельянов, А. Колодюк, Н. Коритникова, О. Соснін й ін. Огляд наукових досліджень про Інтернет дозволяє дійти висновку, що вчені зробили значний внесок в у розробку даної проблематики. Водночас поки що недостатньо досліджено роль Інтернету як механізму здійснення державної інформаційної політики в місцевих органах виконавчої влади.

Серед основних джерел розвитку інформаційного суспільства на сьогодні є безмежні можливості мережі Інтернет, яка уможливорює співдіяння різних сфер суспільного життя, кожна з яких представляє визначену цінність та керується власними інтересами. Цінність Інтернету зводиться до взаємодії та комунікації. Стандарт WWW (Word Wide Web), який включає можливість проглядати сайти та обмінюватися повідомленнями електронної пошти, був підтриманий консорціумом розробників 17 травня 1991 року. Тому саме цю дату визнається народженням Інтернету в загальноприйнятому значенні. Згідно з даними Gemius Audience, розмір ПК інтернет-аудиторії в грудні 2014 року становила 18 млн. користувачів (real users, віком від 14) [10]. Ці дані дають змогу відзначити про можливість використання Інтернету в державному управлінні як найефективнішого та якіснішого методу комунікації.

Висвітлення діяльності місцевих органів виконавчої влади в мережі Інтернет часто виступало завданням Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств та відомств. Основна робота була здійснена протягом 2000-2003 років щодо розробки нормативно-правових актів, які забезпечують прозорість та відкритість органів влади. Серед них можна відзначити: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI «Про доступ до публічної інформації» [1]; Укази Президента України – від 31 липня 2000р. № 928/2000 «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [3], від 1 серпня 2002 року № 683/2002 «Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади» [4], від 5 травня 2011 року №547/2011 «Питання забезпечення органами доступу до публічної інформації» [2]; постанови Кабінету Міністрів України – від 4 січня 2002 року №3 «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» [6], від 21 листопада 2011 року № 1277 «Питання системи обліку публічної інформації» [5], «Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади», затверджений наказом Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року № 327/225 [7]. У цих нормативно-правових актах встановлюється, що розповсюдження в мережі Інтернет інформацію про соціально-економічне становище в державі, законодавчу та нормативно-правову базу повинно реалізовуватись через електронні засоби масової інформації та власні веб-сайти місцевих органів виконавчої влади. Також розглядається, що мережу Інтернет розглядають не лише як механізм інформування громадян, а й як засіб поступу до «електронного врядування», яке передбачає «створення якісно нових форм організації діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування, їх взаємодію з громадянами та суб'єктами

господарювання шляхом надання доступу до державних інформаційних ресурсів, можливості отримувати електронні адміністративні послуги, звертатися до органів державної влади та органів місцевого самоврядування з використанням Інтернету» [8]. Система електронного врядування є складним комбінованим механізмом, а веб-сайти місцевих органів виконавчої влади – одним із його компонентів.

Згідно зі статтею 15 Закону України «Про доступ до публічної інформації», постанови Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 року №3 «Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади» оприлюднення інформації про поточну діяльність місцевих органів виконавчої влади, виконання програм, планів, чинних чи скасованих нормативно-правових актів, форм та зразків документів, запитів на інформацію, їхні місцезнаходження, поштову адресу, номери засобів зв'язку, адреси офіційного веб-сайту та електронної пошти; інформацію про механізми чи процедури, за допомогою яких громадськість може представляти свої інтереси або в інший спосіб впливати на реалізацію повноважень розпорядника інформації здійснюється в мережі Інтернет як і з метою надання інформаційних послуг громадськості, так і для забезпечення участі громадян на процеси, які мають місце в державотворенні.

Державний комітет телебачення і радіомовлення України здійснив моніторинг контенту 24 офіційних веб-сайтів місцевих органів виконавчої влади на виконання пункту 9 постанови Кабінету Міністрів України від 29.08.2002 № 1302 «Про заходи щодо подальшого забезпечення відкритості у діяльності органів виконавчої влади» та згідно з Порядком проведення моніторингу інформаційного наповнення веб-сайтів органів виконавчої влади, затвердженим наказом Держкомтелерадіо від 12.10.2012 № 273 [9]. Моніторинг проводився за 30 параметрами, кожний з яких відображає окремий вид інформації, обов'язковість розміщення якої на веб-сайтах визначається нормативно-правовими актами. Водночас важливо зауважити, що офіційний веб-сайт Луганської обласної державної адміністрації станом на 15.12.2014 не працює. Крім того, моніторинг інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів Ради міністрів Автономної Республіки Крим та Севастопольської міської державної адміністрації не здійснювався, оскільки вони розташовані на тимчасово окупованій території.

За результатами проведеного моніторингу маємо змогу виділити певні характерні особливості та недоліки. Насамперед, спостерігається очевидне сповільнення позитивної динаміки показників відкритості та прозорості. Найкращими стали офіційні веб-сайти Запорізької та Сумської обласних державних адміністрацій. Зростаючу динаміку інформаційної наповненості можна відзначити Івано-Франківську ОДА.

Системи обліку публічної інформації, які мали бути створені на виконання Указу Президента від 5 травня 2011 р. № 574 «Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації» [2] та постановою Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 р. №1277 «Питання системи обліку публічної інформації» [5] перебувають на початковому рівні, існують не на всіх веб-сайтах, деякі оприлюднені системи обліку оновлюються нерегулярно або містять інформацію тільки про частину документів. Невиконання норми щодо створення та оприлюднення системи обліку публічної інформації докорінно послаблює право громадян на отримання офіційної інформації та перешкоджає становленню практики підзвітності органів влади перед громадськістю. На окремих веб-сайтах немає адреси електронної пошти керівників органів та їх заступників, не оприлюднені базові, натомість вже представлені, матеріали інколи неактуальні, не структуровані у вигляді окремого тематичного розділу або мають низький ступінь навігаційної доступності відповідального за приймання і реєстрацію вхідної кореспонденції тощо. Одночасно

підкреслюємо що, вже подані матеріали інколи неактуальні, не структуровані у вигляді окремого тематичного розділу.

Перевага Інтернету від більшості засобів інформування міститься у великих можливостях взаємодії та зворотного контакту з користувачами. Важливою можливістю веб-сайту є його інтерактивні функції, тобто здатність записувати думки користувача або ймовірність використання його до наповнення веб-сайту [13]. Однією з форм участі громадськості є опитування їхньої думки. Воно є параметром оцінки успіху діяльності місцевого органу виконавчої влади, вивчення громадської відповіді, своєрідного контролю громадських настроїв перед представленням новітньої програми в рамках здійснення чіткої інтерактивної технології. Інтернет-конференції – метод інтерактивного обговорення в мережі Інтернет проблем, які впливають на всі верстви населення, що здійснюються із залученням громадськості або з використанням певного кола заінтересованих сторін. Методами отримання відповідей виступають комп'ютерне голосування та телефонне опитування. Серед інтерактивних функцій, які гарантують двосторонній зв'язок між органом влади та громадянином, можна виокремити про такі можливості громадян: онлайн-форум з обговорення важливих питань суспільства; онлайн-опитування громадської думки; проведення консультацій з громадськістю у формі публічного громадського обговорення шляхом електронних консультацій.

Окрім висвітлення та представлення діяльності місцевих органів виконавчої влади на офіційних веб-сайтах практикуються й інші механізми взаємодії органів державної влади та суспільства. В умовах активного панування інформаційного середовища над життям громадян, важливо приділяти більше уваги перспективі застосування соціальних мереж. На сьогодні вкрай важливо передбачати аналізувати та прогнозувати наміри бажань та зацікавленості публіки, тому використання популярних соцмереж, такі як Facebook, Twitter, ВКонтакті з метою кібер-обслуговування громадян, особистої комунікації та посилення співробітництва з державними органами влади, реагування на потреби громадськості, всенародний аналіз та дослідження помилок, успіху є важливою рисою демократичних перетворень у державі. Попит на потенціал соціальних мереж стає одним з механізмів створення позитивного іміджу місцевих органів виконавчої влади.

Можна зробити висновок, що в Україні загалом дотримується позитивна динаміка використання Інтернету як механізму державної інформаційної політики в місцевих органах виконавчої влади. Інтернет-комунікації відкривають можливості для проявів індивідуальності, використання електронних пошт, пошуку та створення інформації у мережі, сайтів та чатів. Використання інформаційних технологій у процесі формування державного управління наближає громадськість до органів державної влади, дає можливість персонально знаходити інформацію, оперативно брати участь в обговоренні зацікавленою громадськістю проектів рішень, які пропонуються для цього владою.

1. Закон України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 р. №2939-VI [Електронний ресурс] // Законодавство України [сайт]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2939-17>.

2. Питання забезпечення органами виконавчої влади доступу до публічної інформації : Указ Президента України від 5 травня 2011 р. № 547 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.president.gov.ua/documents/13541.html>.

3. Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні: Указ Президента України від 31 липня 2000р. № 928/2000 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>.

-
4. Про додаткові заходи щодо забезпечення відкритості у діяльності органів державної влади : Указ Президента України від 1 серпня 2002 року № 683/2002 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/683/2002>.
5. Питання системи обліку публічної інформації : Постанова Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2011 р. № 1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article%3fshowHidden=1&art_id=244859044&cat_id=244394482.
6. Про порядок оприлюднення у мережі Інтернет інформації про діяльність органів виконавчої влади : Постанова Кабінету Міністрів України від 4 січня 2002 року №3 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3-2002-%D0%BF>.
7. Порядок функціонування веб-сайтів органів виконавчої влади : Наказ Державного комітету інформаційної політики, телебачення і радіомовлення України, Державного комітету зв'язку та інформатизації України від 25 листопада 2002 року № 327/225 [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1022-02>.
8. Про схвалення Концепції розвитку електронного урядування в Україні : Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2010 року №2250-р [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2250-2010-%D1%80>.
9. Аналітична довідка за результатами проведеного моніторингу інформаційного наповнення офіційних веб-сайтів органів виконавчої влади у другому півріччі 2014 року [Електронний ресурс] / Державний комітет телебачення та радіомовлення. – Режим доступу : http://comin.kmu.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=117272&cat_id=112507
10. Аудиторія українського інтернету сповільнила свій ріст – за рік зросла лише на 12% [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://watcher.com.ua/2014/08/19/audytoryiya-ukrayinskoho-internetu-spovilnyla-sviy-rist-za-rik-zroslo-lyshe-na-12/>.
11. Кастельс М. Інтернет-галактика. Міркування щодо Інтернету, бізнесу і суспільства; пер. з англ. / М. Кастельс. – К. : «Ваклер», 2007. – 304 с.
12. Литвиненко О. Інформаційна безпека – складова національного суверенітету / О.Литвиненко // Політика і час. – 1997. – № 4. – С. 32
13. Серенюк А. О. Упровадження технологій електронного урядування в діяльність органів місцевого самоврядування [Електронний ресурс] / А. О. Серенюк // Державне будівництво / Ел. наук. фахове вид. Харк. регіон. інст. держ. упр. Нац. акад. держ. упр. при Президенті України. — 2008. — № 1. — Режим доступу : <http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/db/2008-1/doc/2/22.pdf>.

The influence and role of the Internet in the process of state information policy in local executive bodies are considered the basic mechanisms of its implementation in the information space.

Key word: *information, public information policy, internet, local authorities.*

Проанализировано влияние и роль Интернета в процессе осуществления государственной информационной политики в местных органах исполнительной власти, рассматриваются основные механизмы его реализации в информационном пространстве.

Ключевые слова: *информация, государственная информационная политика, Интернет, местные органы исполнительной власти.*

ЕТНОПОЛІТОЛОГІЯ ТА ЕТНОДЕРЖАВОЗНАВСТВО

УДК 323.1
ББК 66.037

Ivan Monolatii

**POLITICAL PARTICIPATION OF THE ETHNIC ACTORS
OF THE WEST-UKRAINIAN LANDS IN 1867–1914**

The article examines the institutional processes in Austro-Hungary ethno-politics on the rights and needs of ethnic actors, processes, internal and external institutionalization Ukrainian, Polish, Jewish, Romanian and German political actors Galicia and Bukovina. Characterized the legal basis for the formalization of political participation of citizens, policy priorities in terms of ethnic awakening. Traced the genesis of ethnic political mobilization of the catalyst, the ratio defined occupational structure and lines of social division in ethnic terms. Analysis platforms and strategies of political parties created along ethnic lines. Considered factors electoral mobilization and protest participation catalysts competition between ethnonational communities with equal status, variability protect group interests, compromises and consensus of formal and informal ethnic actors.

Keywords: *institutionalization, ethnic actors, political mobilization, protection of group interests, ethnic conflict, interethnic compromis, interethnic interaction.*

The constitutional reforms of the 1860-s that were carried out by the state created the normative and legal basis for the formalization of political participation. The state laid the foundation of the appropriate “institutional design”, reliable mechanisms of social interaction, favorable for constitutional rights and freedoms, ensuring participation of ethnicity bearers in the electoral process, namely, formation of the basis of electoral participation of voters as capable citizens of the state [5, p. 647]. Ethno-national policy of the state harmonizing relations between the state and ethnic minorities, ensuring their rights and implementing a certain ethno-political model was of paramount importance. Its components were legitimation of power, restriction of the amplitude of probable actions of ethnic minorities within formalized legal framework, neutralization of their ethnic separatism and possible claims for power in the country, harmonization of ethnic communities’ interaction and simultaneous formation of ethno-nations [1, p. 72]. However, the state used confrontational methods with regard to “foreigners”. First and foremost, the government practiced imposing and preserving vertical inter-ethnic relations, meeting the interests of the titular ethnic groups at the expense of “foreigners”. The latter, especially Jews who while being on “the way to equality”, had not been yet recognized as a separate ethnic community. That fact testified to a segregation model of ethnic policy applied to them. In the chronotope in question, state authorities pursued an aggressive/attacking policy with regard to group interests of Ukrainians and Jews.

The construction of vertical inter-ethnic relations was reduced to a common denominator positioning the state as an unconditional advocate of the titular / Polish ethno-nation, especially in Galicia. Under those conditions, the state faced a dilemma whether to create opportunities for ethnic minorities to foster their cultural resources, impose social and cultural values of nation-states upon those minorities; or to harmoniously combine those values with “theirs” applying certain policies and methods for this purpose, etc. Such a dilemma reflected orientation of political actors, on the one hand, on implementation of ethno-political model of the state (which was determined by the ruling dynasty and Government); and on the other hand, adherence to compliance of ethnic or political concept of the nation. The dilemma of nurturing / contrasting multiculturalism determined the task, topical to the Habsburg monarchy – pursuit for finding ways that would facilitate absorption in the bosom of ethno-psychological image of “us” of those who got associated with “them” through objective discreteness of ethnic thinking of the titular ethno-nations [10, p. 27-30].

Taking into consideration the fact that political and/or cultural symbols of ethnic communities are their languages, the steady expansion of the functioning of one of them (state)

while limiting the field of publicity of others in the chronotope under study – particularly Ukrainian and Jewish (Yiddish, Hebrew) – was a factor that strengthened the atmosphere of languages competition. Though local governments did not put forward the task of ethnic minorities' assimilation, they pursued discriminatory policies with regard to the language of ethnic majority and "local" languages, providing language preferences only to separate actors – core ethnos (Poles in Galicia and Germans – in Bukovina). Ethno-pluralistic policy of the government encouraged schooling of ethnic minorities. Models implemented by the state in the field of education reflected the strategy of the latter towards Jews and Germans [3, 200-214]. Vienna's ethnic policy in the church and religious segments determined, on the one hand, protection strategies and opportunities for minorities' religious institutions (with simultaneous preferences to dominant Catholic church); on the other hand, traditionalism of ethno-confessional communities and an important role of Christian churches and religious communities in maintaining selfhood/self-identification. The official Vienna maintained persistence in unifying church and religious space of the country. The government's attempts to keep under control certain religious communities and churches – the Jewish community in particular – were a vivid indicator of the government's attacking actions [7, p. 981].

Identity evolution – from religious to ethnic self-identification – resulted in genesis of the ethnic catalyst of political mobilization. Territorial identity was also an important feature of pre-nationalistic period. The territory served as the main gradient and was a factor of an individual's socialization and political mobilization. Collective ideas, group solidarity (as a system of myths and symbols) were not merely "attached" to a certain area; they were formed according to dominant social and political cultural norms. In the absence of its own statehood, in terms of sharing the joint area, Christian (Ukrainians, Poles, Armenians, Moldavians, Romanians) and non-Christian communities (Jews, Kraits) confessional/denominational factor intensified the feelings of ethnic identity of the population. Religious identity remained the demarcation line that divided the population of the region into "us" and "them", saturated interethnic socio-cultural space. Besides social class and territorial identity, confessional identity remained important; therefore, religion usually presupposed ethnicity [4, p. 161-180].

Absolutistic system of administration deprived ethnic groups of political subjectivity in advance, since, in ethnic terms, relations between an individual and the state were determined by religion (particularly in case of Jews). Ethnic and language differences acquired political significance in the mid-nineteenth century, when ethnic ideology began to emphasize the individual identity of ethnic nations, their cultures and languages. This emphasis was made on national values – ethnic interests, security, etc. Rapid spread of their elements was stimulated by literary works that played a significant role in shaping ethnic values. Ideas that became known through prose and poetry gained their opponents or followers within ethnic communities. This resulted in controversy escalation with regard to the formulation of national programs and national myths, particularly those concerning "Tirolians of the East", "Gente Ruthenus, natione Polonus" and the "sacred historical messengership of the gathering of "Russian" lands". Ethnic political mobilization catalyst was used by different political circles, on the one hand, to politicize ethnicity (it determined specificity of ethno-group dynamics); and on the other hand – to steer social protest in the direction of inter-ethnic strife [3, p. 296-299].

Differences between the utmost areal and dispersed nature of the residency of Ukrainians, Poles, Jews and other immigrant minorities, poor social **structuring of** ethnic groups affected the correlation of ethnic occupational structure and lines of social differentiation. A noteworthy feature of the occupational structure of the population was cultural division of labor that separated "us" and "them", as it predetermined the main criterion distinguishing certain communities from the public. A significant factor in the opposition "us – them" was the territory – environment for ethnic communities interaction and ground for desperate struggle for scarce resources, particularly land. The prerequisite for forming mutual, "monochromatic" images of communities that coexisted side by

side (for example, Ukrainians – farmers, Jews – merchants) was a conventional triad: residence, work activity, social “we”-experience. In this respect, economic interdependence of town and country was exceptional; however, it did not change the overall picture of differentiation lines. This was revealed through peasants’ sacralization of land and disregard for trade or even contempt to it. In the dichotomy of “us”/“them” religion played the most essential role, since it was a significant part of *ethnicity bearers*’ everyday life. The dichotomy of town and country was complicated by ethnic and religious confrontation. Due to its communicative function, language of everyday communication integrated introvert linguistic enclaves for its speakers setting them apart from speakers of other languages [2, p. 385-387].

In the linguistic environment, indifference of “others” enlarged rather than reduced ethno-psychological distance of interests between “us” and “them”, since impersonal social order prevented from the formation of zones of ethnic conflicts [2, p. 386]. The coincidence of interests of ethnic and social groups, often antagonistic to one another created prerequisites for the emergence and sustainability of myths, and auto- and hetero-stereotypes in the collective consciousness of each ethnic community in relation to one another. Social differentiation was preserved due to ethnic nationalisms that used ethnic history to develop images of “I” at different levels – (re) production of one’s own history, its appropriation by willful efforts, creation of “our” historical narration. The past wrong-doings catalyzed compensation-evaluation patterns. Ethno-social flavor saturated the definition of “otherness” and revealed itself in oppositions of Jews / Christians, urban / rural communities, the poor / the rich [4, p. 301-307; 3, p. 155-156].

Activities of ethnic parties that articulated ethno-groups’ interests and strategies for their protection reflected politicization of “we”-experiences. This was attached to non-conformism in protecting the rights of “us” generating prevalence of contradictions and conflicts in ethnic communities’ interaction. After all, policy *ethnization* and interethnic conflicts made ethnic parties – conflict groups – perform a functional role. Intermediary-representative functions were performed by party subjects of ethnic majority. On the one hand, they demonstrated priority of ethnic identity over its other types, manifested outside “we”-feeling that promoted institutionalization of ethnic socio-cultural distance; on the other hand, they materialized ethno-national interests, determined strategy and tactics to protect them. Despite the differences in attitudes to the nation-state and vision for the protection of cultural resources of ethnicity, all Ukrainian parties showed unanimity in statehood vision of the future of the Ukrainians [1, p. 75].

New deterministic impulses for the further *escalation* of the process of politicization of macro-social groups resulted in Ukrainian and Polish ethnic revivals and struggle between the two ethno-nations with regard to the problem of the scope of influence on political life in the region. In the chronotope under analysis, Ukrainians and Poles co-existed side by side in different socio-political conditions, but every time they felt distanced from each other, led an offensive policy to “foreigners”. Mutual confrontation and structuring of parties and organizations according to ethnic lines were considered axiomatic, and the structuring of the parties remained one of the decisive factors of ethno-political mobilization. Out-group broadcast of their platforms that implicitly reflected ideological constants of parties’ political players concerning ethnicity issues, “we”-feeling, as well as direct activities of Polish political parties in the Western Ukrainian lands tended to defend their own macro-social interests and transformed them into conflicting groups [8, p. 115].

Equally important was correlation of macro-social forces, formation of new competitive/conflicting sparring “partners” or adjustment of relations of old counterparts, especially in case of Jews. The latter, given their ethnic status and the struggle for civil equality, refused to be a “weapon” of the former in their pressure on the “neighbors”, put forward programs that regulated their interests. An integral component of ethno-political mobilization of Jews presupposed looking for their own national and cultural identity in the diaspora. Thus, the Zionist context became the main dominant of Jewish political life. Political figures of the Jewish community in the Western Ukrainian lands protected the interests of groups in different areas of public life and were not

opposed to groups' experiences of "others". The determining factors that intensified political party identification and structuring of the Jews were discrepancies in their assessment of the prospects of their ethnic group's residency [3, p. 209-210].

The German cultural and socio-political organizations were mostly inert as to political actors' institutionalization. Their environment was politically amorphous because, on the one hand, their institutions functioning in the Western Ukrainian lands at that time were culturally oriented; on the other hand, their work contributed to the preservation of ethnic identity of the Germans in the diaspora without opposing them to the nation-state. Representation of Romanian parties, as well as the German ones, was at a margin of the political figure topped by large landowners who articulated political ideas and ethnic myths. Their "aggressive stance" was directly related to ethnic revival, and, accordingly, to social recovery of local Ukrainians and Jews. As a result, the Romanian national organizations and party offices considered the growing inter-group competition as a threat to their interests [3, p. 214-215].

Variability of the protection of group rights by ethnic political actors proves that each of the ethno-nations was guided by goals that met their interests without taking into account aspirations of "foreigners". Therefore, according to the status of the subjects taking part in this protection, we classify political contradictions as clashes between unequal (Poles – Jews) and equal (Ukrainians – Jews) groups. All conflicts aiming at gaining power as the scarcest resource had the form of manifestations because of the utmost significance of the tasks that their direct participants – the state, on the one hand, and ethnic and political actors, on the other – tried to fulfill. Conflicts between ethno-nations were aggravated by political terror. Its subjects used ethnic terrorism that performed a defense function (similar to "guarding nationalism") of the national liberation struggle of the ethnic majority of the region and had a customized form.

The ethnic factor stipulated various ethno-social contradictions. They gave rise to conflicts that were steadily catalyzed by Ukrainian-Polish competition for land. The Polish colonization of Western Ukraine, including Eastern Galicia, set up the atmosphere of ethnic tension and competition that, in its turn, testified to extrapolating effects and practices of agricultural reforms in the political sphere. Symptoms of ethnic competition for land were seen not only among communities having equal and unequal statuses, especially between Ukrainians and Jews. Impoverishing of Ukrainians, combined with their awareness of the latent political purpose of the government, especially their attempts to artificially adjust ethno-demographic composition of the population, facilitated formation of a new platform mobilizing macro-social groups. This is proved by the fact that the cooperative movement of the ethnic majority of the region began to compete with "foreigners" – namely, Jews and Poles – who had been long dominating in trade and small-scale production. This, in turn, strengthened Ukrainian-Jewish competition which sharpened ethno-social contradictions between ethnicity bearers of both groups. Mutual intersection of ethnic and economic components served as a catalyst of ethno-social struggle for Western Ukrainian towns and cities. As competition for town gave the subjects of ethno-political processes an opportunity to solve their fundamental problems (to fill / strengthen social and cultural space of the cities; expand / retain their influence), their role and tasks in this struggle were predetermined by the status of their communities [4, p. 482-483].

In the economically poor region, the modernization module of the conflict was marked, first, by attempts of Jews and Poles to save economic preferences in urban areas and, secondly, by the efforts of local ethnic majority, aimed at changing their social structure and overcoming its poor structuring. Therefore, an opportunity to change the position of Ukrainians in the contemporary ethno-cultural division of labor urged Jews and Poles to defend their ethnic businesses.

Social and cultural disagreements in ethnic interaction – sometimes growing into conflicts – were caused by both objective and subjective factors. The former included the struggle for the national church under the conditions when ethnic and confessional values were tightly interwoven. The language catalyzing ethno-political mobilization of discriminated groups was another vital

element that galvanized the disputes concerning value differences between the subjects of interaction. Those tendencies found their vivid reflection in the struggle of ethnic minorities for native-**language** instruction at schools. The subjective factors included attempts of the government and Polish political actors to use religion as an additional means of ethnic assimilation of “foreigners” as well as to implement a Catholic version of ethno-nationalism [3, p. 306-307].

In our research, contradictions and conflicts that arose in the process of interaction of ethnic groups are defined as critical aggravation of disagreements in the shared reproduction of social reality by ethnic and religious communities. These differences were based on the violations of cultural values in the ethnic, religious or civilizational contexts which resulted in social status humiliation. In the chronotope under analysis, ethnicity served as a relatively independent conflict-provoking factor, and the growth ethno-national self-consciousness was one of the main causes of conflict in political, economic and cultural fields [4, p. 453-454].

Peculiarities of ethnic political actors’ participation in elections reflected the nature of interethnic relations and determined the character of after-election policy. Election campaigns, analyzed by us, as a rule, tended to polarize and radicalize different groups. This can be exemplified by “Galician elections” did not contribute to stability and **representativeness** of electoral processes. They were also characterized by various signs of so-called election demonstrations – promises to electors, which showed that ethnic leaders were not ready for the realities of post-election political processes. Under the election system of that time, particularly under unstable unrepresentative political process, institutional instability of both the Reichsrat and regional Sejms was combined with attempts of dominant ethnic groups to gain control over institutions without allowing the members of other ethnic communities to share scarce resources (especially power) and solve important social issues [6, p. 177, 185]. As public administration in Galicia, represented by Polish political actors and ethnic elites, abused the established system of election, electoral participation of Ukrainians and Jews was accompanied by a large chain of post election demarche actions – the signing of petitions, organization of meeting, rallies and manifestations.

The introduction of universal suffrage did not change the situation radically, since the preservation of political influence of Poles in Galicia was provided by the special election geometry – a formation of artificially unequal two-mandate electoral districts/constituencies. In this respect, we can claim that the government used the method of “**Jerrymandering**” – a strategy of “selective geography”, which was characterized by redistricting scheme favoring the “majority of minority” [3, p. 393]. In their turn, the subjects of the election campaign, and thus the new election system, proved the existence of stable, but unrepresentative political process.

According to it, one or more weak ethnic groups were subject to the dominant group or the coalition of stronger groups. Therefore, stability was achieved due to domination, and that is why any political process can be called democratic only with regard to dominant groups. The effectiveness of government control as a catalyst of ethnic contradictions can be traced not only in the interaction Ukrainians and Poles, but also that of Poles and Jews. It was proved by their response to the new format of Ukrainian-Jewish relations during the adoption of the new election law and the election campaign to the Reichsrat. Undoubtedly, ethnic political actors influenced the nature and content of these relations. This is convincingly proved by empiricism of the situation under analysis – the participants of the Ukrainian-Jewish alliance had a conscious or subconscious perception of some connection between the level of ethnic tension, on the one hand, and the power of the local Polish administration in Galicia, on the other [9, p. 381-383].

We distinguish several distinctive characteristics in the activities of ethnic political actors: protection of languages, demands to introduce autonomy in its territorial and extraterritorial versions, electoral reforms, favorable conditions for preserving ethnic cultural resources, protection of other groups’ interests. Numerous party institutions or other political figures articulated ethno-nationalism and presented ethnic group interests of ethno-political subjects. On the one hand, objectives for ethnic consolidation, aggregated by ethnic political actors and ethnic leaders,

predetermined behavioral patterns of ethnic groups aiming at obtaining all civic and ethnic rights; on the other hand, the offensive strategy of the central government aimed at integrating subordinate groups into the imperial organism served as a catalyst shaping political behavior patterns of ethnic groups.

Political activities of subordinated groups implied the presence of two main platforms that could help to achieve a compromise – cooperation in building the state and opposition to it. The latter proved to be unacceptable for all ethnic communities – especially for Jews and Germans – in Western Ukrainian lands. In order to obtain parity of rights with the nation-state, all ethnic minorities – without any exception – strove to create favorable conditions for preserving their own cultural resources. That specified the key criterion of their vision of possible compromise between ethnic communities with different statuses – integration into one state as equal subjects of the political nation. Yet, absence of common large-scale campaigns, run by ethnic minorities, aimed at their integration into ethno-political organism of the Habsburg monarchy as equal subjects, lack of mutual support in this process proved that their cooperation was occasional and did not outline dominant trends in bi- or multilateral interactions [1, p. 73].

Interaction of ethno-national communities with the same statuses was modified by interest discrepancies of Ukrainians and immigrant minorities, as well as their mutual response to the attempts of one of the subjects of inter-ethnic cooperation to achieve the goals that contradicted the interests of other subordinated groups, as well as readiness/non-readiness of the latter or their representatives to protect “*their*” interests. Political positioning of dispersed communities was of particular significance, as it indicated response patterns of autochthonous ethnic majority in Western Ukraine. The preconditions for the settlement of ethnic contradictions were awareness of the causes of conflict-provoking relationships with “*foreigners*”, the degree of readiness (for concessions to “*foreigners*” and protection of “*their*” interests”), as well as their refusal to support a third party hostile to the selected partner [2, p. 380].

It specified the key criterion in their vision of interethnic compromise of ethno-national communities with different statuses: integration into “*our*” / “*their*” state as equal ethnic subjects of the political nation. The status-role factor of initiatives was manifested due to diversification of compromise “design” between the status differences of “*foreigners*”. They were achieved by ethnic political actors by means of focusing on proposals regarding changes in the status quo, addressed to the nation-state. One of the planes that facilitated shaping / manifesting compromise between ethno-national communities with different statuses was the part they played in protecting the state against external enemies, or, given the nature of international relations at a particular point in history, proofs of readiness to effectively defend its territorial integrity and sovereignty. Undoubtedly, political loyalty had also laid the groundwork for the compromise of ethnic minorities with a third party participation – political actors from among the titular ethnic group or country. Initiatives to settle ethnic conflicts were formed as a common denominator of two factors: probable correction of relations with third powers – the result of peculiar relations of a possible ally with other ethnic minorities and the state; the depth of bilateral disagreements of the partners, their desire to neutralize social or other contradictions, or vice versa – to acquire positive experience (at least, in terms of emotionless coexistence).

In the studied chronotope, the prospect of harmonious interaction of ethnic communities–holders of equal statuses depended on two factors: mutual readiness of groups or their representatives to cooperate in order to implement essential tasks; out-group expression of empathy [3, p. 395].

Compromises and consensuses of formal and informal ethnic political actors had their own peculiarities. In “*Bukovinian*” plot of ethno-political subjects’ activities in Western Ukraine, we distinguish a special type of tactics of ethnic political actors who had achieved a compromise. In this case, the regulatory function of communities’ inter-ethnic interaction was verified by evolving one ethno-political situation into others – compromise and cooperation. Preconditions for constructive

cooperation of ethnic minorities were created due to internal bifurcation of Bukovinian ethnic groups and increase of the number of ethnicity bearers that represented nonconformist-protective ethno-political behavioral pattern, emergence of their political actors in regional Sejms who tried to achieve consensus with the central and regional government. Features of “Bukovinian consent” give grounds to speak about the presence in the political space of the region of the “Bukovina paradox” – ethno-political situation in which certain political actors (mainly disadvantaged by government/nation-state) of ethnic minorities expressed their protest distancing themselves decisively from making decisions concerning public development of the region. It resulted in stalemate situations of choice/absence of choice for ethnic minorities when both nation-state and the ethnic majority of the area of study sought their loyalty. This testified to the fact that, unlike inert potential allies, true partners formed within the bodies of representative power could be found among political actors who held the same status though belonged to “foreigners”.

Thus, the *Bukovinian compromise* of 1910 can be viewed as an example of political actors’ competition for either elected or appointed positions and, therefore, the need to achieve understanding among candidates representing different ethnic groups. In the context of “the Bukovinian consent”, integrative behavioral patterns of political actors representing Ukrainians, Romanians, Poles, Germans and Jews were quite noticeable. This compromise allowed introducing general, direct and secret ballot based on the principle of national curiae, according to which seats were distributed among Bukovinian ethno-nations in proportion to their population in every curia. Adoption of a new electoral law by the Chernivtsi City Council in 1912 resulting from the “Bukovinian consent” promoted democracy installing Ukrainian, Romanian, German, and Polish national cadaster/inventories [4, p. 537-539].

The “status-role” factor allowed variability of conditions affording to achieve inter-ethnic compromise between Ukrainians and Poles in Galicia. Besides, initiatives of their political actors corresponded to integrative behavior of ethno-political groups they represented. The mutual agreement on rules and procedures of the *Galician compromise* of 1914 was the weakest point of the compromise, whereas the agreement concerning ideological adjustments and values of the dominant elites and the opposition was considered as the most stable point. Hence, taking into account the criterion of stability (“D. Nash balance”) and optimality (“V. Pareto balance”), we can claim that the pre-compromise stage was stable enough, though hardly optimal.

Therewith, their inability to overcome the legacy of the past and the elements of crisis in bilateral relations, acquired during interactions at a specific historical stage, to balance “we” – and “they”-interests were proved by the struggle between the conservative Polish minority and the Polish-Ukrainian democratic majority in the Sejm, the Polish position of bishops in Galicia, as well as statements of Ukrainian and Polish factions in the Sejm and the Reichsrat. We believe that they resulted from lack of consistent commitment of the nation-state and government to finding out reasons for interethnic crisis, including claims of Ukrainians and Poles. These circumstances were supplemented with external factors – the Balkan conflict and the risk of future Austrian-Russian war that created a new political situation in Polish-Ukrainian relations [4, p. 546, 547].

The implementation of the Sejm agreement of 1914 showed that absence of tangible changes in the Polish-Ukrainian relations in Galicia as well as generally dominant antagonism in the relationship of the two ethno-nations testified to the fact that the refusal of the state to meet fair requirements of the ethnic majority of the region crossed out the prospect of achieving consensus and compromise between ethno-nations even in the nearest future. In contrast to harmonization of relations that couldn’t be achieved due to interaction of ethnic minorities and which represented horizontal configuration of compromise, cooperation with the titular ethnic group initiated by ethnic minorities had a vertical direction of fit. Therefore, we classify the compromise of 1914 as artificial, because both Polish and Ukrainian political actors failed to agree without intervention of a third force on which they depended [3, p. 292].

The impact of informal ethnic political actors on the adjustment of group attitudes towards “foreigners” was stipulated by the following factors: membership of intelligentsia in associated groups; active participation in political parties; direct engagement in the process of outlining/shaping ethnic interests; activities of prestigious professional associations; periodicals broadcasting of judgments that significantly influenced the tone of “we”-feeling, their nomination. Intellectuals performed the role of a significant promoter of political culture in the bosom of ethno-nations to which they belonged; therefore, defending their group interests became a determinative trend of their positioning in corresponding ethnic and political processes. Students of regional universities were creators / propagators of certain types of political culture while priests were “educators” of tolerance and direct/indirect creators of sentiment towards “foreigners”.

In the chronotope under analysis, orientations with regard to “others” was developed in three interrelated areas: political identification; “political faith” (ethnicity bearers’ belief that other actors of political life meant good / bad for them, willingness to cooperate with representatives of “other” ethnic groups or to oppose them); orientations concerning “rules” (which value-normative adjustment should be used in the interaction of ethnic and political actors) [4, p. 625-626; 3, p. 308-311]. Unlike formal ethnic political actors, informal ethnic political actors produced their own new mechanisms of self-regulation and values determining the necessary criteria for their activities that went beyond their ethno-social and ethno-political requirements. Besides, informal ethnic political actors had to oppose the established conflict “tradition” of ethnic interaction and stereotypes of competitive political thinking in the bosom of their ethno-nations. However, practical activities of intellectuals and their judgments broadcast outside their strata testified to quite different conclusions: their majority failed to generate new ideas and rise to a new level of inter-cultural interaction, and the scale of the architecture of their political culture that had been proposed by informal ethnic political actors consisted primarily in symbolism. Hence, we can state that their activities were relevant to activist political culture, because active participation of informal ethnic political actors in society had laid preconditions for influencing decision-making with the direct participation of ethnic formal political actors.

У статті досліджуються інституційні процеси у сфері етнополітики Австро-Угорщини щодо забезпечення прав та потреб етнічних акторів, процесів зовнішньої та внутрішньої інституціоналізації українських, польських, єврейських, румунських і німецьких політичних акторів Галичини і Буковини. Охарактеризовано нормативно-правову основу формалізації політичної участі громадян, пріоритети політики держави в умовах етнічного пробудження. Простежено тенецу етнічного каталізатора політичної мобілізації, визначено співвідношення професійної структури та ліній соціального розмежування в етнічному вимірі. Проаналізовано платформи та стратегії діяльності політичних партій, створених за етнічним принципом. Розглянуті мобілізаційні фактори електоральної та протестної участі, каталізатори конкуренції між різностатусними етнонаціональними спільнотами, варіативність захисту групових інтересів, компроміси та консенсуси формалізованих та неформалізованих етнічних акторів.

Ключові слова: інституціоналізація, етнічні актори, політична участь, політична мобілізація, захист групових інтересів, міжетнічний конфлікт, міжетнічний компроміс, міжетнічна взаємодія.

1.Бурдяк В. Національні рухи в Центрально-Східній Європі: теоретико-методологічні підходи до проблеми / Віра Бурдяк // Форум. Суспільно-політичний журнал. – Чернівці, 2007. – № 2 (5). – С. 70–77.

2.Гон М. Особливості міжетнічної взаємодії в контексті політичних процесів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Монографія / Максим Гон. – Рівне : Волинські обереги, 2006. – 431 с.

3.Монолатій І. Інші свої. Політична участь етнічних акторів пізньогабсбурзьких Галичини і Буковини / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2012. – 432 с.

4.Монолатій І. Разом, але майже окремо. Взаємодія етнополітичних акторів на західноукраїнських землях у 1867–1914 рр. / Іван Монолатій. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2010. – 736 с.

5.Ротар Н. Ю. Політична участь : теоретико-методологічні проблеми визначення поняття / Н.Ю. Ротар // Держава і право. – К. : Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – Вип. 28. – С. 646–654.

6. Hye H.P. Das politische System in der Habsburgermonarchie. Konstitutionalismus, Parlamentarismus und politische Partizipation / Hans Peter Hye. – Praha : Karolinum nakladatelstvi Univerzity Karlovy, 1998. – 260 S.
7. Stourzh G. Die Gleichberechtigung des Völkstämme als Verfassungsprinzip 1848–1918 / Gerhardt Stourzh // Die Habsburgermonarchie 1848–1918. Im Auftrag der Kommission für die Geschichte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie (1848–1918). – Band III: Die Völker des Reiches. – 2. Teilband – Wien : Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 1980. – S. 975–1206.
8. Urbanitsch P. Vereine und politische Mobilisierung in Cisleithanien / Peter Urbanitsch // Anuarul Institutului de Istorie Cluj. – 1994. – Bd. 33. – S. 107–124.
9. Wandruszka A. Österreichs politische Struktur. Die Entwicklung der Parteien und politischen Bewegungen / Adam Wandruszka // Geschichte der Republik Österreich, hrg. von Heinrich Benedikt. – Wien, 1954. – S. 289–485.
10. Wolf L. The Idea of Galicia: History and Fantasy in Habsburg Political Culture / Larry Wolf. – Stanford : Stanford University Press, 2010. – 486 p.

**МОДЕЛЬ ІНСТИТУЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ
ПОЛІТИКИ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА**

У статті здійснюється аналіз ефективності публічних органів влади Республіки Польща відповідальних за регіональну політику та регіональний розвиток. Автор виокремлює особливості розподілу компетенцій між урядовою та самоврядною адміністраціями в регіоні. Відзначаються форми взаємодії неурядових громадських організацій та місцевого самоврядування.

Ключові слова: *регіональна політика, децентралізація, інституціоналізація, адміністративна реформа.*

У демократичних країнах однією з головних причин інституціоналізації регіональної політики є усвідомлення того, що географічний, або просторовий чинник має значний вплив на ефективність функціонування політичної системи. Процес управління регіональним розвитком зародився як засіб розв'язання державою проблем, які не можуть бути вирішені за рахунок ринкової економіки, як один із інструментів уникнення значних дисбалансів у рівнях соціально-економічного розвитку регіонів.

Основними аргументами, які актуалізують аналіз дослідження регіонального управління в Польщі, визначено раціональність розподілу владних повноважень та компетенцій між трьома рівнями місцевого самоврядування – гміною, повітом та воєводством; створення держави нового типу, яка служить своїм громадянам і, спираючись на самоврядні інститути та громадянське суспільство, дає можливість формувати і контролювати органи публічної влади. Польський досвід свідчить про те, що зробити державне управління ефективним без децентралізації у сучасній Європі нереально. Тобто загальні принципи дієвої адміністративної реформи та регіональної політики у будь-якій країні регіону будуть практично тотожні.

Відтак основним завданням нашого дослідження постає розкриття особливостей інституціоналізації польських публічних органів влади на регіональному рівні. Науково-теоретичною базою послужили напрацювання польських та українських дослідників — М. Кулеші, Й. Регульські, Й. Шафран, А. Штандо, С. Бочарова, В. Малиновського, С.Рєви, А. Ткачук та ін., а також нормативно-правові акти РП.

У кожній державі на регіональну політику суттєво впливають законодавчі органи — парламенти, які здійснюють її законодавче забезпечення й визначають основні засади, та Глави держав, що, як правило, забезпечують чи гарантують реалізацію будь-якої політики, зокрема й регіональної. Відповідно, розподіл ролей варіюється залежно від форми державного правління, тому для визначення інституційного механізму регіональної політики доцільно розглядати діяльність лише тих органів, що належать до державної влади чи мають міжвідомчий характер і є спеціально уповноваженими в сфері регіональної політики [3, с. 69].

Ефективність регіональної політики, згідно польського досвіду, побудована на основі норм Акту про Принципи підтримки регіонального розвитку і структурних фондів (2000 р.) [13]. Так, Центральний рівень визначає Рада Міністрів, яка відповідає за загальну координацію державної політики розвитку регіонів, а також затверджує головні документи, що регламентують сферу регіонального розвитку. Рада Міністрів приймає Національну стратегію регіонального розвитку у вигляді постанови, Програму допомоги [для воєводств], а також є однією із сторін при укладанні контрактів

воєводств [контракт між центральним урядом і воєводствами], відповідає за реалізацію секторних стратегій і програм та інших оперативних документів [8, с. 176].

Ключова роль у системі регіонального розвитку Польщі належить міністру, у сфері відповідальності якого є регіональний розвиток. Міністр координує всі заходи, що відносяться до державної політики регіонального розвитку та її реалізації на основі норм Акту про Правила підтримки регіонального розвитку, а також всі програми, що мають спільне з ЄС фінансування. Від імені уряду та в рамках своїх повноважень міністр веде переговори щодо контрактів воєводств, координує фінансові ресурси агентств і залишки коштів, виділених іншими міністерствами, відповідає за моніторинг і оцінювання програм надання допомоги та виконання контрактів воєводств. З цією метою міністр створює Національний комітет моніторингу і є його головою.

Вперше посаду міністра, відповідального за регіональний розвиток, було введено Законом про урядову адміністрацію від 3 грудня 1999 р. [14]. Таке законодавче закріплення відзначило важливість подальшого реформування регіонального управління. Наступним важливим кроком стало створення в Раді міністрів Міністерства регіонального розвитку і будівництва (2000-2001 рр.), в 2001-2005 рр. регіональна проблематика входила до сфери діяльності міністра економіки. В 2005 році знову утворено посаду міністра регіонального розвитку, який координував регіональну політику і діяльність в сфері європейської політики згуртування. Відтак, створення окремого міністерства підкреслило зростання значення регіональної проблематики перед вступом до ЄС. На сьогоднішній день в Раді міністрів функціонує Міністерство інфраструктури та розвитку, яке очолює Віце-прем'єр-міністр Ельжбета Беньковська [12].

Слід констатувати, що у зв'язку з проведенням демократичних реформ в Польщі виробився новий рівень політичних відносин. Це можна прослідкувати на прикладі сфери регіонального управління. Так, незважаючи на вибори 2011 року, зміну уряду в Польщі (більшість міністрів продовжили працювати), а головний координатор реформи обійняв посаду міністра адміністрування та інформатизації, відтак модернізація стратегічного та регіонального управління продовжувалася наступним урядом та підходить до завершення.

Далі варто зауважити, що підвищенню ефективності регулювання регіональної політики сприяло створення координаційних та дорадчих органів. Показовою практикою стало утворення Департаменту із питань регіонального розвитку при міністерстві економіки та Комітету з регіональної політики при Раді Міністрів Польщі, завданням яких була координація діяльності міністерств.

Починаючи з 2001 р. Комітет Ради Міністрів мав справу з проблемами соціально-економічного розвитку, не розглядаючи регіональний розвиток відокремлено. Варто чітко сказати, що з цього моменту можна спостерігати повільний, але все ж таки існуючий процес рецентралізації регіональної політики і створення моделі загального врядування [1, с. 21].

Зазначимо, що згідно Закону про принципи підтримки регіонального розвитку [13] (стаття 8) при Голові Ради Міністрів створюється Рада регіональної політики, яка є експертно дорадчим органом у справах, що стосується регіонального розвитку. До завдань Ради належить оцінювання проектів національної стратегії регіонального розвитку, проектів програм підтримки, проектів нормативно-правових актів, пов'язаних з пріоритетами політики регіонального розвитку, звітів, інформацій і подань щодо воєводських контрактів, стану узгодження проектів різноманітних планів і програм до національної стратегії регіонального розвитку тощо

Необхідно зауважити, що в усіх органах виконавчої влади була створена посада генерального директора, який підпорядковується міністрові, керівникові центрального органу або воєводі. Саме ця посадова особа покликана забезпечувати функціонування й «інституційну пам'ять» органу. Він організує його роботу та набирає кадри. Така посада утворена для відділення політичних функцій міністрів чи воєвод від професійного урядового корпусу. На сьогоднішній день в складі Міністерства інфраструктури та розвитку функціонує Бюро Генерального директора, яке відповідає за безперервність діяльності Міністерства [12].

До іншої групи центральних органів, створеної для управління й координації в царині регіональної політики, відносять три агентства регіонального розвитку національного рівня: Польське агентство регіонального розвитку, створене з метою надання підтримки процесам регіонального розвитку; нині виконує програми економічного й соціального згуртування, Агентство промислового розвитку, яке координує дослідження з питань регіонального розвитку та допомагає втілювати програми на місцях; Національна асоціація агентств регіонального розвитку, на яку покладено освітні функції, зокрема: організація навчальних програм, для урядовців регіонального та місцевого рівнів, проведення семінарів, круглих столів, обмін інформацією, консультації.

Взагалі, Польща протягом 90-х років стала лідером серед держав Центральної та Східної Європи за кількістю агентств регіонального розвитку (90 % всіх зареєстрованих організацій). Особливістю польських АРР є їхня чітка прив'язка до адміністративно-територіального устрою. Окрім того, більшість з них створена з ініціативи воєвод чи органів місцевого самоврядування за підтримки Польського агентства регіонального розвитку [4, с. 253].

Щодо регіонального рівня, то згідно з нормами Акту про Місцеве самоуправління у воєводствах [15] і Акту про Принципи підтримки регіонального розвитку [13] органи місцевого самоврядування воєводств (регіонів), а від їх імені Рада керівників воєводства відповідають за вироблення та реалізацію регіональної політики воєводства. Таким чином, Рада відповідає за складання програм і координацію їх впровадження на рівні регіону, а також контроль і моніторинг заходів, що проводяться на території воєводства.

Не можемо лишити поза увагою детальний розгляд основних інституцій регіонального самоврядування. Представницьким органом воєводського самоврядування є сеймик воєводства. Депутати сеймику обираються під час загальних, прямих виборів за пропорційною системою. До компетенції сеймику належить ухвалення стратегії розвитку воєводства та довгострокових програм, встановлення засад управління майном воєводства, ухвалення бюджету та плану економічного розвитку воєводства, пріоритетів міжнародної співпраці воєводства, ухвалення рішень про участь у міжнародних регіональних об'єднаннях, а також обрання та відкликання уряду воєводства [6, с. 15].

Виконавчим органом воєводства є уряд (*Zarząd województwa*), який діє під керівництвом маршалка воєводства, якого обирає сеймик зі свого складу. До завдань виконавчого органу належить виконання ухвал сеймику, розпорядження майном, підготовка проекту та виконання бюджету воєводства. Маршалок організовує роботу воєводського уряду та уряду маршалківського, керує поточними справами воєводства, а також репрезентує воєводство у зовнішніх стосунках [10, с. 196].

Органами державного нагляду за діяльністю воєводського самоврядування є Голова Ради Міністрів та воєвода, а в фінансових питаннях – регіональна рахункова палата. Так, згідно зі статтею 152 Конституції Республіки Польща представником Ради Міністрів у воєводстві є воєвода. Відповідно до унітарного характеру країни основним

завданням воєводи є забезпечення єдності дій одиниць територіального самоврядування з генеральним напрямком політики країни [11]. Як передбачено статтею 7 Закону від 5 червня 1998р. про урядову адміністрацію у воєводствах, воєвода є органом нагляду за територіальним самоврядуванням, а також представником інтересів державної казни [14]. Воєвода як представник Ради Міністрів відповідає за виконання політики уряду в межах воєводства. До його завдань належить також забезпечення співпраці урядової та самоврядної адміністрацій у межах воєводства та керування цими одиницями у разі надзвичайних ситуацій.

Відтак, наведений розподіл компетенції між урядовою та самоврядною адміністраціями в регіоні є спробою поєднання принципу децентралізації та регіоналізації з принципами унітарної держави. В результаті, органи самоврядування перебрали відповідальність за встановлення цілей регіональної політики та їх реалізацію, а також за результати проведення цієї політики. Це призвело до виникнення інтра регіональної політики (від англ. *intraregional* – внутрішньорегіональна), тобто такої, що підтримує розвиток потенціалу воєводства. Натомість уряд відповідає за встановлення загальних цілей регіонального розвитку, уточнення діяльності органів самоврядування, вирівнювання диспропорцій між регіонами – все це переросло у формування інтеррегіональної політики (від англ. *interregional* – зовнішньорегіональна), яка проводилася на урядовому рівні [2, с. 15].

В подібному контексті варто розглянути думку польського дослідника М.Кулеші, який вважав, що важливим інституційним механізмом, спрямованим на формування місцевого самоврядування на регіональному рівні, було також запровадження у воєводствах РП мережі представників уповноваженого уряду з питань реформування територіального управління. Така структурна одиниця польської влади створена з метою адаптації реформаторських кроків на місцях. Особливість цього інституту полягала в тому, що до їх складу повинні входити лише ті особи, котрі жодним чином не були пов'язані з органами влади воєводств, чисельний склад яких в той час складали представники старого комуністичного режиму. Відтак, з одного боку, було здійснено люстрацію владних кадрів, а з іншого – усунуто небезпеку демаршу «старої» еліти щодо політики реформ. Саме тому, офіси представників Уповноваженого уряду стали першими елементами некомуністичної системи управління територіями Польщі [9].

Отож, польський досвід «мереж представників уповноважених» зарекомендував себе як ефективний механізм впровадження і наступних кроків галузевих й територіальних реформ, оскільки функціонував за принципом політичної та адміністративної незалежності і незаангажованості реформаторів, котрі підпорядковувалися безпосередньо прем'єр-міністру.

Загалом, коло інститутів, які безпосередньо залучаються до процесу розвитку територій, крім органів державної влади та органів місцевого самоврядування різного рівня, достатньо широкий: національні агентства розвитку, торговельно-комерційні та промислові палати, бізнесові та інноваційні центри тощо. Дослідники відзначають, що системній співпраці між неурядовими громадськими організаціями та місцевим самоврядуванням існують такі форми взаємодії: спільні консультації щодо прийняття тих чи інших рішень, що стосуються життя громади; участь неурядових громадських організацій у спільному визначенні стратегії місцевого розвитку, зокрема – регіональних планів розвитку; окреслення умов і процедури формування дотацій з місцевого бюджету на програми неурядових громадських організацій, що мають на меті реалізацію інноваційних проектів у межах місцевої громади; участь неурядових громадських організацій в тендерах на виконання тих чи інших публічних завдань; формування місцевих законопроектів (рішень місцевих рад), які комплексно

окреслюють цілі, механізми і форми співпраці самоврядування і неурядових громадських організацій; неурядова громадська організація набуває права використання ресурсів місцевої інфраструктури, інформації, експертів, інформаційних каналів тощо [7, с. 70].

Попри той факт, що реформа запроваджена із запізненням, Польща стала першою центральноєвропейською державою, яка створила міцні регіони з відносно великою автономією та провела всеохоплюючу реформу адміністративно-територіальної структури. Оскільки, активізування регіональної політики та необхідність підвищення її ефективності потребувало, водночас, збільшення політичної ролі регіонів у системі відносин в Євросоюзі. Для цього змінено фундамент політичної єдності: по-перше, в умовах поглиблення інституційно-політичної інтеграції ЄС – формування та здійснення регіональної політики відбуватиметься не на національному, а на наднаціональному рівні (тобто провідну роль у її визначенні відіграють вже не національні уряди окремих країн, а загальноєвропейські інституції) [5, с.121]; по-друге, регіональну політику формуватимуть та здійснюватимуть за уніфікованими стандартами та правовими нормами, дотримання яких обов'язкове для всіх країн-учасниць Союзу і які в імперативному порядку перетворюються на норми національного законодавства; по-третє, сучасна регіональна політика Польщі є невід'ємною складовою загальної інтеграційної політики, що її спільно проводять країни-учасниці Євросоюзу, тому її слід розглядати крізь призму стратегічного завдання – формування єдиної, гомогенної Європи.

Отже, оновлення системи регіонального управління передбачає застосування інноваційних підходів до вирішення нагальних питань регіонального розвитку, які б зменшували ступінь державного втручання та активізували власний потенціал саморозвитку регіонів. В цьому сенсі важливо, щоб регіональний політичний процес розглядався як один із основних об'єктів у політичному реформуванні.

1. Бабаєв В.М. Сучасні політичні практики країн Європи: досвід для формування регіональної політики в Україні / В.М.Бабаєв // Державне будівництво. Світовий досвід державного управління: теорія та практика. – 2007. – № 1. – С. 3–28.
2. Бочаров С. Адміністративна реформа в Польщі як крок до інтеграції в Європейський Союз / С.Бочаров // Схід. – 2009. – №4 (95). – С.12-19.
3. Інституційне забезпечення регіональної політики та практика взаємодії органів влади в Україні / М.Дацишин, В.Керецман – К.: Вид-во «К.І.С.», 2007. – 102 с.
4. Карпець С.Л. Світовий досвід управління регіональним розвитком / С.Л.Карпець // Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки. – Житомир, 2008. – № 2(44). – С.252-258.
5. Кондратьєва Н.Б. Образ Европы в региональной политике ЕС / Н.Б.Кондратьева // Современная Европа. – 2007. – №2. – С. 116-128.
6. Малиновський В. Уроки польської адміністративно-територіальної реформи для України / В.Малиновський // Державне та муніципальне управління в умовах політико-адміністративної реформи: матеріали наук.-практ. конф. (17–18 травня 2007 р.) / відпов. ред. В. Малиновський. – Луцьк: Волинська обласна друкарня, 2007. – С. 15–18.
7. Рева С. Участь громадськості у процесі формування та реалізації державної політики: порівняння досвіду України і Польщі / С.Рева // Політичний менеджмент – 2006. – № 5. – С. 67–73. 193
8. Регіональна політика: правове регулювання. Світовий та український досвід / В.Куйбіда, А.Ткачук, Т.Забуковець-Ковачич; за заг. ред. Р.Ткачука. – К.: Леста, 2010. – 224 с. (197)
9. Реформа публічної адміністрації в Польщі : введення повітів [Електронний ресурс] / Міхал Кулеша // Публічна адміністрація – польський досвід. – Режим доступу: http://www.civicportal.org/biblioteka1/2_Administracja/publiczna_8/Kulesza_adm.pdf
10. Ткачук А.Ф. Місцевий та регіональний розвиток. Участь громадян у місцевому розвитку. Практичний посібник для практичних людей / Анатолій Ткачук. – К. : ІКЦ «Легальний статус», 2012. – 144 с.
11. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. ogłoszono w Dz.U. 1997, NR 78 poz. 483 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sejm.gov.pl/prawo/konst/polski/kon1.htm>.

12. Ministerstwo infrastruktury i rozwoju RP [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.mir.gov.pl/ministerstwo/ministrowie/ministrowie/strony/kierownictwo_ministerstwa.aspx
13. Ustawa o zasadach wspierania rozwoju regionalnego z dnia 12 maja 2000r. D.U. Nr 48/1998, poz. 550.
14. Ustawa z dnia 4 września 1997 roku o działach administracji rządowej (Dz.U. 1997, nr 141, poz. 943) oraz jej nowelizacja z dnia 24 lipca 1999 roku (Dz.U. 1999, nr 70, poz. 778)
15. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie terytorialnym (Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z 1990 r., Nr 16, poz. 95, z późn. zm.) od dnia 1 stycznia 1998r. – zmiana nazwy: ustawa o samorządzie gminnym (t.j. z 2001 r., Nr 142, poz. 1591, z późn. zm.).
16. Regulski J. Local government reform in Poland : an insider's story / JRegulski. – Budapest : OSI/LGI, 2003. – 263 p.
17. Szafran J. Implementacja unijnej polityki regionalnej w Polsce. / Joanna Szafran – Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej, 2010. – 158 s.
18. Sztando A. Polityka intraregionalna – pojęcie, podmioty, cele i instrumenty / Andrzej Sztando // Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. – 2010. – № 110. – S.184-194.

The efficiency of public authorities of the Republic of Poland responsible for regional policy and regional development is analyzed in the article. The author identifies features of the distribution of competences between the government and self-government administration in the region. Forms of interaction between NGOs and local government are noted.

Keywords: regional policy, decentralization, institutionalization, administrative reform.

В статті проводиться аналіз ефективності публичних органів влади Республіки Польща відповідальних за регіональну політику і регіональне розвиток. Автор виділяє особливості розподілення компетенцій між урядовою і самоуправляючою адміністраціями в регіоні. Відзначаються форми взаємодії неправительствених організацій і місцевого самоуправління.

Ключевые слова: регіональна політика, децентралізація, інституціоналізація, адміністративна реформа.

УДК 341.231.14
ББК 67.4 (4УКР)

Ігор Зварич

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВІ СТАНДАРТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЕТНОНАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН У КОНТЕКСТІ ЇХ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ В УКРАЇНІ

Розглянуто систему міжнародно-правових стандартів захисту прав національних меншин у аспекті вітчизняної практики їх дотримання.

Ключові слова: міжнародно-правові стандарти захисту прав етнонаціональних меншин, колективні права національних меншин, міжнародні інституції захисту прав етнонаціональних меншин.

Комплекс питань щодо дотримання міжнародно-правових стандартів належного захисту етнонаціональних меншин є однією з актуальних та складних проблем як сучасного міжнародного права, так і практики управління етнополітичними процесами у державах із поліетнічним складом населення, у тому числі в Україні.

На наше переконання, наводити окремі праці щодо міжнародно-правових стандартів захисту прав етнонаціональних меншин з їх широкого загалу, що давно увійшли у вітчизняний науковий простір, який активно поповнюється особливо в останній час, потреби немає. Зокрема, і тому, що низка з них наводиться у переліку використаних джерел. Одночасно питання їхньої імплементації у вітчизняну практику їх дотримання є, на наш погляд, не тільки актуальним, а і також своєчасним у контексті сучасних подій в Україні та світі, що і стало домінантною метою цієї наукової розвідки.

Виклад основного матеріалу. Визначальним елементом у забезпеченні належного захисту національних меншин в Україні є державна система гарантування їх свобод за міжнародним правом. Вона є сукупністю (системою) нормативно-правових стандартів, засад, принципів та норм, спрямованих на відповідне забезпечення і відновлення прав національних меншин, запобігання їх порушенню сьогодні та у майбутньому. При цьому слід зазначити, що реалізація прав у цій сфері може гарантуватись тільки за ефективної взаємодії міжнародного та вітчизняного законодавства. Їхні узгоджені норми мають забезпечувати захист етнонаціональних меншин і попереджувати або розв'язувати міжетнічні суперечності виключно мирними засобами та правовими шляхами [11]. Із огляду на ці обставини надзвичайно важливим чинником підтримання стабільності та міжетнічної толерантності у державах з багатонаціональним складом населення, до котрих, як уже йшлося, належить і Україна, є ефективна система цілеспрямованого впровадження міжнародних норм та стандартів у такій складній і чутливій сфері. На жаль, у цьому відношенні маємо низку проблем, котрі вимагають відпрацювання надійних та дієвих механізмів реалізації. Отже, розглянемо зміст, структуру і принципи її функціонування та відповідні механізми реалізації.

Загальновизнано, що створення міжнародних юридичних гарантій, зокрема, нормативно-правових стандартів забезпечення прав та свобод людини і різних меншин, стало помітним зрушенням у розвитку гуманістичних принципів міжнародного права. Поскілки наша стаття безпосередньо торкається і дискусійної проблеми “колективних прав національних меншин”, вважаємо за необхідне окремо акцентувати увагу на ній та висловити деякі можливі застереження щодо її специфіки. У зв'язку із цим слід насамперед зазначити, що спеціальний правовий статус осіб, які належать до національних меншин, означає додаткові права, свободи та обов'язки, необхідні для забезпечення не тільки проголошеної, а і реальної їх рівності із рештою населення в усіх сферах суспільного життя. Серед них вчені-правники розглядають і колективні права та обов'язки певних груп осіб, що передбачають “групові” можливості людей, необхідні для їх існування і розвитку та котрі не мають сенсу або неможливі у їх індивідуальному здійсненні [12; 24]. Такі права, як право на існування, самобутність, забезпечення участі осіб, які належать до етноменшин, у процесах ухвалення рішень та у виборних органах, впровадження форм місцевого самоврядування і певних видів автономії, діяльність політичних партій меншин, на представництво у законодавчих та виконавчих органах влади мають за своїм змістом суто колективний характер [18, с.158].

Сьогодні у світі, особливо у Європі, зростає розуміння того, що гарантуючи винятково індивідуальні права людини, неможливо забезпечити права національних та інших меншин і корінних народів. Їх пріоритетність, на чому особливо наполягають у США, не зовсім підходить до ситуації у багатьох країнах Європи, зокрема, в Україні [29, с.28-31]. Звичайно, це не означає зміни одних орієнтирів на інші, по суті протилежні. Навпаки, йдеться про органічне сполучення індивідуальних і колективних прав людини так, щоб обидва цих виміри зміцнювали один одного та сприяли взаємному утвердженню.

Потрібно наголосити, що питання про колективні права є одним із каменів спотикання у міжнародному праві. Нагадаємо, що у Пояснювальній доповіді до Рамкової конвенції щодо права національних меншин недвозначно заявлено, що тут “... про колективні права національних меншин не йдеться” (п. 31), спільне їх здійснення “...відрізняється від поняття колективних прав” (п. 37). Проте, сама назва Рамкової конвенції та юридичний аналіз її положень беззаперечно вказують, що значна частина її норм має все-таки колективне спрямування (статті 1, 5, 6, 9, 10, 15 та ін.). Така її двоїстість і невизначеність колективних прав має бути юридично виправлена,

що матиме винятково позитивний вплив на подальший розвиток міжнародного права у сфері захисту меншин і осіб, які до них належать [25, с.164].

На нашу думку, співвідношення колективних та індивідуальних прав є суттєвою філософською і політологічною, а не лише правовою проблемою. Можна навести чимало аргументів відомих фахівців на користь цієї тези. Але для нас важливіше визнання саме колективних прав національних меншин як об'ємніших та універсальніших. Ми тут більше консолідуємось із концепцією відомого спеціаліста із політичної філософії П. Джонса, який у своїй праці "Права людини, права групи і права народів" переконливо пропонує розрізняти групові права, які розглядаються як права колективні, та групові права, під якими розуміють права корпоративні. Він зазначає, що корпоративна концепція спирається радше на права групи загалом, аніж її окремих складових. На противагу цьому, колективна концепція передбачає скоріше права індивідів, які володіють ними спільно, ніж права групи як такої [33, р.87]. На особливу увагу заслуговує і тлумачення визнанням фахівцем Ф. Капоторті того, що права меншин ґрунтуються на колективних інтересах. За ним, "... колективне здійснення" індивідуальних прав означає їх наявність у індивідів, котрі є членами групи, захист прав яких поширюється і на групу в цілому" [32].

Взагалі ж у міжнародній практиці вже не одне десятиріччя функціонує система заходів щодо врегулювання та захисту прав національних меншин. Як і в більшості розвинених держав, в Україні реалізується довготермінова державна етнополітика, розроблені та діють механізми їх захисту за міжнародним правом [11]. У документах ООН, Ради Європи і ОБСЄ містяться узгоджені критерії політики щодо національних меншин, які, власне, і визначили основоположні міжнародно-правові стандарти їхнього захисту. Згідно із ними у їх структурі виділяються загальні (основні) та спеціальні (особливі компенсаційні) права. Перші з них включають: право на самобутність (існування) та захист від загроз; на повагу до себе, розвиток і виявлення своїх особливостей; на батьківщину як невід'ємну складову своєї етнічної самобутності та розвитку; на захист від геноциду і вигнання; на недискримінацію; рівність перед законом; рівність можливостей, яка включає право безперешкодно здійснювати свої права людини і основні свободи без жодної дискримінації; на рівні можливості, які забезпечені шляхом вжиття державою спеціальних заходів. Спеціальні (особливі компенсаційні) охоплюють права на: користування своєю мовою; освіту; об'єднання у власні організації; безперешкодні контакти як у середині країни, так і за межами; інформацію; пропорційний доступ як до державної, так і до муніципальної служб, політичне життя; самоврядування – автономію; вільно сповідувати свою релігію або ж переконання і створювати релігійні організації; зберігати та розвивати національну культуру і традиції (звичаї); використання національної символіки; відновлення національної топоніміки; охорону відповідних державного та місцевого значення історичних пам'яток тощо [26, с.169-170].

Стосовно більш конкретних проблем гарантування та захисту прав етнонаціональних меншин необхідно, звичайно, окремо виділити роль ООН із питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО), яка була заснована у 1946 році. Маючи найвищий міжнародний статус та відповідні повноваження і функції, вона покликана передусім забезпечувати незмінну повагу до прав людини та основних її свобод незалежно від раси, статі, мови або релігії [28, с.17-26]. Головною ж координуючою ланковою у царині дотримання міжнародних норм та стандартів з прав людини є Центр Організації Об'єднаних Націй з прав людини. Він усією своєю діяльністю і продуктивною залежно від конкретних ситуацій системою спеціальних заходів сприяє забезпеченню належного захисту прав людини та громадянина і належних їм основних свобод, передбачених Статутом ООН та іншими міжнародними договорами із прав людини [4, с.335]. Таким

чином, саме створення ООН поклато початок якісно новому етапу розвитку національних законодавств і міжнародних відносин у царині захисту прав та свобод національних меншин. Як відомо, у 1992 році Генеральною Асамблеєю ООН була прийнята Декларація про права осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин, що є основоположним міжнародно-правовим стандартом у цій сфері. У ній розглядаються права меншин та їх представників, як і також обов'язки держав створювати умови для розвитку меншинами своєї культури, мови, релігії для більш повної їхньої участі у розвитку держави, враховувати законні інтереси меншин у внутрішній і відповідній їй зовнішній політиці та інше [2, с.79-82].

Необхідно також зазначити, що основні стандарти механізмів захисту меншин відображені й у документах регіональних організацій, які є суб'єктами міжнародних відносин. Так, Радою Європи 1992 року прийнято Європейську Хартію регіональних мов або мов меншин. У її межах було розроблено і "Рамкову конвенцію (Європейську) про захист національних меншин", яку 19 лютого 1995 року відразу ж підписала 21 держава Європи. Принагідно слід відзначити ще таку особливість: документи міжнародного права політично та морально зобов'язують держави дотримуватись критеріїв, які розроблені такими міжнародними і регіональними організаціями, як ООН, Рада Європи, ОБСЄ. Одночасно вони не втручаються у системи внутрішньодержавного регулювання з цих питань. Тому і статус національних меншин у конкретній державі вирішальною мірою залежить саме від особливостей її внутрішньої державної етнонаціональної політики [27, с.313-320].

Вивчення досвіду державної етнополітики у зарубіжних державах та в Україні [10; 13, с.92-96] свідчить про відмінності у внутрішньодержавному регулюванні становища національних меншин. В одних країнах їх існування не лише визначається внутрішнім законодавством, а і надається особливий статус членам таких груп. Вони, зокрема, отримують низку спеціальних прав із метою зрівняння їх становища зі статутом решти громадян. У законодавстві деяких держав статус меншин спеціально не регулюється, більш того, їх наявність на їх території не визнається. Наприклад, Франція не підтримує статтю 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Відповідно до статті 1 своєї Конституції у ній "... забезпечується рівність перед законом усім громадянам незалежно від походження, раси чи релігії" [14, с.32]. Під час підписання Європейської хартії регіональних мов або мов меншин (травень 1999 року) офіційні представники цієї держави заявили, що вважають її метою не визнання чи захист меншин, а сприяння європейській культурній спадщині [9]. Нічим іншим, як політикою невизнання національних меншин тут керувались також раніше – у 1991 році, коли Конституційною Радою Франції приймалось рішення про невідповідність Конституції Закону 1991 року, який містить Статут території острова Корсики, де вперше на законодавчому рівні було використано нове поняття "корсиканський народ". Вона у своєму рішенні послалась на ст. 2 Конституції Франції, де визначається тільки французький народ, який складається з французів-громадян. Подібну позицію категорично не підтримують етнологи, які стверджують, що у Франції згідно із даними етнографічних досліджень побутують етнічні групи, які відрізняються від французів із культурного і мовного погляду (бретонці, ельзасці, валлони, фламандці, каталонці та ін.) [1]. Міжнародний досвід свідчить, що така політика фактично не вирішує етнічних проблем, а тільки заганає їх у глухий кут, провокуючи тим самим перманентні спалахи міжетнічної напруги. Ще більш нестерпним є і ставлення російської влади до кримських татар на нещодавно протиправно анексованому нею українському півострові.

Доречно зауважити, що на початковому етапі своєї діяльності ООН відверто утримувалась від безпосереднього міжнародно-правового регулювання процесів, які

пов'язані із правами національних меншин, обмежуючись у Загальній декларації прав людини (1948) проголошенням засад і принципів заборони дискримінації та захисту від неї, у тому числі – за ознаками раси, кольору шкіри, мови, релігії чи національного походження [16, с.47]. Із перших “розгорнутих” документів ООН лише у Міжнародному пакті про громадянські та політичні права (1966) офіційно зафіксовані зобов'язання для країн, у яких є етнічні, релігійні та мовні меншини, не відмовляти особам, котрі належать до таких категорій, разом із іншими членами подібної групи, користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію і використовувати свою мову [17, с.64]. Водночас ООН як найвища міжнародна інституція серед інших проблем прямо покликана контролювати виконання окремими державами зобов'язань із захисту прав та свобод людини. Її діяльність стосується також і сфери міжнародно-правового захисту національних меншин. Ця функція належить Підкомісії із заохочення і захисту прав людини (до 1999 року – Підкомісія із запобігання дискримінації та захисту меншин). Вона є допоміжним органом Комісії з прав людини Економічної та Соціальної Ради ООН, яка була заснована у 1947 році на першій же сесії Комісії з прав людини з метою:

а) здійснювати дослідження, зокрема, на підставі Загальної декларації прав людини, та надавати рекомендації Комісії із прав людини щодо запобігання дискримінації будь-якого роду відносно прав людини і основних свобод та захисту расових, національних, релігійних і мовних меншин;

в) виконувати будь-які інші функції, які можуть бути покладені на неї Економічною і Соціальною Радою або Комісією з прав людини [31, с.29].

Прикметно, що Підкомісія із запобігання дискримінації та захисту меншин із метою визначення, які повідомлення заслуговують (за своїм змістом і значущістю) на те, щоб бути розглянутими, випрацювала своєрідні процедури (серпень 1971 року). У відповідності із зазначеними правилами ціль повідомлення не може розходитись (суперечити) із основними засадами Статуту Організації Об'єднаних Націй, Загальною декларацією прав людини та іншими міжнародними угодами у сфері прав людини [8, с.31-36].

Одним із примітних міжнародних стандартів у механізмі контролю за дотриманням прав і свобод людини та громадянина є створення і діяльність Робочої групи із питань меншин. Її створення, ініційоване Комісією із прав людини, 3 березня 1995 р. схвалене Резолюцією ЕКОСОР 1995/31 від 25 липня 1995 року. Згідно із нею вона мала діяти впродовж двох років. ЕКОСОР рішенням 1998/246 від 30 липня 1998 року продовжила її мандат таким чином, щоби вона мала можливість щороку проводити по одній сесії тривалістю п'ять робочих днів [30, с.35]. До позитивного у діяльності Підкомісії із запобігання дискримінації та захисту меншин логічно зарахувати також нормативний текст статті 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, де засвідчено: “У країнах, у яких існують етнічні, релігійні та мовні меншини, особам, котрі до них належать, не може бути відмовлено у праві разом із членами тієї самої групи користуватися своєю культурою, сповідувати свою релігію та виконувати її обряди, користуватись рідною мовою” [16, с.44]. Вона ж ініціювала формування Робочої групи щодо підготовки проекту вже згаданої спеціальної Декларації прав осіб, які належать до національних чи етнічних, релігійних і мовних меншин. Її членами та окремими фахівцями-експертами, котрі працювали під її керівництвом, здійснено численні дослідження як загальнотеоретичних, так і прикладних аспектів регулювання міжнародно-правового захисту етнomenшин. Ця декларація, як вже зазначалось, була прийнята ООН у 1992 році. Шляхом опублікування і робочих обговорень резолюцій Підкомісії порушувані в них питання відразу ж переносяться у центр уваги міжнародного співтовариства, а зазначені матеріали визначаються керівними для інших

підрозділів Організації Об'єднаних Націй, міжнародних утворень регіонального рівня і, головне – для окремих держав, іноді як засоби тиску на їх уряди із метою подолання зафіксованих там порушень у цій царині [3]. Принциповим моментом є той, що Комісія з прав людини, з огляду на масштабність своїх завдань і функцій, розглядає переважно тільки ті проблеми, які справді можуть загрожувати миру та безпеці, призводити до проявів геноциду стосовно певних груп, викликати небажані міграційні процеси, зокрема – масові пересування біженців, загалом такі ситуації, котрі протягом тривалого часу загрожують досить значній кількості людей [22].

Ключовим показником функціонування відповідних органів ООН у висвітлюваній сфері є те, що основні положення статті 27 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права (1966) не тільки відображені, а і якісно розвинуті та розтлумачені у Декларації прав осіб, які належать до національних або ж етнічних, релігійних чи мовних меншин. У ній зафіксовані головні принципи та положення сучасного міжнародного права у сфері захисту прав національних меншин. У преамбулі цього документа зазначається, що постійне заохочення, здійснення захисту прав осіб, котрі належать до національних, етнічних, релігійних та мовних меншин, як невід'ємна частина розвитку суспільства і у демократичних рамках на основі верховенства закону сприятимуть зміцненню дружби та співробітництва між народами і державами, політичній та соціальній стабільності у державах, де вони проживають [2, с.79-82]. Щодо функцій захисту прав і свобод національних меншин у системі ООН насамперед виділяється посада Верховного комісара з прав людини. Вона була заснована резолюцією Генеральної Асамблеї ООН 20 грудня 1993 року. Верховний комісар вживає належних заходів для гарантування захисту та забезпечення для усіх людей громадянських, економічних, соціальних, політичних і культурних прав, а головне – координує всю діяльність Організації Об'єднаних Націй у сфері прав людини та громадянина [23, с.501-502].

У світі загальноє визнано, що саме у системі Організації Об'єднаних Націй сформувався дієвий інституційний механізм захисту прав національних меншин на універсальному рівні міжнародно-правових вимог, критеріїв та стандартів. Він, безперечно, має головне значення у виробленні основних напрямів у належному забезпеченні правового статусу національних меншин у суворій відповідності із нормами міжнародного права. Визначення правильних напрямів і засобів вирішення їх проблем Організація Об'єднаних Націй розглядає сьогодні як чинник зниження міжнародної напруженості, запобігання виникнення конфліктних ситуацій у цій сфері, ефективного захисту та сприяння культурному розмаїттю як спільного надбання усього людства. Така позиція, зокрема, підтверджена також у доповіді Верховного комісара ООН із прав людини на шостій сесії Комісії з прав людини (2000). У ній наголошувалось на необхідності термінових дій із розв'язання завдань зменшення напруженості та скорочення масштабів насильства на ґрунті етнічних, расових і ксенофобних конфліктів [5]. У Доповіді Генерального Секретаря ООН на Асамблеї Тисячоліття підкреслено, що метою довгострокових превентивних стратегій мав би бути "... захист прав людини і прав меншин та створення політичних механізмів, де були б представлені усі групи. І кожна із них має бути впевнена, що держава належить усьому народові" [22].

Досить чітка система міжнародно-правових стандартів із захисту національних меншин діє і на регіональному, зокрема, європейському рівні. Безперечно, провідна роль тут належить Раді Європи. У її структурі засновані спеціальні контролюючі інституції. Вони уповноважені здійснювати нагляд за дотриманням державами своїх зобов'язань у цій сфері на Європейському континенті. Ці утворення є певною мірою автономними, але водночас складовими єдиної загальноєвропейської мережі нагляду

(спостереження, моніторингу). Так-от, із комплексу численних універсальних міжнародних організацій такого типу необхідно, звичайно, виділити інституції найбільшої загальної компетенції. Це передовсім Організація із безпеки та співробітництва у Європі (ОБСЄ) і Рада Європи (РЄ). На першу із них покладаються завдання та функції захисту прав і свобод людини та у тому числі національних меншин [7, с.194]. Слід зазначити, що ця інституція має усі необхідні ознаки міжнародного органу. Разом із цим за своєю сутністю вона заснована не за міжнародно-правовою, а за політичною угодою, тобто є суто політичним міждержавним об'єднанням, яке за статусом не володіє міжнародною правосуб'єктністю. Єдине, що має місце у цьому сенсі, то це те, що ОБСЄ має право суб'єктності за внутрішнім правом своїх учасників [15, с.118]. Вкрай принциповим є і те, що багато держав Європи, у тому числі й Україна, прийняли власні закони та приєдналися до двосторонніх і багатосторонніх угод, де нормативно відображені ключові положення ОБСЄ, котрі стосуються сфери етнополітики. Тому, незважаючи на те, що сутність її документів оцінюється експертами неоднозначно (дехто із них вказує на їхній відносний характер, який не породжує правових зобов'язань), вони все ж мають неординарну значущість.

У Гельсінському Прикінцевому акті Наради з питань безпеки та співробітництва у Європі 1975 року закладено засадничу для нашої теми тезу про те, що держави-члени Європейського співробітництва визнають внесок національних меншин у їхній розвиток. І, головне, вони мають намір за умови, що на їх території є такі меншини або регіональні культури, забезпечувати їхні законні інтереси. Це переконливо підтверджують солідні міжнародно-правові акти. Так, у підсумковому документі Мадридської зустрічі чітко виділяються положення стосовно вільного поширення інформації, контактів між людьми, взаємозв'язків та різноманітних обмінів як у культурній, так і інформаційно-освітній, а також інших важливих сферах [21, с.209].

У матеріалах Віденської зустрічі представників держав-учасниць Наради із безпеки та співробітництва у Європі від 6 березня 1983 року зазначено: “Держави-учасниці вживатимуть усіх необхідних законодавчих, адміністративних, юридичних та інших заходів, як і застосовуватимуть відповідні міжнародні інструменти, якими вони можуть бути зв'язані, із метою забезпечення захисту прав людини і основних свобод осіб, які належать до національних меншин на їхній території” [20, с.255]. На доповнення до цієї ж тези Паризька хартія для нової Європи, яка була прийнята 21 листопада 1990 року, зафіксувала, що “... права осіб, які належать до національних меншин, потрібно повною мірою поважати як частину загальнолюдських прав” [19, с.258].

Можна було б навести ще багато документальних положень щодо необхідності захисту етнонаціональних меншин як важливої ланки регіональної та загальносвітової безпеки і одного із суттєвих об'єктів міжнародного співробітництва. Та багато з них повторюються як за своїм змістом, так і спрямованістю. Тому вкажемо на найбільш прикметні та визначальні. На думку експертів, фундаментальні та найгрунтовніші положення про сутнісний зміст таких прав, імовірні напрямки і методи їх гарантування, захисту, реалізації та дієвого контролю за дотриманням закладені у Документі Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЄ (1990) [6, с.235] – його Розділ 4 цілком відведений викладу проблем захисту етнонаціональних меншин.

Чільне місце у системі основних міжнародних інституцій і утвердженні міжнародних стандартів дотримання прав меншин займають також Рекомендації, які готуються експертами ОБСЄ за дорученнями Верховного комісара у справах національних меншин. При цьому він зазначає різні пріоритети – коло тих питань, котрі, на його погляд, видаються на цей час найважливішими у забезпеченні прав меншин. Мова тут іде як про законодавчі акти, так і повсякденну практику в окремих

держав. Варто підкреслити, що мова йде щодо змістовних за набором конкретних “порад” до проектів та моделей для впровадження, побажань і застережень до фундаментальних матеріалів, котрі покликані вдосконалювати механізм прийняття відповідальних державних рішень. До недавнього часу таких Рекомендацій було підготовлено три: Гаазькі – стосовно прав національних меншин на освіту (1996), Ословські – щодо основних їхніх прав (1998) і Лундські – стосовно ефективної участі національних меншин у громадсько-політичному житті (1999). Важливими елементами дії цих Рекомендацій, які вже визначені стандартом забезпечення прав національних меншин, стають заходи і документи, що їх доповнюють, підкреслюють та матеріалізують. Це передовсім пояснювальні записки до них, інструктивні матеріали, додаткові резолюції тощо. Завдяки цьому вони стають ефективним засобом впливу на становище етноменшин у різних державах світу, у тому числі у сучасній політичній Україні. Основним їх призначенням є сприяння та стимулювання застосування країнами-членами світового співтовариства конкретних заходів. Таких заходів, які спрямовані на упередження або зниження міжнаціональної напруженості і, таким чином, сприяють профілактиці міжетнічних конфліктів. Отже, вони та їх інструментарій є вкрай важливими документами у процесі імплементації ключових стандартів, норм і принципів міжнародного права із захисту етнічних меншин у національні законодавства окремих держав, зокрема, і в Україні [1].

Насамкінець, підсумовуючи, наголосимо, що до особливостей дії міжнародних інституцій усередині певних держав, у тому числі України, а також дотримання ними норм і стандартів міжнародно-правових актів із захисту національних меншин належить їхня відносність щодо рівня та обсягу імплементації у конституціях і законах та інших законодавчих актах. Те ж стосується і можливого рівня та обсягу їх застосування представниками якоїсь конкретної меншини залежно від тих обставин і чинників, які її характеризують. В цілому ж можна констатувати, що захист прав національних меншин в Україні за міжнародним правом здійснюється, в основному, на належному рівні. Наша держава продовжує активне міжнародне співробітництво у сфері гарантування та захисту їх прав. Це приносить свої позитивні результати, зокрема, сприяє подальшому розвитку міжетнічних відносин і забезпеченню сталого міжнаціонального миру в українському суспільстві.

1. Государственное право и международные отношения в странах Западной демократии. – М., 1993.
2. Декларація прав осіб, які належать до національних або етнічних, релігійних і мовних меншин // Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998.
3. Деятельность ООН в области прав человека // Документы ООН А/37/611. – Нью-Йорк, 1983.
4. Додонов В. Н. Международное право: Словарь-справочник / Додонов В. Н., Панов В. П., Румянцев О. Г. – М., 1998.
5. Доклад Верховного Комиссара по правам человека на шестой сессии Комитета по правам человека. – // E/CN.4/Sub.4/2000/12.
6. Документ Копенгагенської наради Конференції з питань людського виміру НБСЕ від 29 червня 1990 р. // Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998. – С. 235-251.
7. Жреплер Х. А. Международные экономические отношения / Жреплер Х. А. – М., 1999.
8. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 р. // Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998. – С. 31-36.
9. Застереження, зроблені державами при підписанні або ратифікації Європейської Хартії регіональних мов або мов меншин // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://stars.coe.fr>.
10. Зварич І. Т. Державне забезпечення механізмів реалізації етнонаціональної політики в Україні / І. Т. Зварич // Науковий вісник. Одеський держ. екон. ун-т. Всеукраїнська асоціація молодих науковців. Науки: економіка, політологія, історія, 2009. – № 3 (81). – С. 88-101.
11. Зварич І. Т. Етнополітика в Україні: регіональний контекст. Монографія / І. Т. Зварич. – К.: Дельта, 2009. – 317 с.
12. Зварич І. Т. Міжнародно-правові стандарти захисту прав національних меншин та

вітчизняна практика їх дотримання / І. Т. Зварич // У кн.: Україна дипломатична-2008. Науковий щорічник. Випуск дев'ятий; упор.: Губерський Л., Кривонос П., Гуменюк Б., Денисенко Л. – К., 2008. – С. 356-369.

13. Зварич І. Т. Причини та інститути етнополітичного менеджменту в сучасній Україні / І. Т. Зварич // Наукові праці: Науково-методичний журнал. – Т. 93. Вип. 20. Політичні науки. – Миколаїв: Вид-во МДГУ імені Петра Могили, 2008. – С. 92-96.

14. Конституции зарубежных государств: Учеб. пос. / Сост. проф. Маклаков В. В. – М., 2001.

15. Лукашук И. И. Международное право. Особенная часть / И. И. Лукашук – М., 1997.

16. Международные акты о правах человека: Сб. док. – М., 1999.

17. Международный пакт о гражданских и политических правах // Международные акты о правах человека. – М., 1999.

18. Мицик В. В. Права національних меншин у міжнародному праві / Мицик В. В. – К.

19. Паризька хартія для нової Європи. Париж, 21 листопада 1990 р. // Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998.

20. Підсумковий документ Віденської зустрічі представників держав-учасниць НБСЄ від 19 січня 1989 р. // Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998. – С. 255-267.

21. Підсумковий документ Мадридської зустрічі представників держав-учасниць НБСЄ 6 вересня 1983 р. // Права людини в Україні. – Вип. 21. – К., 1998. – С. 209-214.

22. Права лиц, принадлежащих к национальным или этническим, религиозным и языковым меньшинствам // Доклад генерального Секретаря ООН на заседании Комитета по правам человека. – /CN.4/2001/81.

23. Права человека: Учеб. пос. для вузов. – М., 1999.

24. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави / П. М. Рабінович. – Харків, 2002.

25. Рамкова конвенція про захист національних меншин // 36. договорів Ради Європи. Українська версія. – К., 2000. – С. 163-170.

26. Семьоркіна О. Дослідження чинного законодавства України у сфері забезпечення прав національних меншин і народів / О. Семьоркіна // Актуальні питання вітчизняної етнополітики: шляхи модернізації, врахування міжнародного досвіду. – К., 2004. – С. 169-170.

27. Сенюшкіна Т. Державне регулювання захисту прав національних меншин у європейських країнах / Т. Сенюшкіна // Вісник Української академії державного управління, 2002. – № 2. – С. 313-320.

28. Спеціалізовані установи ООН. – К., 1995.

29. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин в Україні та система контролю Ради Європи / М. Товт // Право України, 2001. – № 7. – С. 28-31.

30. Товт М. Міжнародно-правовий захист національних меншин (тенденції сучасного розвитку) / М. М. Товт. – Ужгород, 2002.

31. Устав Организации Объединенных Наций // [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_010

32. Documents on Autonomy and Minority Rights / Ed. H. Hannum. – Dordrecht, 1993. – 362 p.

33. Jones P. Human Rights Group Rights and Peoples Rights / P. Jones // Human Rights Quarterly. – 1999. – № 21. – P. 87.

The system of international legal standards protect the rights of national minorities to respect national practices compliance.

Key words: international legal standards protecting the rights of minorities etnonatsionalnyh collective minority rights, international institutions protect the rights of ethnic minorities.

Рассмотрена система международно-правовых стандартов защиты прав национальных меньшинств в аспекте отечественной практики их соблюдения.

Ключевые слова: международно-правовые стандарты защиты прав этнонациональных меньшинств, коллективные права национальных меньшинств, международные институты защиты прав этнонациональных меньшинств.

FEATURES OF REGIONAL POLICY OF MODERN GREECE THROUGH THE PRISM OF THE EUROPEAN COMMUNITIES REGION'S POLITICS

The research is devoted to analysis of social and political processes taking place in Greece at present, within the European Community.

The influence of the EU on the processes taking place in the socio-political sphere of Greece in the context of the European integration course is researched.

Keywords: social and political development, European integration, Europeanization, European Union, decentralization, demographic trends, regional policy.

The second half of the twentieth century for Greece was a period with changes in the political system, social services and economic relations. The transformation of public consciousness toward recognizing the benefits of a democratic system gradually led to the conviction on the need for greater involvement in European processes, evidence of what was the process of integration of Greece into EU structures. In turn, the active involvement of the EU on the Europeanization of Greece objectively facilitated the transformation of the country into one of the developed nations of the modern world. It should be noted that this process took place under conditions of limited natural, demographic, economic, and educational resources.

Implementing the policy of European integration, Greece had to radically change their attitude towards the role of the state and its bureaucracy, the business environment in society. However, the need to adapt to European standards objectively created favorable conditions for the further development of modern Greek society and its regional policy.

Traditionally, the main aim of regional policy is the coordination of spatial development of each region with the overall strategy development. The main factor influencing the features of regional policy is the structural heterogeneity of the country in natural geography, resource, economic, social, ethnic and political aspects

Thus, under the regional policy meant the public policy that regulates the political, economic, social, scientific, technical, environmental, demographic, humanitarian, national regional development and internal politics of the regions carried out by local authorities on the basis of national interests. This is especially true in view of the growing role of regions in the political, economic, social and other aspects of the state, as reflected in the transition from centralization to decentralization in decision making.

West scientists or political transformation of South-Eastern Europe, described in the context of major European and global processes, and it does not always take into account the national development model, which often extrapolated to a completely different social activities [3, p.454]. To the Greek scientists studying the problem objectively related to the formation of the political system and characteristics of foreign and domestic policy should include authors such as T. Veremis , N. Tsunis , M. Tayfun E. Siskos , A. Platias , N. Muzelis A. Mitsos , C. Lavdas , Y. Kranidiotis , T. Dokos , E. Zorbalas , E. Hramatikopulus .

Analysis of the socio-political processes that took place in Greece in the second half of 1970-2000's also important in terms of the implementation strategy of the European integration of Ukraine. Transformation of Greece inside the EU took place in several key spheres, among which should be noted, first of all, the transformation of social and political system of Greece. Over the years, membership in the EU Greek authorities had to create a pension system, public education, based on the principles free-paid; insurance. These events led to the development of fundamentally new situation, which is characteristic not only positive but also negative effects, including very high level of state involvement in society, its

economic activity, bureaucratic regulation. Germination of these trends with relevant processes in Ukraine allows to appropriate parallels and try to identify the main ways to overcome similar problems in our country, under the experience of Greece.

The European Community and later the European Union, Greece has always been considered a backward country in terms of economic development. Since joining the EU Greece was a recipient of economic aid, as the object of regional policy in Greece is economically backward and problem areas. European regional policy specifically contributes to the economy depressed (poor) regions of the Community. The Measures to reduce the differences in the economic development of certain regions is regarded as one of the objectives of the European Union. In paragraph 2 of Article 158 of the EC Treaty it seeks to reduce the differences in the development of the various regions and the backwardness of the most undeveloped areas [2]. To the goal of regional cohesion serves Agricultural Fund, Social Fund and Regional Fund.

The third phase of the European selective regional policy to the mid 70's - early 90-ies of XX century, it is characterized by a change in regional policy objectives (and hence the change in the types of selective policy) in a number of foreign countries and a shift in emphasis aligns selective policy from direct government regulation to stimulation endogenous potential problem regions, finding inner reserves to overcome their difficulties and encouragement for this purpose of private enterprise. After the crisis of 1974, the goals that are of a macroeconomic nature, not regional came at the forefront. In terms of the state orientation to increase competitiveness in the global market, public investment in troubled regions at previous levels is unacceptable luxury. In Greece, the program 1976-1980 Conservative government's main goal was announced to achieve the overall efficiency of the country, which meant an autonomous regional development through the use of their own resources [6, p.36].

In the process of European integration of Greece was rethinking the role and place of political parties, who had to work out a compromise approach to the most pressing issues of society, among them political system, the social security system of the population, foreign policy and so on. Despite the rather fierce inter-party struggle, the country achieved political rights and freedoms of people, freedom of the media and civil society organizations [1, p.7].

With regard to this important segment of the European regional policy, as convergence at the national and state levels, then Spain, Portugal and Ireland have chosen a strategy of economic development of a national convergence in order to achieve higher macroeconomic indicators such as cost of most developed countries of the European Union. This result did not contribute to the reduction of regional disparities between areas within these states, however, only strengthened the regional imbalance in them. Excellent strategic choice was Greek (provided with a "strong" impact from the EU), which main goal was to determine regional convergence as a reduction of regional disparities in the state.

Historically, the development of regions has never been a leading focus of government policy in Greece. In the 80's regional policy has been given relatively little attention, and the most serious instances were indicative five-year plans, which were developed by the Greek Institute for Economic Development. However, these plans are only pointing targets and parameters that you want to strive for, while nothing was said as to achieve this goal. They do not display a clear strategy and tactics, timeline and financial justification methods of evaluating the effectiveness of programs. That is, these plans were not full program of activities under the regional policy.

In post-war Greece the main task was considered of restoring the economy mainly through the development of Athens as a leading industrial and economic center of the country. Indeed Greece's economy first developed enough vigor and as a result of this approach was

excessive development of the Athens metropolitan area and surrounding areas, and the rest of Greece was thus in a much worse position.

Greece has a number of features that have a major impact on the uneven development of its regions. The country is located in south-eastern periphery of Europe and is surrounded by neighbors with enough disreputable (Macedonia, Albania, Turkey), Greece for a long time was in a situation that complicates the activity of local businesses in the EU internal market. Greece itself is characterized by a great fragmentation of physical and economic space. Mainland has mostly mountainous terrain, the whole territory from northwest to southeast cross two mountain ranges. In addition, the composition of Greece consists of more than two thousand large and small islands. This territorial fragmentation increases transport costs and requires significant infrastructure costs. A combination of internal and external limitations on economic contacts led to the formation of a special economy in which the majority of medium and small companies focused on the domestic market.

There are different points of view about the beginning of the system of regional policy in Greece. Some researchers believe that the count should be conducted by the enactment of Development (2004) and others associated with the beginning of the regional policy of the EU Integrated Mediterranean Programme (1985). Undoubtedly one - Greece joined the European Community in 1981, strongly influenced the regional policy. Highlights of the regions was made on the eve of the entry of Greece into the EU.

At this point, the country's situation of uneven regional development was next: the most advanced were Attica, the region of Athens metropolitan area, where a significant percentage of the population. Peripheral areas are located in the mountainous part of the country along the border were in the least favorable position.

Overall, the country is divided into a number of regional areas. In zone A were included high level of prefectures - Attica and Thessaloniki, in zone B (intermediate) are regions of Crete, the Aegean south, the Ionian Islands, Central Greece, Thessaly, Western and Central Macedonia; other regions - Epirus, Eastern Macedonia, Thrace, Peloponnese, Aegean West and North Greece amounted third zone of low-level developed regions. The status of the region depends on the size effect coefficients and subsidies [4, p.160].

Another component of the state regional policy - the allocation of public investment, which is realized through the state budget. Program of public investment is part of the annual budget and consists of two parts. The first part contains the projects implemented with the support of EU structural funds, the second - national projects implemented by the government alone.

Initially all interaction with the EU regional policy carried out by the Ministry of Economy, representing programs and plans, coordinating them with the European Community, and received the allocated funds. In fact, regional planning regions deposed, and decisions were made for them. This situation persisted until the appearance Framework Community support plan. According to the new rules in preparing development plans for the region must be involved local authorities. The most effective is embodied in the appearance of a Regional Center of Framework Plans. This new regional policy of the EU support embodied in these priorities. First is the general infrastructure improvement, the second - supporting agriculture in underdeveloped regions. Also one of the main priorities is to support residents of highland areas and small islands (the construction of rural roads, irrigation systems, reforestation, subsidies for the construction of small hotels and small tourism infrastructure facilities, development of fisheries).

Analyzing the regional management system let's focus on the implementation of the two programs "Capodistria" and "Kallikratis" that are intended to reform this sector in line with EU requirements .

Because of their implementation in Greece there was established a system of local government that meets the requirements of the European Parliament and of the Council on the establishment of a single "Nomenclature of Territorial Units for Statistics" (NUTS) and "local administrative units" (LAU) in accordance with the 2003 reform. Greece is a centralized state, which consists of the prefectures. Under the influence of the EU for a common policy was introduced intermediate level, but until now this regional level has meaning only within the regional policy, while the prefecture, which in turn are divided into municipalities and communities are more important administrative value [4, p.158]. Thus, in 2011 the territorial-administrative units of the first level in Greece are the municipalities, the number of which is limited to 325 units. They form the 13 prefectures leadership which according to the "Kallikratis" transferred to the elected government. This is done through a process of decentralization of governance and strengthening the powers of local authorities. It should be noted that the government retained control of the financial system of local government. According to the program "Kallikratis" territorial-administrative units of higher level are decentralized administrations, which were established in 2010, their number is seven. New formation headed by Secretary of State, appointed by the Minister of Interior, Public Administration and Decentralization.

In the process of solving problems of corruption, political radicalism the significant place is given to the policy of decentralization of governance, empowerment of local authorities real powers. Consider the features of the functioning of the Greek government, among which we note that the Ministry of Interior, Public Administration and Decentralization separated from the Ministry of Public Order, which controls the state police and the fire service.

It, in turn, is responsible for managing the region, implementation of the principle of decentralization in the field. However, through this ministry government funding in areas is going that turns it into one of the most important centers of decision-making in the country. The Ministry is responsible for conducting elections: national and local. In order to develop remote areas the Ministry of Macedonia and Thrace, and the Aegean islands were created. Their goal - integration of these territories into Greek and European community; attracting investment to the region, improving the socio-economic situation of the local population. In general, estimating the system of the central government of Greece, we consider it necessary to mention that it meets the regulatory standards of international and European law and traditions of political life and government of democratic countries.

Today new is the fact that Greece is not one of the most backward countries of the European Union. Another aspect of the impact of the crisis in Greece is directly related to the geographic location of the state in the Balkans. Greece in 1981 became the first Balkan state admitted to the EU in this regard is often a negative impression of the state of the economy translated into a distrust of the not yet linked to the EU Balkan countries. Such sentiments are amplified with the example of Romania and Bulgaria joined the EU in 2007 and remains the poorest countries in integration associations.

The last EU enlargement significantly changed the overall picture. Among all the variety of factors that determine the policy of the EU enlargement Greece factor can be singled out. It can be understood as a manifestation of the Greek crisis, and as the position of Greece in respect of candidates for membership of the European Union. State which entered the EU is seeking new sources of funding, and these countries, of course, can take part in the program association under EU regional policy.

On the one hand, the situation in Greece affects the attractiveness of the idea of joining the EU candidate countries. However, the enlargement affects not only the crisis that has engulfed Greece, but its position relative to direct the candidate countries, particularly Macedonia and Turkey [5, p.178]. Of particular interest is the position of Greece in view of

the fact that this country holds the EU presidency on January 1, 2014. That regional policy is closely related and determined by EU regional policy, so changes in the distribution of funds between lagging states will affect on amount of financing of regional projects in Greece. This means that the Greek government will have a high probability rely on their own strength.

Studying the experience of socio-economic and political changes in Greece in terms of European integration is the essential need for the Ukrainian society in view of the similarity of the problems that stood in front of Greece initially Europeanization and those that currently impede Ukraine flourish. This experience keeps its value even in a political and social crisis that has engulfed Greece in 2008, because it gives an opportunity to identify ways to prevent similar events in Ukraine.

1. Булик М.В. Соціально-політичний розвиток Греції в умовах європейської інтеграції [Текст] : дис. канд.політ.н. / М.В. Булик. – Маріуполь, 2011. – 258 с.
2. Договір про заснування Європейської Спільноти // http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/994_017
3. Осадца Г. Специфіка регіональної політики Греції / Г.Осадца// Політологічні та соціологічні студії. Збірник наукових праць. – Т.ІХ. – Чернівці: Букрек, 2010. – С.453-463.
4. Региональная политика стран ЕС ; [отв.ред. А.В.Кузнецов] / Центр Европейских исследований ИМЭМО РАН. – М. : ИМЭМО РАН, 2009. – 230 с.
5. Слесарева К. Фактор Греции в дальнейшем расширении Европейского Союза / К.В.Слюсарева// Современная Греция в мировой экономике и политике ; [отв.ред. Ю.Д.Квашин]. - М. : ИМЭМО РАН, 2013. – С.173-178.
6. Юилл Д. Основные характеристики региональной политики: опыт европейских стран/ Д.Юилл // Регион: экономика и социология. – 1999. – Специальный выпуск. – С.16-74.

Дослідження присвячено аналізу соціальних та політичних процесів, що відбуваються в Греції на сучасному етапі в рамках Європейської спільноти. Досліджено вплив ЄС на процеси, які відбуваються в соціально-політичній сфері Греції в контексті реалізації курсу на євроінтеграцію

Ключові слова: соціально-політичний розвиток, європейська інтеграція, європеїзація, Європейський Союз, децентралізація, демографічні процеси, регіональна політика.

Исследование посвящено анализу социальных и политических процессов, происходящих в Греции на современном этапе в рамках Европейского сообщества. Исследовано влияние ЕС на процессы, которые происходят в социально-политической сфере Греции в контексте реализации курса на евроинтеграцию.

Ключевые слова: социально-политическое развитие, европейская интеграция, европеизация, Европейский Союз, децентрализация, демографические процессы, региональная политика.

УДК 327
ББК 66.06

Христина Федорищак

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ «ПОЛІТИКА ПАМ'ЯТІ» ТА «ІСТОРИЧНОЇ ПОЛІТИКИ» В УКРАЇНІ ТА РЕСПУБЛІЦІ ПОЛЬЩА

У статті досліджено питання розвитку політики пам'яті та історичної політики в Україні та Республіці Польщі, проаналізовано й визначено їхню природу, суть, специфіку та структуру.

Ключові слова: пам'ять, колективна пам'ять, політика пам'яті, історична політика.

Трансформаційні процеси кінця ХХ століття змінили акценти у підходах до вивчення і розуміння історичного минулого, зокрема в країнах Центрально-Східної Європи. Особливо великої актуальності набули питання, що стосуються спільної історії народів та держав, формування колективної пам'яті, конструювання нових моделей ідентичності. Сьогодні суспільство все більше усвідомлює зростання активності пам'яті. Пам'ять людства про своє минуле, виникнення, еволюцію, сьогодення одночасно об'єднує й роз'єднує їх.

Суспільно-політичні процеси України та Республіки Польщі за останні два десятиліття мали досить багато спільного. Відлік новітньої історії для цих двох країн розпочався наприкінці ХХ ст. — у 1989 р. у Польщі на парламентських виборах перемогла опозиційна партія і було скасовано комуністичний режим, а в 1991 р. Україна отримала незалежність. Події останніх років показали про необхідність переоцінки минулого й вибудовування нової політики пам'яті обох держав.

Теоретичне осмислення взаємозв'язку суспільної пам'яті з політичним життям є доволі витребуваним завданням сучасної політичної науки та практики. Структурно-функціональний методологічний підхід забезпечує пізнання політики пам'яті як складної цілісності, що включає різні компоненти, розуміння специфіки їх змісту та функціонального призначення. Саме через розгляд структурних елементів політики пам'яті можемо прийти до її визначення [2, с. 120-121]

Вивченням проблем конструювання політики пам'яті займаються: В. Боднар, О. Волянчук, Д. Гавін, Я. Грицак, Я. Жарин, А. Коник, Я. Крутика, Л. Нагорна, Н. Ніяковський, Л. Пастунак, В. Расевич, Р. Траба, М. Ціхоцькі, Ю. Шаповал, Ю. Шеррер.

Мета статті — на основі вітчизняних та польських джерел проаналізувати та порівняти дослідження в сфері політики пам'яті.

Характеризуючи широке коло питань, серед яких: державна політика в сфері історії, репрезентація минулого, пам'ятні місця, культура пам'яті, історична свідомість, співвідношення історії і пам'яті дослідники використовують такі поняття як: «історична політика» та «політика пам'яті».

На думку, В. Расевича, перше є досить однозначним і часто використовується для означення політизації історії, показує його у вигляді одностороннього руху, притаманного усім суспільствам і у всі часи, тим самим намагаючись надати йому рис нормальності та невідворотності, фактично легітимізуючи інструменталізацію історії. Термін «історична політика» містить в собі такі негативні, а подекуди й недопустимі елементи, як намагання певних політичних сил використати владу для встановлення єдино правильних історичних орієнтирів і взагалі використання владних важелів для утвердження в колективній історичній свідомості певних ідеологем та кліше. З повною впевненістю можна стверджувати, що «історична політика» в тій чи іншій мірі ведеться у всіх країнах, а рівень її бруталності залежить від функціонування демократичних інститутів держави [11]

Концепція «історичної політики» з'явилась у Західній Німеччині в зв'язку з дещо розпливчастим і в деякій мірі важким поняттям «подолання минулого». Зокрема, в 1986–1987 рр. у Німеччині тривала дискусія істориків стосовно здійснених нацистами злочинів в часи Третього Рейху. В ній було використано нове поняття «історична політика» — як можливість впливу історичних інтерпретацій на політичні дебати [15, с.473-505]

Нині цей термін широко застосовують у Польщі, хоча в науковій літературі досі немає єдиноправильної дефініції [19, с.41]

Говорячи про політику історичної пам'яті, ми маємо на увазі процеси, що піднімаються, через представників влади в процесі її моделювання й реалізації контролю. Цими процесами є перетворення й реконструкція усталеної пам'яті та здійснення контролю над нею [22, с.18]

Марек Ціхоцькі розглядає історичну політику як неперервне стимулювання обговорення минулого через різні форми його інституціоналізації. Він наголошує, що ми в жодному разі не можемо залишити історію історикам. Пам'ять повинна залишатися живою субстанцією будь-якої політики, так як політика щодо минулого є політикою щодо сучасності [20, с. 42].

Політика пам'яті є певною формою селекції минулого. Ян Жарин стверджує, що кожного разу коли ми відзначаємо річниці подій ми зіштовхуємось з історичною політикою [17, с.3]

Януш Крутика наголошує на тому, що коли ми говоримо про історичну політику, то маємо на увазі певні дії, які ми робимо як держава, асимілюючи громадськість до того, що для нас є важливим [18, с.13]

У певному сенсі історична політика є частиною глобальної тенденції політизації історії і одним із прикладів підвищеної уваги політичних практиків і дослідників до політики пам'яті. На думку польського вченого Р.Траби, політика пам'яті – це будь-які навмисні і формально легітимні дії політиків і чиновників, які спрямовані на закріплення, видалення або зміну окремих фрагментів суспільної пам'яті [13, с. 93]

Даріуш Гавін один з перших хто звернув увагу на взаємозв'язок між історичною та зовнішньою політиками. Він стверджує, що демократичним (і не тільки) суспільствам властива інтерпретація минулого задля досягнення певних політичних цілей. У вузькому значенні – це бачення місця історичної пам'яті в межах політики, а у широкому – в публічному житті [16].

Лонгін Пастусяк твердить, що політика історична означає невизначеність політики до історичного значення та історичного виміру, тому нам необхідно говорячи про поєднання історичної та зовнішньої політики зважати на минуле та історію стосунків з сусідніми державами [21, с. 57-58]

З вище сказаного, ми можемо говорити, що предметом історичної політики є встановлення державних свят, ритуалів, патріотичних обрядів, визначення місць національної пам'яті, присудження відзнак, упорядкування назв вулиць. Охоплюється нею і увесь комплекс музейної та меморіальної політики [8, с.109].

Історична політика – це ще й тематика наукових досліджень з метою пошуку відповідей на питання про те, як історичні інтерпретації перетворюються в політичну боротьбу, хто і з якою метою це робить і які наслідки цього. Це свого роду політика по відношенню до історії і пам'яті. Політика намагається конструювати культурну пам'ять і формувати певну модель політичного бачення національного минулого [1, с. 379]

О. Міллер наголошує на тому, що історична політика – це якісно нове, набагато інтенсивніше втручання в трактування історії тієї частини політичної еліти, яка контролює владу на даний момент, для боротьби з внутрішньою опозицією й для досягнення певних цілей в справі «націєтворення», а також для отримання певних переваг в міжнародних відносинах [7, с. 66–75].

Окрім того, історична політика направлена на формування суспільно значущих історичних образів і образів ідентичності, які реалізуються в ритуалах і дискурсі. В демократичних суспільствах історична політика ні в якому разі не обмежена власне політичною сферою, в ній, поряд з політиками і публіцистами, задіяні також представники інших професійних груп з різними інтересами і стратегіями, які вони привносять в осмислення історії.

Зловживання історією відбуваються не тільки в авторитарних режимах, а й у відкритих суспільствах завдяки особливій системі регламентації, яка включає в себе приховані механізми обмежень і заохочень визначених концепцій. Але конструюванням прийнятних версій історичної пам'яті займається не тільки офіційна влада, але й опозиційні сили і різні суспільні рухи [1, с. 379-380]

Натомість термін «політика пам'яті» передбачає не тільки цілеспрямовану діяльність державних інституцій та груп істориків в історичній сфері, але й ініціативу «знизу», тобто у всій їх взаємодії та багатоплановості. «Політика пам'яті» є набагато ширшим поняттям, яке включає в себе також «історичну політику». Оскільки до «політики пам'яті» ангажуються не тільки державні інституції, але й окремі суспільні

групи, які формуються за різними критеріями, а отже, не варто цей складний і багатогранний процес звужувати до рівня політизації історії, або ж лише до якоїсь конкретної цілеспрямованої діяльності в історичній сфері [11].

Політика пам'яті – це дійсний простір створення нових політичних відносин на основі трактування та репрезентації суспільного минулого; складна взаємодія ряду суб'єктів, націлена на підтримку, або перегляд окремих елементів суспільної пам'яті; сукупність дій, покликаних до погодження та взаємного прийняття різних інтересів у сфері інтерпретації минулого. У політиці пам'яті відображаються досвід суспільства, актуальний стан його базових інститутів, його соціально-політична структура, співвідношення суспільних сил, переконання та оцінки державно-політичних лідерів. Предмет політики пам'яті є подвійним та передбачає, з однієї сторони, конструювання певної спільної пам'яті як системи колективних уявлень про минуле, з іншої – цілеспрямований вплив на індивідуальну пам'ять кожного громадянина [9, с. 325]

«Політика пам'яті» полягає у здійсненні контролю владною верхівкою чи домінуючою елітою над конструюванням знань (уявлень) про минуле, який досягається через інтерпретацію історії, організацію масової історичної освіти (держзамовлення на підручники, в яких викладено офіційний курс історії для навчальних закладів), організацію музейної й архівної бази, монументальну пропаганду, твори літератури та мистецтва, форми міфологізації (відзначення державних свят, символіка, меморіали), топонімічні назви (перейменування населених пунктів, вулиць та ін.), ЗМІ та ін. [5].

Щоб у суспільстві функціонували й відтворювалися позитивні ціннісні уявлення, необхідний цілеспрямований наголос владних структур і елітних прошарків на важливості процесів самоорганізації й взаємної відповідальності влади перед суспільством і навпаки [6, с. 132]

Юрій Шаповал вдало підкреслює: «Політика пам'яті є тим символічним ресурсом, який цілком допустимо використовувати, у тому числі і в процесі політичного й культурного суперництва еліт...» [14].

Вплив правлячих груп на соціальну пам'ять, так звана політика пам'яті здійснюється як свідома стратегія проектування образів минулого в планах на майбутнє (П.Нора). Така конструююча діяльність не завжди має характер прямої маніпуляції, але завжди, виходить з бажаного майбутнього, задає певну модель минулого. П. Рікер визначає її як нав'язану пам'ять і дозволену історію. Нав'язана пам'ять - офіційна пам'ять, яку вивчають за допомогою примусового запам'ятовування, офіційно визнаного стандарту ідентичності та спеціально створеного комплексу меморіальних церемоній (ритуалів, міфів, дат, пам'ятників) [12, с. 121-125]

З вище сказанного ми можемо зробити висновок, що розмаїття існуючих тлумачень поняття політики пам'яті можна розділити на такі підходи:

- ціннісний підхід, представники якого політику пам'яті визначають як різноманітні суспільні практики і норми, пов'язані з регулюванням колективної пам'яті; як свідому стратегію проектування образів минулого у планах на майбутнє; як публічний простір діалогу суспільних сил та істориків. В межах такого розуміння стверджується необхідність погодження конкуруючих інтересів у системі конструювання образів минулого, що постають з певної конфігурації політико-владних та суспільних відносин;
- інструменталістський підхід, представники якого розглядають трактування політики пам'яті виключно як перманентної боротьби за владу; систему заходів по уніфікації індивідуальних уявлень про історичне минуле єдиній логіці історичного наративу
- конструктивістський підхід, тлумачить політику пам'яті тлумачать як нав'язану пам'ять і дозволену історію; як створення критеріїв для відбору тих історичних подій, які варто зберігати у пам'яті, і тих, які потрібно з неї «стерти»; як символічний ресурс,

який цілком допустимо використовувати, у тому числі і в процесі політичного й культурного суперництва еліт [3, с. 116].

Отже, політика пам'яті – це політика держави, міжнародних організацій, політичних партій, громадських об'єднань і рухів, окремих політичних лідерів та громадських діячів у сфері конструювання спільних уявлень та оцінок про минуле. Таким чином логічно окреслюється коло суб'єктів політики пам'яті. Окрім вище перелічених, до останніх також віднесемо істориків, очевидців тих чи інших подій минулого, представників засобів масової інформації, які, керуючись певними інтересами, використовуючи різні політичні засоби, виявляють себе у просторі політичного конструювання минулого [2, с. 122].

Участь у виробленні політики пам'яті беруть не тільки державні інституції, але й різноманітні громадські організації. Фінансовий ресурс держави є визначальним, але не монопольним в сучасних умовах, а його монополізм розбивають різноманітні приватні фундації та інститути. Але все ж, за державою залишається дуже важлива функція формування політики пам'яті, а саме підготовка шкільних програм з історії та фінансування пріоритетних дослідницьких проєктів, які ведуть науково-дослідні інститути та університети. Держава має також потужний ресурс у вигляді «нормативної сили» і через різноманітні розпорядження, закони та декрети може фаворизувати окремі ідеї, події минулого та діячів [11].

У найширшому розумінні конструювання політики пам'яті є політичним процесом із виразними ознаками цілепокладання та артикульованих мотивацій. Головним змістом його в ідеалі є вироблення максимально наближеного до реальності «образу минулого» - як дійового інструменту впливу на суспільну свідомість. Природно, що «політика пам'яті» є тим символічним ресурсом, який широко використовується елітними прошарками суспільства для виховання патріотизму, національно-громадянської ідентичності й толерантності [10, с. 133-134].

Сьогодні складно говорити про можливість досягнення справді спільності у розумінні і оцінках минулого. Втім науковці пропонують розглянути кілька варіантів та способів провадження політики пам'яті. Використовуючи дослідження українського історика Ярослава Грицака, можна виокремити наступні чотири стратегії політики пам'яті:

1. Перша полягає у примусовому нав'язуванні власної версії пам'яті та забуття, вимагає великих централізованих ресурсів та може спричинити зворотній ефект;
2. Друга стратегія політики пам'яті проявляється у її відсутності, тобто байдужому ставленні держави до власного історичного минулого та базується на вичікуванні всезагального забування щодо конфліктних моментів кожним новим поколінням;
3. Третій спосіб це відверте висміювання війн суспільної пам'яті, що однак суперечить українським ментальним рисам та специфіці національного характеру, вкрай гостро сприйнятливий до будь-яких жартів з приводу історії;
4. До четвертої стратегічної позиції відноситься «пакт забуття», як досягнення мовчазної згоди між ворогуючими представниками різних версій історичного минулого заради відродження країни та збереження її цілісності [4, с. 232].

Тому політика пам'яті розглядається як процес вибудовування співзвучних настроїв епохи (і певних політичних сил) образів минулого, що здатна виконувати функції соціального захисту, мінімізувати травмуючий вплив сучасних реалій [14].

Ольга Волянчук, визнає такі функції політики пам'яті у суспільстві:

1. розв'язання суперечностей, що виникають між суб'єктами суспільно-політичного життя з приводу оцінок подій минулого;
2. інтеграція різних груп населення навколо спільної пам'яті, причому, як спільної гордості, так і спільного каяття за минуле;

3. політична соціалізація особи шляхом долучення до єдиного історичного досвіду спільноти [2, с. 122].

За останніх кілька десятиліть у європейських країнах вироблено значний арсенал механізмів формування та підтримування /реагування форм державної політики усфері пам'яті. Окремі країни Європейського Союзу широко використовують інституційний механізм, коли функції держави у формуванні та підтриманні політики пам'яті з окремих, найбільш фундаментальних питань покладаються на спеціально створені установи. Яскравим прикладом є Інститути національної пам'яті або інші аналогічні за функціями установи, що існують в багатьох країнах Європи. Окрім інституційного механізму можуть бути й інші форми закріплення певної історичної візії на державному рівні. Так, у державі може існувати закон або історичний календар, яким визначаються на державному рівні перелік найважливіших віх історії держави. Нарешті, можливим є й такий механізм, як сукупність здійснених на державному рівні відзначень окремих подій та вшанування пам'яті чи відзначення ювілеїв окремих осіб, що у комплексі також становлять певну «карту» загальнодержавної пам'яті [10, с. 167].

В Україні та Республіці Польщі за останні два десятиліття були зроблені спроби використання всіх трьох механізмів формування політики пам'яті. Спробу застосування інституційного способу формування національної пам'яті в Республіці Польщі було здійснено у 1998 р., а в Україні у 2006 р., коли в обох державах було створено Інститути національної пам'яті. Що стосується другого чинника то в Україні та Республіці Польщі на законодавчому рівні визначені святкові (вихідні) дні. Найбільш вживаним в обох державах лишається третій спосіб формування політики пам'яті – прийняття окремих нормативних документів щодо відзначення на державному рівні тієї чи іншої події чи вшанування окремої особи.

Політика пам'яті – це насамперед данина пошани й поваги до зусиль і життєвих подвигів мільйонів людей, які створювали матеріальні та духовні цінності й захищали їх, часто ціною власного життя. Це також створення позитивного узагальнюючого образу країни та народу – такого, який потрібен нам і прийдешнім поколінням для нормального соціально-психологічного самопочуття, а державі – для забезпечення лояльності й згуртованості населення, для налагодження зовнішніх контактів, для залучення в країну капіталів та туристів. Зрештою це і система формування національної ідентичності на засадах загально визначених універсалістських цінностей, поваги до культурного розмаїття, прищеплення громадянам усвідомленого розуміння своїх прав і обов'язків [10, с. 133].

Підсумовуючи вище сказане, ми можемо дійти висновку, що політика пам'яті – це надзвичайно важливий інструмент в руках влади, це потушний засіб, що впливає на світосприйняття особи й громадянина, зумовлюючи високий мобілізаційний потенціал. Пам'ять про спільне життя наших предків тримає в купі наші родини, вона ж об'єднує більші спільноти, такі як нації. Це явище викликає значний інтерес, як у держави так і у суспільстві загалом. Політика пам'яті просікає усі сфери людського життя, репрезентуючи не лише події минулого, але й конструюючи союдення й майбутнє. Вагоме місце в конструюванні політики пам'яті займає держава, так як саме вона в більшій мірі впливає на формування моделей та механізми її здійснення. За допомогою своїх функцій політика пам'яті здатна мінімізувати травмуючий вплив сучасних реалій. В Україні та Республіці Польщі за останні десятиліття сформувались свої підходи та концепції розуміння «пам'яті», зокрема колективної. Розглядаючи досвід двох країн можемо з впевненістю говорити, що «політика пам'яті» впевнено крокує до формування в нову незалежну дисципліну з окресленим предметом та полем дослідження.

1. Бондар В. Державна політика історичної пам'яті в Україні 1990–2000-х рр.: основні тенденції/ Вадим Бондар//Історіографічні дослідження в Україні. - К.: Інститут історії України НАН України. – 2013. - №23. – 400с. С. 379
2. Волянук О. До визначення поняття політики пам'яті в сучасній політології / О. Я. Волянук // Нова парадигма. – 2009. – Вип. 87. – С. 120– 128, с. 122
3. Волянук О. Суспільна пам'ять як вимір політичного розвитку (методична розробка до лекції)/ Ольга Волянук// Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. – Вип. 10. – 2013. – С. 116
4. Грицак Я.Й. Життя, смерть та інші неприємності / Ярослав Грицак. – К.: Грані-Т, 2008. – 232 с
5. Коник А. «Історична пам'ять» та «політика пам'яті» в епоху медіа культури / А. Коник [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.lnu.edu.ua/faculty/jur/publications/visnyk32/Visnyk32_P2_03_Ko_nyk.pdf
6. Культура історичної пам'яті: європейський та український досвід / [Ю. Шаповал, Л. Нагорна, О. Бойко та ін.]; за загальною редакцією Ю. Шаповала. – Київ: ІПІЕНД, 2013. – 600 с. С. 132
7. Миллер А. Историческая политика и ее особенности в Польше, Украине и России (Интервью) // Отечественные записки. – 2008. – № 5(44). – С. 66–75
8. Нагорна Л.П. Історична пам'ять: теорії, дискурси, рефлексії. – К., ІПІЕНД ім. І.Ф.Кураса НАН України, 2012. – 328 с. С.109
9. Національна та історична пам'ять: словник ключових термінів/кер.авт.кол. А.М. Киридон.- К.:ДП« НВЦ «Пріоритети». – 2013. – 436с. С.325
10. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф.Кураса НАН України. – К.: ІПІЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України, 2012. – 600 с.
11. Расевич В. Ще раз про політику пам'яті / В. Расевич [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://zaxid.net/home/showSingleNews.do?shhe_raz_pro_politiku_pamyati&objectId=1097971
12. Рикер П. Память, история, забвение. – М.: Изд-во гуманит. лит-ры, 2004. – С. 121-125
13. Траба Р. Польские споры об истории в XXI в. // Историческая политика в XXI веке: Сборник статей. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – С. 93
14. Шаповал Ю. І. Політика пам'яті в сучасній Україні [Електронний ресурс] / Ю.І. Шаповал. – Режим доступу: <http://keui.univer.kharkov.ua/www/index.php?set=news&mc=readfull&do=50>
15. Шерпер Ю. Германия и Франция: проработка прошлого // Историческая политика в XXI веке: Сборник статей. – М.: Новое литературное обозрение, 2012. – С. 473-505
16. Dariusz Gawin Po co nam polityka historyczna/ Gazeta Wyborcza od 30 września 2005
17. Jan Żaryn Polska polityka historyczna/ Biuletyn Instytutu pamięci narodowej. - 5 (64). – maj 2006. – Р. 3
18. Janusz Kurtyka Polska polityka historyczna/ Biuletyn Instytutu pamięci narodowej. - 5 (64). – maj 2006. – Р. 13
19. Lech M. Nijakowski, Polska polityka pamięci. Esej socjologiczny. – Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne. – Warszawa. – 2008. – р. 288 Р. 41
20. Marek A. Cichocki Czas silnych tożsamości, w: Polityka historyczna. Historycy – politycy – prasa. – Muzeum Powstania Warszawskiego. – Warszawa. – 2005. – Р. 42
21. Pastusiak L. Czym jest dziś patriotyzm/Mysł Socjaldemokratyczna. – 2006. – №1-2. – Р. 57-58
22. Tomasz Pawelec Rewolucja w pamięci historycznej. Porównawcze studia nad praktykami manipulacji zbiorową pamięcią Polaków w czasach stalinowskich. – Kraków: Universitas. – 2012. – Р. 18

In the article investigated the question of development of politics of memory is investigational in Ukraine and Republic of Poland, her nature, essence, specific and structure, is analysed and certain. Transformation processes of the twentieth century changed the emphasis in the approach to the study and understanding of the past, particularly in Central and Eastern Europe. Especially acquired great urgency issues relating to the common history of peoples and nations, the formation of collective memory, designing new models of identity. The social and political processes of Ukraine and Republic of Poland for the last two decades had a lot in common enough. Counting out of the newest history for these two countries began in the end XX of century - in 1989 in Poland on parliamentary elections opposition party won and the communist mode was anniented, and in 1991 Ukraine got independence. Events of recent years have shown the need for reassessment of the past and memory designing new policy of both countries. In Ukrainian and Polish formed their circle of scientific approaches to understanding memory. "Politics of memory" and "historical politics" are an extraordinarily important instrument in the hands of power, that influences the worldview of the individual and citizen, predetermining high mobilizational potential. Memory about general life of our ancestors holds our families in a heap, she unites greater associations, such as nations. This phenomenon causes considerable

interest, as in the states so in society on the whole. In a scientific circle both held "Memory of studies " confidently steps to forming in new independent discipline with the outlined object and research field.

Keywords: *memory, collective memory, politics of memory, historical politics.*

В статье исследованы вопросы развития политики памяти и исторической политики в Украине и Республике Польши, проанализирована и определена их природа, суть, специфика и структура.

Ключевые слова: *память, коллективная память, политика памяти, историческая политика.*

УДК 342.7+342.721
ББК 66.043 (4 Укр)

Любомир Гураль

ПОЛІТИЧНІ ПРАВА ЛЮДИНИ І ГРОМАДЯНИНА В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

У статті проаналізовано суть політичних прав людини і громадянина, види цієї категорії прав людини, а також забезпечення політичних прав людини і громадянина в Україні.

Ключові слова: політичні права людини, види політичних прав людини, покоління прав людини, гарантії забезпечення політичних прав людини і громадянина.

Питання політичних прав на сьогодні постало однією з важливих проблеми як внутрішньої, так і зовнішньої політики України. Євромайдану, Революції гідності, боротьба за державний суверенітет і цілісність держави – все це активізували питання як прав людини загалом, так і політичних прав зокрема. На сьогодні недостатньо дослідженою також залишається проблема визначення змісту та обсягу політичних прав і свобод людини, їх дотримання органами державної влади та висвітлення ролі громадянського суспільства в системі захисту цих прав.

Актуальність статті полягає в тому, що тема політичних прав людини і громадянина є малодосліджена серед науковців-політологів. Також, на сучасному етапі розвитку України, у світлі всіх подій, ця тема є досить вагомою і вартою уваги.

Об'єктом статті є політичні права політичних прав людини і громадянина в сучасній Україні.

Метою статті є аналіз суті політичних прав людини і громадянина, а також, дослідження гарантії забезпечення цих прав в Україні.

Окремі аспекти проблеми знайшли своє відображення в працях сучасних науковців, зокрема: Т. Заворотченко, Е. Регушевського, О. Кушніренка, А. Колодія, І. Ієрусалімової, І. Ієрусалімова, К. Слюсара, В. Маляренка., С. Крижанівського, В. Погорілка, П. Рабиновича, В. Буткевича, С. Федика, І. Бородіан, М. Орзіха, М. Антоновича, Я. Лазур, Ю. Разметаєвої, У. Ільницької та інших.

Одним із принципів сучасної демократії є залучення громадян до процесів державного управління та прийняття політичних рішень. Цей принцип реалізується передусім за допомогою такої категорії як політичні права людини. Саме вони дають людині можливість бути включеним в політичне життя тієї чи іншої держави.

Політичні права та свободи – це можливості людини брати участь у державному та громадському житті, впливати на діяльність різноманітних державних органів, органів місцевого самоврядування, політичних партій та інших об'єднань громадян політичного спрямування. Вони є невід'ємними і невідчужуваними у визначених законом межах і належать кожній особі через її людську природу.

Політичні права людини і громадянина відносять до першого покоління прав людини. Першим поколінням прав і свобод людини традиційно визнаються громадянські і політичні права, завойовані в результаті буржуазних революцій в Європі і Америці, згодом конкретизовані в практиці і законодавстві демократичних держав [9].

Остаточного першого покоління прав людини закріпилося в таких міжнародних документах як Загальна декларація людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Європейська конвенція з прав людини.

На формування уявлень про перше покоління прав визначальний вплив справила філософія лібералізму. Відмінною особливістю прав першого покоління є те, що всі

вони спираються на негативну концепцію волі, в рамках якої свобода розуміється як відсутність примусу, можливість діяти за власним вибором, не наражаючись на втручання з боку інших.

У сучасному розумінні до політичних прав відносять: а) право брати участь в управлінні державними справами державної влади; б) право брати участь у референдумах; в) право на звернення до органів державної влади і місцевого самоврядування, їх посадових осіб; г) право на петиції, індивідуальні й колективні звернення до державних органів і їх посадових осіб; д) право на свободу об'єднань у політичні партії та громадські організації; е) право на збори, мітинги, демонстрації, пікетування; є) право на участь в управлінні державними справами. Політичними правами також вважають право на плюралізм політичних думок та свободу слова.

Найважливішою формою реалізації цього політичного права є виборче право, що включає право обирати (активне право) та право бути обраним (пасивне право). Більшість демократичних країн відмовились від різних цензів і намагаються максимально гарантувати виборче право. Особиста участь громадян у діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, а також через обраних представників, є втіленням суверенітету народу та формою здійснення народовладдя.

Іншою формою реалізації політичних прав (зокрема права на участь в управлінні державними справами) є право громадян на референдум. Це право забезпечує суверенітет народу та верховенство його влади. Адже референдум – це спосіб всенародним голосуванням впливати на процеси прийняття політичних рішень, вирішувати важливі державні питання. Найбільш повно відображає активність громадян така складова права на референдум як стадія народної ініціативи. Громадяни можуть стати ініціаторами проведення референдумів з будь-якого питання, яке можна вирішити в такий спосіб.

Досить цікавим видом політичного права є право на мирне зібрання. Воно дає громадянам можливість вільно обговорювати різні актуальні питання політичного, економічного, соціального, державного й іншого суспільного розвитку [12]. Поняття «мирне зібрання» охоплює будь-які публічні заходи, що проводяться в публічному місці мирно, без зброї у формі зборів, мітингу демонстрації, пікетування, походу чи в будь-якому іншому поєднанні цих форм, або інших не заборонених законом формах для вираження особистої, громадянської, політичної позиції з будь-яких питань.

Право на звернення забезпечує громадянам можливість відстоювання своїх прав і законних інтересів та відновлення їх у разі порушення, участі в управлінні державними і громадськими справами, впливу на поліпшення роботи органів державної влади і місцевого самоврядування, установ, підприємств, організацій. Звернення громадян є формою безпосередньої артикуляції інтересів людей і знаходять відображення у вигляді юридично оформленої вимоги громадянина або групи громадян до публічної влади.

Особливістю політичних прав і свобод в Україні є те, що їх носіями, виступають лише громадяни України, а не всі особи, які проживають на її території. Але право на об'єднання в неполітичні організації, право скеровувати індивідуальні чи колективні письмові звернення можуть використовуватись іноземцями і особами без громадянства.

Ще однією особливістю цих прав є те, що вони можуть набувати як індивідуального, так і колективного характеру. Іншими словами, політичні права можуть реалізовуватися людиною та громадянином як індивідуально, так і колективно.

Політичні права людини базуються на певних принципах. Вони тотожні до загальних принципів прав людини: 1) універсальність та невід'ємність: права людини є універсальними та невід'ємними. Всі люди світу мають ці права. Людина, якій ці права належать, не може добровільно відмовитися від них. Так само інші люди не можуть

позбавити її цих прав; 2) неподільність: права людини є неподільними: громадянського, культурного, економічного, політичного чи то соціального характеру, вони є невід'ємною частиною гідності кожної людини; 3) взаємозалежність та взаємозв'язок: реалізація одного права часто залежить, цілком або частково, від реалізації інших прав. Наприклад, реалізація права на здоров'я може за певних обставин залежати від реалізації права на освіту чи права на інформацію; 4) рівність та недискримінація: всі індивідууми є рівними серед людей, та рівними за гідністю, притаманній кожній людині; 5) участь та інтеграція: кожна окрема людина та всі люди разом мають право приймати активну, вільну та цілеспрямовану участь в громадянському, економічному, соціальному, культурному та політичному розвитку, в якому можуть бути реалізовані права людини та основні свободи, робити свій внесок в цей розвиток та отримувати з нього користь [15, с. 174-180].

Політичні права у різних формах та обсязі декларуються практично в Конституціях усіх держав світу. Зокрема, стаття 38 Конституції України декларує: «Громадяни мають право брати участь в управлінні державними справами, у всеукраїнському та місцевих референдумах, вільно обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування»; стаття 39 – «Громадяни мають право збиратися мирно, без зброї і проводити збори, мітинги, походи і демонстрації, про проведення яких завчасно сповіщаються органи виконавчої влади чи органи місцевого самоврядування»; статті 36-37 – «Громадяни України мають право на свободу об'єднання у політичні партії та громадські організації для здійснення і захисту своїх прав і свобод та задоволення політичних, економічних, соціальних, культурних та інших інтересів, за винятком обмежень, встановлених законом в інтересах національної безпеки та громадського порядку, охорони здоров'я населення або захисту прав і свобод інших людей». А у статті 40 зазначено: «Усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк» [8].

Визначені в Конституції України політичні права і свободи відповідають загальновизнаним міжнародним нормам, які закріплені у Міжнародному пакті про громадянські і політичні права (1966 р.), у Європейській конвенції про захист прав і основних свобод людини (1950 р.), у Загальній декларації прав людини (1948р.) та інших міжнародно-правових актах.

Щодо забезпечення політичних прав і свобод людини, то його слід розглядати з точки зору їх гарантії. Вони є специфічним правовим засобом забезпечення, реалізації, охорони та захисту прав людини і громадянина.

Механізм забезпечення прав людини - система заходів по створенню умов здійснення основних прав і свобод людини. Його завданням є охорона, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної і правової культури населення [7, с. 49].

Гарантії прав і свобод у теорії конституційного права розглядають по-різному, а саме як: а) один із основних принципів конституційно-правового статусу особи чи елемент правового статусу людини; б) систему норм, принципів, умов і вимог, що забезпечують у своїй сукупності здійснення конституційних прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина в) обов'язки держави захищати людину, створювати правові, соціальні та культурні умови для реалізації її прав і свобод, а також діяльність міжнародних і державних організацій із захисту прав людини г) умови та засоби, що створює держава громадянам для здійснення ними своїх основних прав; д) систему умов, способів та засобів, що забезпечують всім і кожному рівні правові

можливості для виявлення, придбання та реалізації своїх прав і свобод; е) сукупність об'єктивних і суб'єктивних чинників, спрямованих на практичну реалізацію прав і свобод, на усунення можливих перешкод для їх повного або неналежного здійснення; є) явища, що сприяють здійсненню прав і свобод людини, забезпечують їх охорону та захист; ж) цілісну систему юридично-соціальних заходів різної функціональної спрямованості, якій притаманне переведення в практику соціальних відносин нормативних установок законодавця; з) суть вираження соціальної відповідальності держави, обов'язків її органів і посадових осіб створювати всі необхідні умови для реалізації громадянами своїх прав і свобод та надання особі надійного інструментарію їх охорони та захисту; і) створення таких правових інститутів, які юридичними засобами забезпечували б можливість реалізації прав і виконання обов'язків, а також закріплювали б і охороняли права громадян від порушень з боку окремих посадових осіб, державних органів і громадян [3].

У сучасній політичній науці виокремлюють нормативно-правові та інституційно-організаційні гарантії забезпечення прав і свобод людини і громадянина в демократичній державі [6, с. 39].

Нормативно-правові гарантії забезпечення прав і свобод громадян – це сукупність конституційних національних і міжнародних правових норм, що визначають обсяг прав, свобод, обов'язків громадян, а також засоби, що встановлено для їх реалізації й охорони від порушень. В Україні, нормативно-правові гарантії політичних прав і свобод людини й громадянина є сукупністю конституційних національних і міжнародних норм.

Серед усієї цієї сукупності, на нашу думку, слід виділити наступні нормативно-правові документи: Загальну декларацію прав людини, Міжнародний пакт про громадянські і політичні права, Концепцію про захист прав людини і основоположних свобод, Конституцію України, закони про вибори, Закони «Про всеукраїнський референдум», «Про громадські об'єднання», «Про політичні партії в Україні», «Про доступ до інформації», Національну стратегію у сфері прав людини.

Інституційно-організаційні гарантії забезпечення прав і свобод громадян – це суспільно-політичні інституції, на які покладаються відповідні функції і повноваження з організації і здійснення юридичного забезпечення реалізації, охорони і захисту прав і свобод людини й громадянина. Забезпеченні прав і свобод людини і громадянина у цьому аспекті належить Президенту України, Уповноваженому Верховної Ради з прав людини, Комітету Верховної Ради України з питань правової політики, правоохоронні, правозахисні органи, органи правосуддя. Важливу правозахисну функцію відіграють громадські правозахисні організації, громадські формування з охорони громадського порядку і державного кордону, правозахисні рухи.

Одне з провідних місць в системі органів державної влади щодо гарантування прав і свобод людини в цілому і конституційних політичних прав зокрема посідає Верховна Рада України. Слід відзначити, що будь-який закон, прийнятий Верховною Радою України, сприяє захисту прав і свобод людини та громадянина шляхом зменшення кількості прогалин у законодавстві щодо діяльності певного органу державної влади, підприємства чи установи, іншої державної організації, особи, групи осіб та інших можливих суб'єктів правової держави і громадянського суспільства. Наступним напрямом діяльності Верховної Ради України при гарантуванні прав і свобод людини та громадянина (включаючи політичні права) є функція парламентського контролю, яка здійснюється через Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Гарантом прав і свобод людини та громадянина (включаючи політичні) визнається Президент України (ст. 102 Конституції України).

Саме Президент України, як глава української держави, що виступає від її імені, гарантує додержання конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні [13]. Забезпечуючи їх, він створює умови для їх реалізації, охороняє, захищає та поновлює конституційні права і свободи. Створювати умови, гарантуючи політичні права і свободи, Президент України може шляхом реалізації нормотворчої, виконавчої, установчої, контролюючої, координаційної, виховної, міжнародної функцій.

Забезпечення конституційних політичних прав людини та громадянина покладається на органи виконавчої влади. Вищим органом в цій системі є Кабінет Міністрів України. Він зобов'язаний вживати заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина. Як вищий колегіальний орган, він покликаний забезпечувати політичні права людини як безпосередньо, так і через центральні та місцеві органи виконавчої влади, спрямовувати і контролювати їхню діяльність у цьому напрямку.

Також варто відзначити юридичні гарантії політичних прав. У чинній Конституції України гарантіями реалізації політичних прав людини (як і інших прав) є такі положення: а) неможливість зміни Конституції України, якщо зміни передбачають скасування чи обмеження прав та свобод людини і громадянина; б) покладення на державу обов'язку дотримуватися і захищати права та свободи людини і громадянина; в) визнання прямої дії норм Конституції України, в тому числі тих, які закріплюють права та свободи людини і громадянина в Україні г) встановлення в нормах Конституції України та поточного законодавства юридичної відповідальності громадян, органів державної влади та органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян та посадових осіб за порушення прав і свобод людини і громадянина в Україні; д) конституційне визнання права кожного захищати свої права і свободи від порушень і протиправних посягань всіма засобами, не забороненими законом та інші [2].

Ефективність цієї системи залежить від різних чинників, але основним серед них є наявність визначених елементів у системі функціонування державної та публічної влади на місцях, що опосередковується через місцеве самоврядування.

До них відносять: а) наявність Конституції України, дія якої не може бути припинено довільно; б) визнання державної влади похідною від влади народу і Основного Закону; в) закріплення на конституційному рівні основних прав і свобод людини й громадянина (тому числі політичних) та засобів і умов їх здійснення; г) наявність незалежної судової влади; д) можливість захисту своїх прав в Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та у міжнародних правозахисних організаціях [5, с. 39].

Отже, завдяки політичним правам особа має можливість бути залучена до політичного життя своєї країни. Ця залученість може набувати різноманітних форм: від права голосувати на виборах до права на участь у мирних мітингах.

Забезпечення цієї категорії прав людини розглядається крізь призму гарантій цих прав. Гарантії бувають нормативно-правові та інституційно-організаційні Найважливішим документом, який декларує політичні права для Українців є Конституція України. Основний закон нашої держави в аспекті політичних прав людини відповідає загальновизнаним міжнародним нормам. Інституційно-організаційні гарантії забезпечуються Президентом України Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, а також громадськими правозахисними організаціями і іншими.

1. Антонович М. М. Еволюція поняття прав людини та проблема їх класифікації / Мирослава Михайлівна Антонович // Право України. – 2005. – №12. – С. 16–21.

2. Богачова Л. Л. Юридичні гарантії прав і свобод людини і громадянина в європейському та національному праві / Л. Л. Богачова // Державне будівництво та місцеве самоврядування. – 2011. – Вип. 22. – С. 56-57

3. Букач В. Інституційні гарантії конституційних політичних прав і свобод людини та громадянина в Україні [Електронний ресурс] / Володимир Букач // Юридичний Журнал. – 2012. - №9. - Режим доступу: <http://www.justian.com.ua/article.php?id=3874>.
4. Громадянське суспільство і права людини: матеріали міжнар. наук.-практ. Семінару (м. Харків, 9 груд. 2010 року) / [ред.кол.: Ю. П. Битяк, І. В. Яковюк, Г. В. Чапала]. – Х.: НДІ держ. буд-ва та місц. самоврядування, 2010. – 251 с.
5. Заворотченко Т. М. Конституційно-правові гарантії прав і свобод людини й громадянина в Україні / Т. М. Заворотченко – Д. : Вид-во Дніпропетр.нац. ун-ту, 2007. – 256 с.
6. Ільницька У. В. Політичні права і свободи громадян: нормативно-правове забезпечення та механізми реалізації у демократичних державах / У. В. Ільницька // Наукові праці – 2012. – Вип.185. – С. 37-41
7. Ковінько Д. В. Поняття та зміст конституційного забезпечення прав людини і громадянина в Україні / Д. В. Ковінько // Юридичний вісник. – 2011. – №2. – С. 47–51.
8. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року із змінами і доповненнями згідно із Законом України «Про внесення змін до Конституції України» №2222-IV. – Харків. – ФОП Співак Т. К., 2009. – 48 с.
9. Лазур Я. В. Щодо класифікації прав і свобод людини / Я. В. Лазур // Форум права. – 2011. – №1. – С. 565–569.
10. Малинова О. Ю. Три покоління прав человека / О. Ю. Малинова // Пчела. – 2003. – № 43.
11. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права: ООН; Пакт, міжнародний документ від 16.12.1966 [Електронний ресурс] // Офіційний портал Верховної ради України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
12. Мухамедова Е. Право на мирні зібрання як особисте немайнове право фізичних осіб у цивільному праві / Ельміра Мухамедова // Цивільне право. – 2009 – №11. – С. 51-55
13. Про Засади державної політики України в галузі прав людини: Постанова Верховної Ради України від 17 червня 1999 року // Відомості Верховної ради. – 1999. – №35. – С. 303.
14. Танчак А. Я. Політичні права людини: поняття і зміст / А. Я. Танчак. // Актуальні проблеми держави і права. – 2005. - № 4. – С. 248-254.
15. Філософія прав людини / За редакцією Ш. Госепата та Г. Ломанн – Ніка-Центр, 2012. – 320 с.

The article analyzes nature the political Human Rights, types of human rights, and to ensure political and civil rights in Ukraine.

Key words: *political rights, types of political rights, the generation of human rights, guarantees political rights of human and citizen.*

В статті проаналізовано суть політичних прав человека и гражданина, виды этой категории прав человека, а также обеспечение политических прав человека и гражданина в Украине.

Ключевые слова: *политические права человека, виды политических прав человека, поколения прав человека, гарантии обеспечения политических прав человека и гражданина.*

УДК324:329.8
ББК66.2(4Укр)

Олег Лецишин

ЄВРОІНТЕГРАЦІЙНА ТЕМАТИКА В ПАРЛАМЕНТСЬКІЙ ПЕРЕДВИБОРЧІЙ КАМПАНІЇ 2014 Р.

В науковому повідомленні здійснений аналіз окремих передвиборчих програм політичних партій, які взяли участь у позачергових парламентських виборах 2014 р. Зокрема виділена та проаналізована зовнішньополітична тематика, дана оцінка євроінтеграційним гаслам основних політичних гравців.

Ключові слова: *вибори, імітація активності, партія, політична система, фейк.*

В результаті перемоги Революції гідності, однією з передумов якої стала відмова тодішньої влади підписати Угоду про асоціацію між Україною та ЄС на Самміті

Східного партнерства ЄС, в Україні у 2014 р. були оголошені та проведені спочатку позачергові президентські (25 травня 2014 р.), а потім і парламентські (26 жовтня 2014 р.) вибори.

Змістове наповнення передвиборчих програм більшості політичних партій було побудоване навколо тих цінностей та ідеалів, які були висунуті та підтримані майданом. Це зокрема стосується і зовнішньополітичного курсу нашої держави.

Якщо перед минулими парламентськими виборами учасників кампанії легко можна було розділити на «прозахідних» та «просхідних», то цього разу орієнтація «на Москву» в українських партій була не популярною. Більшість учасників виборів-2014 у своїх програмах змагаються за те, хто швидше та глибше інтегрує Україну до Європейського Союзу. Про можливість вступу до Митного союзу у документах, які були подані до ЦВК, не згадала жодна з партій.

З іншого боку, було б перебільшенням стверджувати, що зовнішньополітична тематика посідає домінуючу позицію у програмах. Традиційно для України учасники виборів фокусуються радше на внутрішніх, соціально-економічних питаннях. Більше уваги в передвиборчих документах приділено і проблемам безпеки.

Кілька учасників виборів – як-от Національна демократична партія чи Інтернет-партія – навіть не виділили питанням зовнішньої політики місця у своїх програмах [7; 4]. А деякі інші партії обмежуються загальними фразами на кшталт «розвиток нових форм співробітництва з іншими країнами, розширення участі України у міжнародних організаціях і конвенціях, нормативи і стандарти яких необхідні і корисні для розвитку країни» [6], як це зробила Ліберальна партія.

Розглянемо детальніше зовнішньополітичні орієнтації окремих політичних гравців.

Для прикладу «Батьківщина» та «Громадянська позиція» у своїх передвиборчих програмах наголосили на необхідності негайної ратифікації Угоди про асоціацію України з ЄС [2; 9].

Одразу кілька партій задекларували прагнення здобути для України повноцінне членство у Європейському Союзі, причому одна з них – Конгрес українських націоналістів – навіть зазначила, що це має відбутися до 2017 року [10]. Натомість «Народний фронт», «Блок Петра Порошенка» та «Батьківщина» конкретних часових орієнтирів для реалізації цієї мети не вказали, однак і ці полісили, і інші партії, які згадують у своїх програмах про євроінтеграцію, вказують, що саме вона є стимулом для проведення реформ та запровадження в Україні гідних стандартів життя [11; 8; 2].

Однак, про прагнення здобути повноцінне членство в ЄС говорили не всі політичні сили. Для прикладу Громадянська позиція у своїй передвиборчій програмі зазначала, що «прагне забезпечити пріоритетний вихід на стандарти і критерії, необхідні для вступу до ЄС» [9], однак про сам вступ до Євросоюзу не йшлося. Об'єднання «Самопоміч» у своїй програмі говорить про скасування Україною позаблокового статусу, однак не згадує про євроінтеграцію [12].

Інші учасники виборів у своїх програмах згадували про окремі виміри співпраці з ЄС. Приміром, «Свобода» стверджувала про необхідність встановлення безвізового режиму з Євросоюзом [3], а «Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП» розглядало євроінтеграцію з точки зору вигоди для сільгоспвиробників [1].

«Опозиційний блок» пропонував «зменшити негативні наслідки ратифікації Угоди про асоціацію з ЄС через затвердження Державної програми підтримки національних виробників» [13]. Комуністична партія ж стверджувала, що пенсійна та медична реформи часів президентства Януковича були «нав'язаними» саме Євросоюзом та Міжнародним валютним фондом. У своїй програмі комуністи обіцяли скасувати ці реформи. Окрім того вони зазначали, що намагатимуться прокласти

стежку для відновлення добросусідських і братерських відносин з державами СНД, найперше з Росією, Білорусією і Казахстаном. Говорили також про збереження єдності слов'янських народів [5].

Отже, як бачимо, зовнішньополітична тематика основних політичних гравців під час парламентської виборчої кампанії 2014 р. була побудована навколо проблематики євроінтеграційних устремлінь України. Проте в більшій мірі передвиборчі гасла були популістськими ніж реальними, адже жодною з політичних партій, окрім необхідності підписання Угоди про асоціацію, не запропоновано конкретних кроків на шляху зближення з ЄС. Не визначеними залишилися і часові орієнтири, протягом яких мали плануватися підготовка та вступ України до ЄС.

1. Всеукраїнське аграрне об'єднання «ЗАСТУП». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=206>
2. Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=149>
3. Всеукраїнське об'єднання «Свобода». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=155>
4. Інтернет-партія України. Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=179>
5. Комуністична партія України. Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=142>
6. Ліберальна партія України. Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?PT001F01=910&pf7171=147>
7. Національна демократична партія. Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=205>
8. Партія «Блок Петра Порошенка». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=202>
9. Політична партія «Громадянська позиція (Анатолій Гриценко)». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=164>
10. Політична партія «Конгрес українських націоналістів». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=207>
11. Політична партія «Народний фронт». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=182>
12. Політична партія «Об'єднання «САМОПОМІЧ»». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=185>
13. Політична партія «Опозиційний блок». Передвиборна програма. [Електронний ресурс]. / Центральна виборча комісія. Позачергові вибори народних депутатів України 2014. – Режим доступу: <http://www.cvk.gov.ua/pls/vnd2014/WP502?pt001f01=910&pf7171=199>

In a statement made scientific analysis of individual election programs of political parties that participated in the early parliamentary elections in 2014. The isolated and analyzed foreign subjects, an assessment of European integration slogans major political players.

Key words: election, activity imitation, party, party system, fake.

В научном сообщении осуществлен анализ отдельных предвыборных программ политических партий, принявших участие во внеочередных парламентских выборах 2014 частности выделена и

проанализирована внешнеполитическая тематика, дана оценка евроинтеграционным лозунгам основных политических игроков.

***Ключевые слова:** выборы, имитация активности, партия, политическая система, фейк.*

УДК 327
ББК 66.4

Ірина Томашик

ПРОБЛЕМА НАСТУПНИЦТВА ПРЕЗИДЕНТСЬКОЇ ПОСАДИ: ДОСВІД ВЕНЕСУЕЛИ

У статті розкривається проблема наступництва, дається оцінка наступникам та наступництву при різних політичних режимах. Особлива увага приділяється наступництву президентської влади в Венесуелі, визначається характер наступництва в даній країні та роль виборців при прийнятті чи відмові кандидатури наступника.

***Ключові слова:** наступник, наступництво, президент, Венесуела, політична еліта, Боліварська революція.*

Президентська республіка – це держава з найбільш послідовним і водночас жорстким поділом влади, яка передбачає формальну ізолюваність кожної з гілок влади, відсутність між ними тісних функціональних відносин. З урахуванням того, що за умов такої моделі панівне становище в системі елементів форми державного правління посідає глава держави – президент, ці держави за формою свого правління традиційно називають президентськими.

У всіх латиноамериканських країнах Президент є главою держави, він очолює уряд і збройні сили. Хоча ці ознаки є і в звичайних президентських республіках, в умовах Латинської Америки це створює потужну концентрацію влади в руках президента. Особливо важливе, в даному випадку, керівництво президентом збройними силами, так як армія часто грає вирішальну роль в політичному житті латиноамериканських країн.

Таким чином, при слабкій законодавчій владі і партійних структурах, в країнах Латинської Америки немає політичної сили здатної врівноважити вплив президента. Президент в цих країнах стає не тільки главою виконавчої гілки влади, а й центром політичного життя, главою нації в цілому. І хоча за законодавством баланс влади існує, на практиці домінує президент, і його повноваження значно перевищують повноваження інших гілок влади.

Саме в таких умовах виникає загроза нехтування президентом тимчасовими рамками свого перебування при владі. В останні десятиліття, глави держав деяких латиноамериканських країн все частіше звертаються до такого варіанту зміни лідера, як передача влади наступникові. Так, на Кубі лідер соціалістичної революції Ф. Кастро поступився місцем голови державної ради рідному брату Р. Кастро, а в грудні 2012 року вмираючий від раку венесуельський лідер Уго Чавес публічно і офіційно назвав давнього соратника, віце-президента Ніколаса Мадуро своїм наступником. Тому питання наступництва є сьогодні особливо актуальним як для країн Латинської Америки так і для інших держав, які зіткнулися з проблемою передачі президентської влади.

Інститут наступництва привернув увагу ряду сучасних дослідників, серед яких необхідно виділити А.В. Гілева, П.В. Панова, К.А. Сулімова, Д.А. Будко, К.А. Неверова, Т.Є. Ворожейкіну, М. Шіфтера, С. Комбса та ін. Однак, якщо в зарубіжній науці питання наступництва політичної влади відображене в ряді праць як зазначених

науковців, так і інших дослідників, то у вітчизняній воно практично залишається недослідженим, що і обумовлює необхідність вивчення даного питання.

Застосування понять «наступник» і «наступництво» у вивченні процесів відтворення (зміни) влади в сучасних суспільствах з недавнього часу стало серйозним дослідницьким завданням. Обидва слова ввійшли в вжиток з політичної практики та її широкого (тобто не вузько професіонального) сприйняття. Мабуть, це пов'язано з тим, що суспільну увагу привернув якийсь особливий феномен в процесах відтворення влади, строго кажучи, аж ніяк не новий, але раніше, напевно, не особливо значимий, і тому, концептуально не оформлений. Сьогодні він став вагомим, і хоча для його позначення використовували «старі» слова (раніше «наступник» означав буквально «наступного лідера»), в новому контексті вони придбали інший зміст [6, с. 19–20].

Говорячи про практику наступництва, важливо відзначити багатозначність самого поняття «наступник». У найзагальнішому значенні наступником є індивід, що займає пост свого попередника, будь то наслідний принц або новообраний президент. Незважаючи на те, що в конституціях різних країн, як правило, чітко прописаний порядок передачі владних повноважень, найчастіше процес «призначення» спадкоємця носить в контексті демократичних систем неформальний характер, але при цьому позначає розстановку сил і пріоритетів тієї чи іншої групи еліт.

Як підкреслюють дослідники П. В. Панов і К. А. Сулімов, «з огляду на контекст, в якому відбулося формування змісту концепту – «наступник» в сучасному дискурсі – як академічному, так і суспільно-політичному – можна з досить високою часткою впевненості говорити про те, що для багатьох сучасних держав (Білорусія, Росія, Венесуелла, Мексика, Куба тощо) «наступник» – аж ніяк не просто – «наступний». Більш того, під наступником найчастіше розуміється не лише наступництво політики. Отже, мова йде скоріше про розуміння феномену наступництва під кутом зору передачі влади» [7, с. 32]. Саме з цієї точки зору даний феномен розглядається багатьма дослідниками при аналізі політичного процесу різних країн світу. У цьому ключі можна говорити про загальний «кістяк», на який нашаровуються особливості політичної культури тієї чи іншої країни, політичного режиму, а також ступінь легітимності серед владних еліт і населення.

Жоден лідер не в змозі контролювати владу одноосібно і тому змушений вибудовувати виграшні коаліції, розподіляючи ресурси між союзниками. І лідер, і еліти, що формують виграшні коаліції, зацікавлені в дотриманні взаємних зобов'язань. Однак перспектива швидкої зміни лідера може породжувати недовіру до домовленостей, підштовхуючи учасників коаліції до зради і вибору «хижацьких» стратегій в умовах укороченого часового горизонту. Поява наступника дозволяє відсунути часовий горизонт, а інституціоналізоване наступництво, що стало частиною політичного порядку, робить цей горизонт, так би мовити, нескінченно далеким. Міць лідера забезпечується підтримкою з боку достатнього числа елітних груп. Ця підтримка може розглядатися як гра координації: щоб зробити вибір, кожній елітній групі доводиться передбачати вибір інших. В результаті умовою успіху стає спільний вибір на користь одного лідера, а елітна група, яка не вгадала вибір інших, ризикує залишитися без виграшу [3, с. 101]. У подібній грі координації, учасникам потрібен «ключ» для узгодження поведінки, який дослідник Томас Шеллінг називав фокальною точкою. Фокальна точка – це точка, де сходяться взаємні очікування, або, згідно із формулюванням самого Т.Шеллінга, очікування «кожного з приводу того, що інші чекають, що він очікує, що вони очікують від нього, що він очікує від них саме таких очікувань з приводу його дій» [9, с. 78]. Фокальність означає знаходження в стані першого за замовчуванням. Так, чинний лідер *ex officio* знаходиться у фокусі уваги еліт, які шукають виграшні коаліції [3, с. 102].

У ситуації, коли інкубент не має можливості претендувати на збереження посади, він може символічно передати свій фокальний статус наступнику. Іншими словами, наступництво як інститут є своєрідним способом збереження фокальності, незважаючи на смертність лідерів, можливість втрати ними популярності, старість, хвороби, конституційні обмеження та інші обставини.

У своїй класичній праці «Вихід, голос і вірність» Альберт Отто Хіршман пише: «З розмов з дослідниками поведінки тварин ... я зрозумів, наскільки гладко й ефективно вирішено у бабуїнів завдання наступності лідерства, що створює стільки складних проблем в людських суспільствах» [8, с. 14]. У згаданих бабуїнів ватажки поступово діляться з наступниками своїми владними функціями. В людських спільнотах, особливо зі слабкими інститутами, подібна тактика поступової передачі повноважень використовується досить рідко, являючись загрозою виникненням змов і дезорієнтацій еліт [4, с. 15], адже для збереження виграшної коаліції елітам потрібна єдина фокальна точка, а не два паралельних центри влади.

Закриті авторитарні режими змушені інституціоналізувати передачу влади. Традиційні монархії використовують в цих цілях династичне право, однопартійні автократії – партійні інститути. Військові режими часто не встигають вирішити цю проблему, загрузнувши в порочному колі переворотів, хоча іноді і вони вдало оснащуються інститутами, властивими іншим режимам, перетворюючись в «гібридні» [12, с. 32]. У змагальних автократіях [14, с. 36], як і в демократичних системах, правлячим групам доводиться легітимізувати передачу влади на всенародних виборах. При цьому інститут наступництва може доповнювати собою інститут виборів або навіть – у разі слабкості й неефективності останнього – заміщати його [13, с. 19]. Хрестоматійним прикладом такого заміщення є практика *dedazo* в Мексиці, де протягом десятків років виборці де-факто лише стверджували кандидатуру президентського наступника. Але навіть при формальному винесенні питання про нового лідера за межі вузького кола, його рішення вимагає від політиків роботи зі створення виграшної коаліції, що включає впливових представників еліт і електоральних брокерів.

На сьогоднішній день найбільш наочними прикладами успішного застосування практики наступництва є Венесуела, політична система якої характеризується сильною президентською владою. Тому вважаємо за доречне детальніше зупинитися на особливостях наступництва президентської влади даної держави.

8 грудня 2012 р. У. Чавес, стурбований власним станом здоров'я, офіційно оголосив Н. Мадуро, який став на той час віце-президентом, своїм наступником. До цього моменту У. Чавес передавав владу сам собі, двічі з 1999 року поміняв Конституцію, а зміни 2007 року, схвалені на всенародному референдумі, взагалі дозволили йому переобиратися на президентський пост необмежену кількість разів. До приходу У. Чавеса до влади Венесуела вважалася однією з найбільш успішних і стабільних демократій в Латинській Америці, однак, як підкреслює дослідниця Тетяна Ворожейкіна, тутешня демократія мала багато в чому формальний характер, не дивлячись на регулярне чергування при владі двох головних партій. Вона відображала «інтереси вищих і середніх верств, тобто приблизно 40% населення країни, які брали участь в перерозподілі доходів від нафти» [2, с. 90].

Після смерті президента в березні 2013 року, Н. Мадуро не тільки виставив свою кандидатуру на вибори, а й став виконуючим обов'язки президента в обхід Конституції Венесуели. Адже відповідно до 233 статті Конституції Венесуели [11], позаяк Уго Чавес, який виграв вибори на посаду президента 10 січня 2013 року, не встиг скласти присягу, виконуючим обов'язки повинен був стати спікер парламенту (на той момент – Діосдадо Кабельо). Дані події послужили приводом для численних дискусій і

невдоволення опозиційних сил. Однак після роз'яснення конституційної палати Верховного суду Венесуели, згідно з яким «у випадку з президентом Уго Рафаелем Чавесом Фріасом немає необхідності в новій присязі, позаяк мова йде про переобрання президентом і в дійсності не існувало перерв у виконанні обов'язків» [5], спірна ситуація вирішилася на користь Ніколаса Мадуро. Отже, як бачимо авторитет У. Чавеса, який ініціював рішення про наступника, пересилив законодавство країни, для культури якої традиції легалізму завжди були як мінімум значущими.

Чому саме Ніколас Мадуро став наступником Уго Чавеса? Перш за все, Н. Мадуро був знайомий з У. Чавесом ще з початку 1990-х – Силія Флорес, дружина Н. Мадуро, була адвокатом У. Чавеса і його прихильників по заколоту 1992 р. і сприяла їх звільненню з в'язниці після провалу перевороту. Колишня робота нинішнього президента, активна участь в Єдиній Соціалістичній Партії Венесуели (Partido Socialista Unido de Venezuela (далі – PSUV)), а також підтримка курсу, що проводився У. Чавесом ще в той час, коли Н. Мадуро був депутатом Національної Асамблеї, а пізніше міністром закордонних справ, зробили його одним з улюбленців команданте (під час хвороби У. Чавеса Н. Мадуро часто перебував разом з ним в Гавані і виступав перед венесуельцями з повідомленнями про стан здоров'я національного лідера [17]).

При цьому особиста відданість віце-президента як лідеру Венесуели, так і його політиці та ідеям не піддавалася сумнівам. Виступи Н. Мадуро були пройняті в першу чергу значимістю курсу, що проводився урядом У. Чавеса. Показовим прикладом є один з виступів віце-президента в грудні 2012 р. під час якого натовп почав скандувати його ім'ям, на що він відповів триразовим «Чавес! Чавес! Чавес!» [16].

Пізніше в ході передвиборної агітації Н. Мадуро широко використовував образ У. Чавеса в якості символу: почавши кампанію в Барінасі, рідному місті Уго Чавеса, він активно задіяв його зображення, аудіо- та відеозаписи його виступів. Сам імідж кандидата Ніколоса Мадуро був натхненний чином покійного команданте: манера мови та поведінки, антиімперіалістична, спрямована проти США риторика і навіть улюблені олімпійки У. Чавеса із зображенням венесуельського прапора надягались на зустрічі з виборцями. Таке відкрите наслідування дозволило опозиції назвати Н. Мадуро «тінною Чавеса», так як сам кандидат не володіє ексцентричністю свого попередника, хоча і зарекомендував себе в ролі хорошого дипломата і вірного прихильника ідей Боліварської революції [10]. Дослідниками ж, які вбачали в Н. Мадуро наступника ще в 2012 році, висловлювалися побоювання щодо того, як рядові виборці відреагують на його кандидатуру [15, с. 73]. Однак перемога на президентських виборах з невеликою перевагою, а пізніше – і досить високий рівень підтримки населення, говорять про прийняття нового президента.

Науковці Д.А. Будко та К.А. Неверов зазначають, що унікальність венесуельського випадку зміни керівника держави полягає в тому, що кандидатура наступника вибиралася виходячи з таких основних критеріїв: по-перше, особистої довіри У. Чавеса до свого наступника, основою для якої служили як давнє знайомство, так і спільне минуле, особиста відданість президенту і прихильність основній ідеологічній лінії; по-друге, довіра у населення, яку Н. Мадуро зміг заслужити як завдяки особистим даними (виходець з робітничого класу, власною працею досяг високого становища в державі), так і завдяки своїй позиції в уряді – в якості міністра закордонних справ Н. Мадуро не міг викликати негативних емоцій у виборців, як це могли зробити міністр енергетики і президент державної нафтової компанії PDVSA Рафаель Рамірес, або губернатори Вільям Лара і Адан Чавес, а також Діосдадо Кабельо, що не користувався популярністю у простого народу. Образ міністра закордонних справ не пов'язаний у свідомості пересічних венесуельців з проблемами в соціальній, економічній та енергетичній сферах, які безпосередньо впливають на рівень життя і

задоволеність ним, тоді як образи губернаторів і міністра енергетики можуть ототожнюватися населенням з невдачами в вищезазначених сферах. Н. Мадуро виступає не як «маріонетка», обрана в якості компромісного варіанту і, яка легко піддається маніпулюванню, але як, перш за все, зрілий і досвідчений політик, який пройшов весь шлях від профспілки до Національної Асамблеї і уряду, при цьому вірний як «лівим» ідеям, так і главі держави, з яким перебував у довірчих стосунках, основою для яких служили відданість спільним поглядам і наявність спільного минулого з самому початку політичної кар'єри. Крім того, присутність Ніколаса Мадуро на посаді президента з великою часткою імовірності призведе до переосмислення курсу Уго Чавеса, з огляду на більш м'який, схильний до переговорів і компромісу політичний стиль першого, на відміну від напористої, атакуючої манери останнього [1, с. 33].

Отже, підводячи підсумок практики існування наступництва в Венесуелі можна зробити висновок про те, що проблема наступництва поста президента в даній країні зумовлена домінуванням тенденції політичного персоналізму. Саму ж практику наступництва в даній країні можна охарактеризувати як «професійно-довірчу». Коріння її появи лежать в прагненні правлячих еліт (в особі Уго Чавеса і його прихильників по PSUV) продовжити і в той же час дещо модернізувати загальний курс розвитку Боліварської революції, закладений ще в кінці 1990-х рр. А даний курс, згідно із наведеною вище концепцією фокальності Т. Шеллінга, поки що є виграшним.

1. Будко Д. А. Практика преемничества президентской власти в современном мире: опыт России и Венесуэлы / Д.А. Будко, К.А. Неверов // Грамота. – 2014. – № 4 (42). – С. 29–34.
2. Ворожейкина Т.Е. Феномен Чавеса / Т.Е. Ворожейкина // Pro et Contra. – 2013. – Т. 17. – № 1–2. – С. 85–103.
3. Гилев А.В. Вдовы, скупость и богатое наследство: проблемы политического преемничества в странах Азии / А.В. Гилев // Полития. – 2014. – № 4 (75). – С. 100–118.
4. Егоров Г. Диктаторы и визири: экономическая теория лояльности и компетентности / Г. Егоров, К. Сонин // Общественные науки и современность. – 2008. – № 2. – С. 12–27.
5. Министр-шофер на смену харизматике. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gazeta.ru/politics/2013/03/06_a_5001445.shtml
6. Панов П.В. «Преемник» versus «преемничество»: в контексте разнообразия вариантов смены политических лидеров / П.В. Панов, К.А. Сулимов // Власть и элиты. – 2014. – Т. 1. – С. 19–40.
7. Панов П.В. Преемничество как способ воспроизводства власти: проблемы концептуализации / П.В. Панов, К.А. Сулимов // Вестник Пермского университета. Серия «Политология». – 2011. – № 4. – С. 31–42.
8. Хиршман А.О. Выход, голос и верность: Реакция на упадок фирм, организаций и государств / А.О. Хиршман. – М.: Новое издательство, 2009. – 156 с.
9. Шеллинг Т. Стратегия конфликта / Томас Шеллинг; пер. с англ. Т. Даниловой; под ред. Ю. Кузнецова, К. Сониной. – М.: ИРИСЭН, 2007. – 366 с.
10. After Hugo Chavez's Death, Meet Successor Nicolas Maduro. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://latino.foxnews.com/latino/politics/2013/03/05/after-hugo-chavez-death-meet-successor-nicolas-maduro/>
11. Constitución venezolana de 1999. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.tsj.gov.ve/legislacion/constitucion1999.htm>
12. Geddes B. Paradigms and Sand Castles: Theory Building and Research Design in Comparative Politics / Barbara Geddes. – Michigan: The University of Michigan Press, 2003. – 314 p.
13. Helmke G. Informal Institutions and Comparative Politics: A Research Agenda / G. Helmke, S. Levitsky // Perspectives on Politics. – 2004. – Vol. 2. – № 4. – P. 17–23.
14. Levitsky S. The Rise of Competitive Authoritarianism / S. Levitsky, L. Way // Journal of Democracy. – 2002. – Vol. 13. – № 2. – P. 32–40.
15. Shifter M. Chávez Stays, Again / M. Shifter, C. Combs // The International Spectator. – 2012. – Vol. 47. – № 4. – P. 70–76.

16. Waiting to See if a «Yes Man» Picked to Succeed Chávez Might Say Something Else. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nytimes.com/2012/12/23/world/americas/nicolas-maduro-chavez-chosen-successor-draws-mixed-opinions.html?_r=0

17. Who is Nicolas Maduro, possible successor to Hugo Chávez? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.csmonitor.com/World/Latest-News-Wires/2012/1209/Who-is-Nicolas-Maduro-possible-successor-to-Hugo-Chavez>

The article deals with the problem of succession, successors and assesses succession under different political regimes. Special attention is given succession of presidential power in Venezuela. The work is also determined by the nature of continuity in the country and the role of voters in making or refusing candidates successor.

Keywords: successor, succession, president, Venezuela, the political elite, the Bolivarian Revolution

В статье раскрывается проблема преемничества, дается оценка преемникам и преемничеству в условиях различных политических режимов. Особое внимание уделяется преемственности президентской власти в Венесуэле, определяется характер преемственности в данной стране и роль избирателей при принятии или отказе от кандидатуры преемника.

Ключевые слова: преемник, преемничество, президент, Венесуэла, политическая элита, Боливарская революция.

УДК 32.001 (477).

ББК 36.3

Тетяна Черниш

ФОРМУВАННЯ ТА ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЯ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

У статті досліджується процес формування та інституціоналізації політичної науки у західній політичній думці, що припадає кінець XIX першу половину XX ст. Очевидним залишається твердження, що політична наука заснована на широкій інтелектуальній традиції. До неї можна віднести античну філософію Платона та Арістотеля, вчення про державу і право римських юристів, «реалізм» Н. Макиавеллі, теорію суверенітету Ж. Бодена, вчення про розподіл влади Ш.-Л. Монтеск'є, політичну думку класичної німецької філософії та багато іншого. Однак подальша інституціоналізація політичних знань, формування самостійної області політичних досліджень і розробка специфічних методів аналізу призвели до появи політичної науки майже одночасно в ряді західних країн.

Ключові слова: політична наука, політологія, політика, філософія, право, соціологія, суспільство, держава.

Виникнення політології як науки і як професійного виду діяльності відноситься до кінця XIX ст, що було викликано рядом факторів. Французький політолог П. Фавр відносить до них як загальні умови появи соціальних наук (економіки, психології, антропології тощо), так і особливі умови виникнення політичної науки - однієї з соціальних наук. У число перших він включає розквіт промислової революції та індивідуалізму, надання великого значення науці в суспільстві, а також формування особливого класу "виробників та споживачів гуманітарних наук" у зв'язку з ростом середнього рівня освіти населення і становленням структури сучасного університету.

До особливих умов, що сприяли спеціалізації політичної науки, Фавр відносить:

- 1) більш чітке розмежування економічних, моральних, соціальних і політичних категорій, що виправдовувало вивчення особливого світу - політичного. Відомо, що вже в 20-х роках XIX ст. Гегель відрізняв громадянське суспільство (соціальна категорія) від держави (політична категорія);
- 2) поява в державі сучасного управлінського персоналу, що визначило розвиток адміністративного права та політичної науки;

3) демократизація політики шляхом розширення політичної участі виборців, що сприяло розвитку політичних дискусій в суспільстві.

Всі ці умови і сприяли появі політичної науки майже одночасно в ряді західних країн. Очевидно, що на початку XIX ст. були сформульовані найважливіші підходи, які виявилися ключовими при розробці основних політичних теорій і концепцій сучасності. А це, природно, створювало передумови для формування самостійної наукової дисципліни, покликаної професійно досліджувати і аналізувати світ політичного.

Об'єктом даної статті є становлення політичної науки як професійної навчальної та наукової дисципліни. Мета статті - визначити процеси формування та інституціоналізації політичної науки у західній політичній думці.

Проблеми формування та інституціоналізації політичної науки досліджують такі українські вчені, як В.Д. Бабкіна, Ф.М. Кирилюк, А. Коваленко, О. Романюк, О. Федорчук, А. Філатов, Ю. Шемшученко, М. Шаповаленко.

Початки викладення політичних знань можна знайти ще в середньовічних університетах, де з чотирьох факультетів (теологія, медицина, право і філософія) щонайменше два стосувалися вивчення управління політичним життям. Факультет права обов'язково поширював знання про інститути управління, їх статус та значення. З часом вивчення принципів юриспруденції та конституційного і адміністративного права призвело в деяких університетах до формального відокремлення політики як самостійного предмета вивчення.

Процес формування і виділення політології з загальної системи соціальних і гуманітарних наук зайняв кілька десятиліть, які припадають на кінець XIX – початок XX ст. Тому прив'язувати її народження до якої-небудь конкретної дати в тій чи іншій країні можна тільки умовно. У Німеччині початком власне політичної науки можна вважати вже виникнення в першій половині XIX ст. правової школи, яка поставила собі за мету вивчення держави в різних її аспектах і проявах. Основи цієї школи були закладені роботами І. Канта і Г. Гегеля, особливо «Філософією права» останнього.

Важливу роль зіграли відомі німецькі правознавці і державознавці Л. Фон Штейн, О. фон Гірке, Р. Еллінек. Головна особливість правової школи полягала в тому, що вона зводила політичне дослідження до ідеї держави, що інтерпретується як комплекс формальних конституційних норм. Зокрема, велику роль у створенні автономної науки про державу зіграв німецький правознавець Лоренц фон Штейн, автор фундаментального восьмитомної праці "Вчення про правління" (1865-1884 pp.) Поступово намітився поділ між державознавством і власне політичною наукою, яка досягла помітного прогресу в другій половині XIX ст. Помітний внесок у розробку найважливіших категорій і концепцій світу політичного внесли такі представники німецької політичної науки і політичної філософії, як М. Хасбах, М. Вебер, К. Шмітт та інші.

Формування політичної науки у Франції зайняло приблизно півстоліття між двома символічними датами: 1871 р., коли Е. Бутлі заснував «Вільну школу політичних наук» і 1913 р., коли була опублікована книга А. Зігфріда «Політична карта Західної Франції за Третьою республікою». Між цими датами було опубліковано безліч робіт, що склали основи французької політичної науки. Це перш за все П. Жане «Історія політичної науки у її зв'язку з мораллю» (1851 р.), «Принципи політичної науки» Е. де Пар'є (1870 р.), «Елементи політичної науки» Е. Шевр'єра (1871 р.), «Філософія політичної науки» Е. Акола (1877 р.). За ними наступними стали класичними праці А. Ерсана, А. Мішле «Ідея держави» (1896 р.) та «Політична доктрина демократії» (1901 р.), Л. Дюгі («Конституційне право») та інші. Значну роль у розвитку політичної науки у Франції зіграли факультети права в університетах. Багато французьких правознавців

вважали, що політична наука є не більше ніж конституційне право. Тому у Франції широке поширення отримав юридичний підхід до аналізу політичних наук, який заснував М. Оріу, автор твору «Основи публічного права» (1910 р.).

Виокремлення та формування політичної науки в Великобританії почалося в кінці XIX ст. з виникнення при Лондонському університеті Лондонської школи економіки і політичних наук. Уже перед Другою світовою війною в Оксфордському, Кембріджському, Манчестерському, Ліверпульському та інших університетах стали викладати політичні дисципліни. При цьому головна увага концентрувалася на державному управлінні і політичних інститутах, англійському конституційному і адміністративному праві, політичній філософії та теорії, міжнародних відносинах і колоніальній адміністрації. У той період тон у політологічних дослідженнях задавали Е. Баркер, Д. Коул, Г. Ласкі, Ч. Меннінг, У. Робсон, Г. Файнер і інші.

Вперше формальне викладання політики почалося в 1613 р. у Нідерландах в університеті Leiden. У Швеції, в 1622 р., в університеті Uppsala навіть заснували кафедру з ораторства та політики, а в Abo Akademi у 1640 р. було створено кафедру політики та історії. Знання, що викладалися тоді в цих предметах, досить відрізнялися від сучасного уявлення про політологію, однак, це вже був початок розуміння важливості і необхідності окремої галузі знань про політику.

У другій половині XIX ст. з'явилися зародки факультетів політичних наук. Наприклад, у Дубліні у новозаснованому Католицькому університеті в 1855 р. було створено кафедру соціальної та політичної науки, яка згодом стала факультетом етики та політики. З 1840 р. термін політика в сучасному розумінні почали застосовувати в університеті Uppsala, а професійна підготовка спеціалістів з історії та політики у Швеції розпочалася в Lund з 1889 р. і окремо – лише спеціалістів з політичних наук в Gothenburg з 1901 р. У 1868 р. в Корнелл (США) було створено факультет історії, соціальних та політичних наук. У Бельгії школи політичних наук та Вільний університет Брюсселя в 1893р. створили факультети політичних та соціальних наук. Перед Першою світовою війною в Німеччині розпочалося стрімке вивчення політики під гаслом соціології. У Англії навіть наприкінці 1940-х р. ще не було окремого факультету політології.

Деякі десятиліття зайняв процес формування політичної науки в США. Засновником систематичного дослідження політики в Америці вважався Френсіс Лейбер, який ставши в 1857 р. професором історії і політичної економії в Колумбійському коледжі (пізніше перейменованому в Колумбійський університет), почав читати лекції з політичної філософії, в центрі яких стояли питання теорії держави і політичної етики.

Джон Берджес, який змінив в 1876 р. Ф. Лейбера, заснував в тому ж Колумбійському коледжі, в 1880 р., школу політичної науки. Ця школа готувала наукові кадри з підготовкою і захистом дисертацій, а в 1886 р. почала випускати журнал «Щоквартальник політичної науки». Важливу роль у становленні американської політології мала книга Дж. Берджеса «Політична наука та порівняльне конституційне право» (1890 р.).

Приклад Колумбії наслідував університет Джонса Гопкінса та інші провідні навчальні заклади США. У 1876 р. відбувся перший випуск фахівців за програмою «Історія та політичні науки» у Джонса Гопкінса, а через чотири роки в Колумбії з'явилася перша школа (аспірантура) політичних наук. Окремі факультети політичних наук були створені в університетах – Колумбійському в 1903 р., Іллінойс та Вісконсін у 1904 р., Мічіган у 1911 р., а в 1914 р. з 534 коледжів у 200 викладалися курси з політичних наук і 40 мали самостійні кафедри політичних наук.

Поширенню політичних знань у світ сприяло і створення національних асоціацій політичних наук. Ще в 1884 р. у Великій Британії виникла політична орієнтована група лівої орієнтації та більш консервативна група, що мала назву «Політичне та економічне планування» (1931 р.). У 1900 р. у Парижі відбувся конгрес з політичних наук (1930 р. такий конгрес було проведено у Стокгольмі). У 1903 р. була створена Американська асоціація політичних наук, що поклала початок виникненню подібних асоціацій в самих штатах, а дещо пізніше і в інших країнах.

Канадська асоціація політологів зорганізувалась у 1913 р., Китайська асоціація – 1932 р., Японська – 1948 р. Українську асоціацію політологів було засновано у 1991 р., а в 1993 р. створено Українську академію політичних наук. У 1991 р. на базі Радянської асоціації політичних наук була створена Російська асоціація політичних наук. З 1906 р. почав видаватися журнал «Огляд американської політичної науки», з 1939 р. – «Журнал політичних досліджень», а з 1948 р. почав видаватися журнал «Основи американської академії політичних і соціальних наук», які і в наші дні продовжують грати важливу роль в розробці ключових проблем політичної науки.

Варто відзначити, що процес формування сучасної західної політології у різних країнах був неоднаковий. Різною була соціально-історична ситуація, нетотожними наукові основи розвитку, а звідси неоднакова роль різноманітних національних шкіл політичної науки щодо становлення сучасної політології. Якщо наприкінці XIX – на початку XX ст. політичні концепції розвивалися з однаковим успіхом як в Європі, так і в Америці, то потім, через масові війни, криваві революційні процеси і формування тоталітарних режимів у Європі, внесок цього континенту в формуванні нової науки припинився.

Ще однією причиною призупинення розвитку європейської політології стала еміграція європейських вчених до Америки. США, як найдинамічніше суспільство XX ст. взагалі вирізняється інтелектуальним лідерством щодо розвитку передових і пріоритетних наукових дисциплін. Політологія тут розвивається на основі не лише традиційної політичної науки, але і соціології та психології, котрі першими почали неформально вивчення політичних структур.

Останнє десятиліття XIX – початок XX ст. стали тим періодом, коли політична сфера виділилась як самостійна підсистема людського соціуму. Саме в цей період завершилось формування у більшості промислово розвинених країнах важливих державних і політичних інститутів, які разом утворили сучасну державно-політичну систему. Мова йде перша за все про чіткий розподіл влади, становлення парламенту, виконавчої і судової влади як самостійних інститутів влади, партії і партійні системи, виборчу систему, державну службу і т.д. Все це обумовило необхідність становлення та розвитку політології як науки.

Саме поняття "політична наука" мало досить широке і невизначене значення. Воно охоплювало політичну філософію, право, політичну історію, дослідження державно-правових і політичних інститутів і навіть політекономію. У червні 1903 р. у французькому філософському суспільстві відомий психолог Г. Тард зробив доповідь, присвячену проблемі класифікації наук О. Конта і А.-А. Курно. За словами Тарда, Конт виділив п'ять фундаментальних наук в такій послідовності: математика, фізика-хімія, астрономія, біологія, соціологія. Курно запропонував свій перелік. математика, фізичні науки, біологічні науки, науки про дух і політичні науки. У одного, як видно, систему замикала соціологія, а в іншого – політичні науки. Від того, яка з цих систем здобуде перемогу, залежало, яка з двох наук – соціологія або політологія – займе місце в ієрархії фундаментальних наук разом з природничими науками, а яка – місце окремої дисципліни в рамках іншої. Тард вважав, що перемогла класифікація О. Конта.

У той період державні і політичні інститути вивчалися головним чином філософами і соціологами, такими як О. Конт, Г. Спенсер, Л. Уорд та ін. Так, вже в другій половині XIX ст. Г. Спенсер розробив свою соціологію політичних інститутів. У зв'язку з цим можна погодитися із С. Ліпсетом, який вважав, що найбільші соціологи кінця XIX ст. в більшості своїй були одночасно політичними соціологами або ж "соціологічно мислячими політологами". Такі соціологи кінця XIX - початку XX ст. як М. Вебер, Е. Дюркгейм, В. Парето та інші були одночасно і політичними філософами. Сама політологія, так само як і соціологія, розглядалася як дочірня дисципліна більш класичних наук - філософії, юриспруденції, політекономії.

У подальшому політична наука все виразніше відгалужується від соціології, політекономії, історії, юриспруденції тощо. У цьому контексті важливе значення мала розробка визнаними суспільствознавцями кінця XIX - початку XX ст. основоположних політологічних концепцій і теорій. Тут перш за все слід назвати М. Вебера, який розглядав політичні явища як особливі реальності, що мають власну логіку розвитку і, відповідно, власну історію. Він, зокрема, вважав, що політика зумовлена не тільки поділом праці або виробничими відносинами, а й в рівній мірі впливом адміністративних структур. Велике значення мали сформульовані Вебером концепції бюрократії та плебісцитарної демократії.

Слідом за К. Марксом і М. Вебером ціла плеяда таких вчених, як В. Вільсон, Дж. Брайс, В. Парето, Р. Міхельс, Г. Моска висунули власні теорії політичного розвитку. Так, Парето, Моска і Міхельс прийшли до висновку, що будь-яка система політичного правління, незалежно від її формально-юридичного або ідеологічного характеру, є, по суті, олігархічною або еліністичною. Тут особливо слід відзначити теорію еліт, яку сформулював Г. Моска в роботах "Теорія правління і парламентське правління" (1884 р.) і "Основи політичної науки" (т.1 - 1896 р. і т.2 - 1923 р.). Послідовниками цієї теорії були В. Парето, а також Р. Міхельс, які розробили теорії циркуляції еліт і "залізного закону" олігархії, згідно з якими політичні реальності в усіх політичних системах визначаються суперництвом, конкуренцією і, відповідно, зміною при владі різних угруповань еліт. Виходячи з такої постановки питання, всі вони вважали основним завданням політичної науки вивчення еліт, особливостей їхнього функціонування і закономірностей їх періодичної зміни при владі.

Великий внесок в розвиток політичної соціології вніс американський політичний вчений А. Бентлі, що на початку XX ст. опублікував ряд робіт, в яких розроблялася теорія груп. А. Бентлі розглядав групу як фундаментальну одиницю політики, що діє під інституційним контролем адміністративних установ, судів, законодавчих органів і політичних партій. Багато в чому теорія груп була реакцією проти правового формалізму, оскільки стверджувалося, що групова взаємодія конституює реальність політичного життя, що діє за юридично-правовою ширмою суспільства і держави. Надаючи цьому основне значення, Бентлі і його послідовники оцінювали групу як найважливіший предмет дослідження політичної науки.

Особливо інтенсивно процес формування політології як у США, так і в Європі відбувався в другій половині XX ст., коли виокремилися основні її національні школи і напрями, у межах яких розробляли методологічні засади, принципи, методи та інструментарій досліджень, термінологічний апарат та інше. Ці напрями і школи сформувалися вже після Другої світової війни.

Важливу роль у розвитку політології відіграла Міжнародна конференція (колоквіум) з питань політичної науки, організована з ініціативи ЮНЕСКО у Парижі у 1948 році. Тут було прийнято спеціальний документ, який систематизував і оприлюднив складові елементи політичної науки. Було виділено чотири блоки цих елементів:

- Політична теорія: політична теорія та історія політичних ідей;
- Політичні інститути: конституція; центральне управління; регіональне і місцеве управління; публічне адміністрування; економічні і соціальні функції управління, порівняльний аналіз політичних інститутів, судова система;
- Партії, рухи і асоціації: групи тиску, участь громадян в управлінні і адмініструванні, громадська думка, вибори;
- Міжнародні відносини: зовнішня політика держав; міжнародні організації, міжнародне право.

У 1949 році у рамках ЮНЕСКО було створено міжнародну асоціацію політичних наук, яка об'єднала більшість національних асоціацій. Вона проводить щорічні конференції, які мають велике значення для розвитку політологічних досліджень.

Отже, наприкінці XIX ст. політологія формувалась у двох напрямках. Якщо європейська політологія розвивалась як синтез емпіричного і теоретичного знання, то американська в напрямку позитивізму. Так, наприклад, у Німеччині політична наука розвивалась як соціологія політичних інститутів. Її головним об'єктом була держава, тому політична наука виникла як соціологія держави. Майже до другої половини 30-х років у цих межах розвивалась політологія більшості європейських країн. А в США в цей час політологія прирівнювалась до природничих наук, спираючись на вчення засновників європейського раціоналізму XVII – XVIII ст. Позитивістську методологію, яка переважала в американській політології у 30-40-х роках XX ст. (її представниками були Ч. Меріам і Дж. Кетлін), критикував У. Елліот наголошуючи, що політологію не можна вважати точною наукою і вимірювати її математичними методами, оскільки це призведе до однобічного накопичення фактів. Проте саме американський вплив з його нахилом до позитивізму переважав у цей час в західній політології. Саме до США перемістився центр розвитку соціальних та гуманітарних наук, оскільки у тоталітарних країнах Європи, дослідження у сфері політології були спрямовані на підтримку ідеології та пропаганди правлячих режимів. До перших десятиліть XX ст. політологію сприймали як «нову науку» і дискутували щодо її прав на існування. Саме поняття «політична наука» мало доволі широке і невизначене тлумачення: воно охоплювало політичну філософію, політичну історію, право, дослідження державних і політичних інститутів та інше. Уже наприкінці XX ст. політологія виступає як самостійна, системна та міждисциплінарна наука. У кожній розвиненій країні сьогодні існує певна система політичних дисциплін теоретичного, практичного і емпіричного характеру; сформувалися національні школи і напрями в політології.

1. Алмонд Г. Политическая наука: история дисциплины / Г. Алмонд // Полис – 1997. - №6. – С. 175-183.
2. Бабкіна О.В., Горбатенко В.П. Політологія / О.В. Бабкіна, В.П. Горбатенко. – К.: ВЦ, 2005. – 568 с.
3. Гаджиев К.С. Введение в политическую науку / К.С. Гаджиев. – М.: Логос, 2000. – 544 с.
4. Гаджиев К.С. Политология: Учебник для высших учебных заведений / К.С. Гаджиев. – М.: Логос, 2001. – 488 с.
5. Денисенко В.М., Матвієнків С.М., Штерн В.Ю. Політологія. Вступ до спеціальності. Підручник для студентів вищих навчальних закладів / В.М. Денисенко, С.М. Матвієнків, В.Ю. Штерн. – Львів: Астролябія, 2007. – 360 с.
6. Ильин М.В., Коваль Б.И. Что есть политика и что - наука о политике (опыт нетрадиционного обзора) / М.В. Ильин, Б.И. Коваль // Полис. – 1991. - №4. – С. 103.
7. Лейст О.Є. История политических и правовых учений / О.Є. Лейст. – М.: Юридическая литература, 1997. – 576 с.
8. Шляхтун П.П. Політологія: теорія та історія політичної науки / П.П. Шляхтун. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 472 с.

In the article the process of forming and інституціоналізації politically of science is investigated in a western political idea, that an end of XIX is the first half of XX to the century Obvious there is a statement, that political science is based on wide intellectual tradition. To her it is possible to take ancient philosophy of Platon and Aristotle, studies about the state and right for the Roman lawyers, "realism" of N. of Makiavelli, theory of sovereignty of J.Boden, studies about distribution of power of Charles de Montesquieu, political opinion of classic German philosophy and many other. However further інституціоналізація of political knowledge, forming of independent area of political researches and development of specific methods of analysis resulted in appearance of political science pencontemporaneous in a number of occident.

Keywords: political science, political science, politics, philosophy, right, sociology, society

В статье исследуется процесс формирования и институционализации политической науки в западной политической мысли, что приходится конец XIX первую половину XX в. Очевидным остается утверждение, что политическая наука основана на широкой интеллектуальной традиции. К ней можно отнести античную философию Платона и Аристотеля, учение о государстве и праве римских юристов, "реализм" Н. Макиавелли, теорию суверенитета Ж. Бодена, учения о распределении власти Ш.-Л. Монтескье, политическое мнение классической немецкой философии и много других. Однако дальнейшая институционализация политических знаний, формирования самостоятельной области политических исследований и разработка специфических методов анализа привели к появлению политической науки почти одновременно в ряде западных стран.

Ключевые слова: политическая наука, политология, политика, философия, право, социология, общество

ЮВІЛЕЇ
ВІДОМИЙ ПОЛІТОЛОГ І ТАЛАНОВИТИЙ ПЕДАГОГ: ДО 60-РІЧЧЯ
ПРОФЕСОРА АНАТОЛІЯ РОМАНЮКА

11 жовтня 2016 р. виповнилося 60 років відомому політологу, шанованому педагогу, доктору політичних наук, професору кафедри політології Львівського національного університету імені Івана Франка Анатолію Семеновичу Романюку.

Народився Анатолій Семенович у місті Сніжне Донецької області. Після закінчення середньої школи з 1973 р. до 1978 р. навчався на історичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка, який закінчив із відзнакою. У 1981 р. поступив до аспірантури рідного Львівського університету на спеціальність – теорія наукового комунізму (кандидатська дисертація на тему «Сутність і структура політичної активності студентської молоді в умовах розвинутого соціалізму» науковий керівник доктор філософських наук, професор Веремєєва О.П.). Для поглиблення професійних вмінь та навичок з 1989 по 1990 роки проходить закордонне стажування на факультеті політичних наук Університет Сараєво (колишня Югославія). З 1984 року працює на викладацькій роботі, на посадах – викладача, доцента, а з 2008 р. – професора кафедри політології.

Докторська дисертація А. Романюка на тему «Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір» (2008), присвячена комплексному порівняльному дослідженню політичних інститутів 16 країн Західної Європи після Другої світової війни. Вчений доводить висунуту ним гіпотезу, що у політичному розвитку країн Західної Європи домінуючою тенденцією є уніфікація політичних інститутів. Дане дослідження стало вагомим вкладом у розвиток української компаративістики та політичної наук.

Анатолій Романюк – автор близько 150 наукових праць, підручників, навчально-методичних видань та аналітичних матеріалів. Серед наукових інтересів чільне місце займають зацікавлення історією політичної думки XX-XXI ст. та порівняльним аналізом політичних систем. Наукове та міжнародне визнання отримали монографії вченого, зокрема «Порівняльний аналіз політичних систем країн Західної Європи: інституційний вимір» (2004 р.), «Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи» (2007 р.). Відомі також монографії, написані в співавторстві: «Політико-правові аспекти фінансування політичних партій: світовий досвід та Україна» (2003 р.), «Партії та електоральна політика» (2005 р.) та ін.

З наполегливістю та відповідальністю Анатолій Семенович працює директором Центру політичних досліджень, основна місія якого максимальне використання

творчого потенціалу викладачів, аспірантів та студентів суспільно-гуманітарних факультетів Львівського національного університету імені Івана Франка, а також інших вузів Львова та регіону у справі розвитку демократичних засад функціонування модерної української держави та побудови громадянського суспільства. Наукова діяльність центру охоплює різноманітні напрями: проведення конференцій, організація науково-практичних шкіл, розробка курсів та аналітична підтримка публічної політики.

У професора А. Романюка багато професійних обов'язків, серед яких координування проектом Міжнародного Вишеградського Фонду (МВФ), спрямованого на імплементацію навчального курсу «Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Вишеградської групи й інших країн ЦСЄ» для студентів-магістрів кафедри політології, член спеціалізованої вченої ради Д 35.051.17 для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора й кандидата політичних наук зі спеціальностей «Теорія та історія політичної науки» і «Політичні інститути та процеси».

Наукова, педагогічна та просвітня діяльність А. Романюка дістала високу оцінку з боку місцевої влади, наукової громадськості та студентського колективу. Особливою прикметою характеру вченого є вміння розв'язувати складні організаційні та наукові проблеми, простота й легкість у спілкуванні, у здійсненні наукових проєктів. У своїх діях він послідовний, цілеспрямований і наполегливий. Володіє вмінням бачити й знімати суперечності, відділяти головне від другорядного, концентрувати увагу на основному. Анатолій Семенович є талановитим педагогом, чудовим лектором та організатором.

З нагоди 60-літнього ювілею редакційна колегія щиро вітають Анатолія Семеновича Романюка й бажають йому міцного здоров'я, нових наукових досягнень і звершень на прекрасній ниві освіти та науки, на славу рідного краю і нашої рідної України.

***Марчук Василь**, доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника"*

***Голуб'як Наталія** – кандидат політичних наук, фахівець II категорії Навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень ДВНЗ "Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника".*

ДМИТРО ДЗВІНЧУК – ВЧЕНИЙ, ПЕДАГОГ, ГРОМАДСЬКИЙ ДІЯЧ

Кандидат наук з державного управління (1999); доцент (2003); доктор філософських наук (2007, тема дисертації, захищеної в спеціалізованій вченій раді Інституту вищої освіти Академії педагогічних наук України "Сучасні тенденції розвитку та управління освітою"); професор (2008).

Професійна діяльність за останній період:

1991 – 1994 – заступником міського голови м. Яремче

1994 – 2000 – начальник управління освіти і науки Івано-Франківської ОДА.

З 2000 року по даний час – працює в Івано-Франківському національному технічному університеті нафти і газу (ІФНТУНГ), директор Інституту гуманітарної підготовки та державного управління.

Автор трьох монографій; автор двох та співавтор сімох навчальних посібників для підготовки та підвищення кваліфікації державних службовців і посадових осіб місцевого самоврядування, опублікував більше ста наукових статей з проблем філософії освіти, неперервної освіти, психології управління, правового забезпечення управління, підвищення кваліфікації управлінців, підвищення ефективності управління на регіональному рівні.

Має організаторський досвід в системі навчання працівників владних органів. Під його керівництвом впродовж 2012-2013 років здійснено підвищення кваліфікації державних службовців та посадових осіб місцевого самоврядування Івано-Франківської та Закарпатської областей з питань запобігання та протидії корупції. У 2013 році 160 сільських голів, голови та заступники голів районних рад підвищували кваліфікаційний рівень з питань європейської інтеграції і євроатлантичного співробітництва на довготермінових семінарах, організованих Д. Дзвінчуком за фінансової підтримки Національного агентства державної служби.

Підготував вісьмох кандидатів наук. Голова спеціалізованої вченої ради К 20.052.07 з правом присудження наукового ступеня кандидата наук з державного управління за спеціальностями 25.00.01 – теорія та історія державного управління; 25.00.02 – механізми державного управління (ІФНТУНГ).

Відмінник народної освіти (1989), нагороджений Нагрудним знаком Головного управління державної служби України "За сумлінну службу" (2005), Грамотою Верховної Ради України (2006), Почесною Грамотою Верховної Ради України (2010).

Має значний досвід роботи в органах місцевого самоврядування. Впродовж чотирьох останніх скликань є депутатом Івано-Франківської обласної ради, очолює комісію з питань освіти і науки, голова експертної комісії з оцінки проектів та програм розвитку місцевого самоврядування.

Веде активну громадську роботу. З його ініціативи була створена Міжнародна асоціація керівників освіти Карпатського Євросоюзу. Д. Дзвінчук – голова обласної громадської правозахисної організації "Суспільна амністія".

Працював в міжнародних організаціях, зокрема у 2004-2005 роках – консультант Світового Банку в рамках проекту "Рівний доступ до якісної освіти".

***Марчук Василь**, доктор історичних наук, професор,
завідувач кафедри політичних інститутів та процесів
Факультету історії, політології і міжнародних відносин
ДВНЗ "Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника"*

***Мазак Андрій**, доцент кафедри публічного управління та
адміністрування Івано-Франківського національного
технічного університету нафти і газу*

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРІВ

Березовська-Чміль Олена – кандидат політичних наук, Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Геник Микола – кандидат історичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Голуб’як Наталія – кандидат політичних наук, фахівець II категорії Навчально-методичного центру політичних та євроінтеграційних досліджень ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Гураль Любомир – магістрант Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Дерев’янка Сергій – доктор політичних наук, професор кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Жекало Ганна – кандидат політичних наук, Факультет історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Зварич Ігор – доктор політичних наук, професор.

Кобець Юлія – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Кобута Лариса – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Корнелюк Ірина – аспірантка кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Лодин Павло – аспірант кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Лецишин Олег – магістрант Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Мадрига Тетяна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Мазак Андрій – доцент кафедри публічного управління та адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу

Марчук Василь – доктор історичних наук, професор, завідувач кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Матвієнків Світлана – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Міщук Андрій – кандидат історичних наук, доцент кафедри історії України Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Міщук Мар'яна – кандидат політичних наук, доцент кафедри політичних інститутів та процесів Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Монолатій Іван – доктор політичних наук, професор кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Насадюк Юлія – аспірант кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Томашик Ірина – магістрант Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Федоришак Христина – аспірант кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Цюпа Юрій – магістрант Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Черниш Тетяна - магістрант Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Шотурма Наталія - начальник відділу інформаційної діяльності та зв'язків з громадськістю ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

Штерн Валерій – кандидат історичних наук, доцент кафедри політології Факультету історії, політології і міжнародних відносин ДВНЗ “Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника”.

ВИМОГИ

до подання статей у Вісниках Прикарпатського університету,
журналах, збірниках наукових праць, матеріалах конференцій

1. Обсяг оригінальної статті – 6–12 сторінок тексту, оглядових – до 12 сторінок, коротких повідомлень – до 3 сторінок.
2. Статті подаються у форматі Microsoft Word. Назва файлу латинськими буквами має відповідати прізвищу першого автора. Увесь матеріал статті повинен міститися в одному файлі.
3. Текст статті повинен бути набраним через 1,5 інтервала, шрифт “Times New Roman Сур”, кегль 14. Поля: верхнє, нижнє, ліве – 2,5 см, праве – 1 см (30 рядків по 60–64 символи).
4. Малюнки подаються в окремих файлах у форматі *.tif, *.eps, Corel Draw або Adobe Photo Shop.
5. Таблиці повинні мати вертикальну орієнтацію і бути побудовані за допомогою майстра таблиць редактора Microsoft Word. Формули підготовлені в редакторі формул MS Equation. Статті, що містять значну кількість формул, подаються у форматі LaTeX.
6. Текст статті має бути оформлений відповідно до постанови ВАК №7-05/1 від 15 січня 2003 року “Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України” (див. Бюлетень ВАК України. – 2003. – №1).

Статті пишуться за схемою:

- УДК і ББК (у лівому верхньому куті аркуша);
 - автор(и) (ім'я, прізвище; жирним шрифтом, курсивом у правому куті);
 - назва статті (заголовними буквами, жирним шрифтом);
 - резюме й ключові слова українською мовою;
 - постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
 - аналіз останніх досліджень і публікацій, у яких започатковано розв'язання цієї проблеми й на які опирається автор, виокремлення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується стаття;
 - виклад основного матеріалу дослідження з новим обґрунтуванням подальших розвідок у цьому напрямі;
 - список використаних джерел подавати згідно з новим стандартом з бібліографічного опису ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. Основні відмінності від ГОСТ 7.1.–84, який набув чинності з 1 липня 2007 року;
 - резюме й ключові слова російською та англійською мовами.
7. Стаття повинна бути написана українською мовою, вчитана й підписана автором(ами).
 8. У цілому до “Вісника” необхідно подати дві рецензії провідних учених у даній галузі.

Наукове видання

**ВІСНИК
Прикарпатського університету.**

ПОЛІТОЛОГІЯ

Випуск 10

2016

Видається з 2006 р.

Головний редактор *Василь ГОЛОВЧАК*
Літературний редактор *Руслана БОДНАР*
Комп'ютерна правка і верстка *Оксана КЛИМЕНКО*
Коректор *Надія ГРИЦІВ*
Друкується українською мовою
Реєстраційне свідоцтво КВ № 435

Підп. до друку 03.10.2016. Формат 60х84/8. Папір офсет.
Гарнітура "Times New Roman". Ум. друк. арк. 26,5. Тираж 100 пр. Зам. № 122.

Висловлюємо вдячність за сприяння у виданні Українській соціальній академії (м.Київ)

Віддруковано в КП фірмі ЛІК.
м. Івуано-Франківськ, вул. Василянок, 48.
Тел. (03422) 4-80-27.